1240

14. 39441/13

M.xx
9/

DE

PAARDEN-VRIEND.

IV. D. 25

42600

DE

PAARDEN-VRIEND,

BEVATTENDE

EEN KORT BERICHT OMTRENT HET RIJDEN, BEHANDELEN, OPPASSEN, EN NAUWKEURIG ZORGDRAGEN VOOR DE PAARDEN,

ALSMEDE

WEGENS DE KENTEKENEN, OORZAAKEN EN GENEZING HUNNER VOORNAAMSTE ZIEKTENS EN ONGEMAKKEN.

TEN NUTTE VAN

ALLE DIE GENEN WELKE, OF UIT HOOFDE VAN HUN BEROEP, OF UIT LIEFHEBBERIJ, PAARDEN HOUDEN, OF MOETEN HOUDEN; VOORAL VAN *KOETSIERS*, *VOOR-RYDERS*, *STALKNEGTS*, *BEZORGERS*, EN *OPPASSERS* VAN *PAARDEN*.

Gedrukt voor Rekening van den Autheur.

Te *UTRECHT*,

BIJ B. WILD EN J. ALTHEER,
Over de *Domskerk*.

1811.

Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

Verwijderd K. B.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VOORREDE.

Dit Boekje heb ik den naam van Paarden-Vriend, overeenkomende met het woord, φίλιππος gegeven; welke benaming uit de Griekfche woorden φίλος *Vriend* en ἵππος *Paard* famen gefteld is; deze naam fcheen mij, de gefchikfte en, het meest met den inhoud van dit Werkje, over een te komen.

Het zelve is alleen ingericht om aan alle welke Paarden moeten behandelen, eenige handleiding te verfchaffen, zo om de Paar-

den zagtzinnig redelijk en geregeld te behandelen en op te pasſen; en als tot een wegwijzer te dienen voor die genen welke Paarden houden, of moeten houden: en geen de minſte kundigheid, of liefhebberij bezitten om die Dieren te beſtieren, of dezelve gade te ſlaan; en uit dien hoofden de Paarden geheel moeten overgeven aan de willekeurige oppasſing, en gebrekkelijke zorg van Koetſiers of oppasſers der Paarden.

Verders is dit Werkje geheel ontbloot van geleerdheid, vloeibaren ſteil, behoorlijke ſpelling en wat dies meer zij, en uit dien hoofden zeer blood geſtelt aan menigvuldige vitterijen en berispingen van beöordeelers; hetzelve is niet voor geleerden en veelwetenden, maar voor onkundige en onbeſchaafde voorwerpen

pen ingericht; en uit dien hoofden met geleerde Boeken, over de Paarde-kennis volledig handelende, geenzints te vergelijken, evenwel met dit alles kan hetzelve, voor bovengenoemde voorwerpen, van eenig nut zijn, en hun als wegwijzer in hun beroep voordelig wezen, ja waare het van die gewenschte uitwerking, dat brutaale en onkundige Menſchen uit het zelve zagtzinnigheid en oordeelkundige behandeling mogten leeren uitöefenen, tot voordeel en verligting der Paarden dan zou ik mijn oogmerk, met het zelve bereikt hebben.

Ten ſlotte is mijn hartelijke wensch dat alle Paarden-houders, Koetſiers, en alle welke Paarden moeten behandelen en gadeſlaan, zo veel genegentheid en liefde voor de Paarden mogen bezitten, als al-

toos in mij geheerscht heeft, houdende ik mij dan ten vollen verzekert dat die Dieren alsdan meer zagtzinnig en redelijk zouden behandeld worden, en de eigenaars langer dienst en voordeel van dezelve zouden genieten.

Om hier in echter met zekere geſchiktheid te werk te gaan, heb ik mij de volgende orde voorgeſtelt.

IN-

I N H O U D.

E E R S T E D E E L.

Over de Behandeling der Paarden.

HOOFDST. Bladz.

I. Over de hoedanigheden welke in Perſonen, die met Paarden moeten omgaan, vereischt worden. 1
§. 1. *Hoedanigheid van een Koetſier.* . . . 2
§. 2. ——— *van een Voorrijder.* . . 7
§. 3. ——— *Van een Stalknegt.* . . 11
II. Over de Stallen en het ſtalgereedſchap. 12
§. 1. *Van de Stallen.* . . 12
§. 2. *Inrichting der Stallen.* 18
§. 3. *Van het Koetshuis.* 19
§. 4. — *de Hooizolder.* 19
§. 5. — — *Haverzolder.* 20
§. 6. — *het Stalgereedſchap.* 20

Hoofdst.		Bladz.
III.	Over de Rijtuigen, Tuigen enz.	21
	§. 1. *Over de Rijtuigen.* .	21
	§. 2. ——— *Tuigen.* . .	25
	§. 3. ——— *Haamen.* . .	28
	§. 4. ——— *Hoofdstellen.*	28
	§. 5. ——— *de Stangen of Bitten.* . . .	29
	§. 6. ——— *Trensen.* . .	31
	§. 7. ——— *Snaffels.* . .	32
	§. 8. ——— *Babbelbitten.*	32
	§. 9. ——— *Caveçons of Capersons.* . . .	33
	§. 10. ——— *Dekken.* . .	34
	§. 11. ——— *Manekappen.*	35
	§. 12. ——— *Vliegenetten.*	35
IV.	Over het Oppasſen, Voederen en Voeder der Paarden. . .	36
	§. 1. *Het Oppasſen der Paarden.*	36
	§. 2. *Van het Voederen der Paarden.*	41
	§. 3. ——— *Drenken.* .	44
	§. 4. —— *de Hoedanigheid van het Hooi.* . . .	45
	§. 5. ——— *van het Stroo.* . . .	46
	§. 6. —— *de Haver.* . .	47

HOOFDST. Bladz.

§. 7. *Van de Zemelen.* . 48
§. 8. — *het Gartemeel.* . 48
§. 9. — *de Boonen.* . . . 49
§. 10. — *Rogge , Tarwe en Garst.* 49
§. 11. — *Hennipzaad.* . . . 49
§. 12. — *Hennip- Raap- en Lijnkoeken.* . . 50
§. 13. — *het Brood.* . . . 50
§. 14. — *het grazen op de ſtallen.* 51
§. 15. ——— *in de Weiden.* 54

V. Over het behandelen en Rijden der Paarden. 57
§. 1. *Van het Inſpannen.* . 57
§. 2. —— *Uitſpannen.* . 60
§. 3. —— *Rijden.* . . 61
§. 4. ——— *met* 3 *of* 4 *den.* 80
§. 5. —— *gebruik van de Zweep.* 82
§. 6. —— *Rijden met 6 Paarden.* 89
§. 7. ——— 8 *Paarden.* 89

HOOFDST. Bladz.

§. 8. *Het Rijden met den krommen Disseloom.* . . 90

§. 9. *— Rijden op den langen weg.* 91

§. 10. *— voederen op den langen weg.* 94

§. 11. *Drenken en verzorgen op den langen weg.* . . . 97

§. 12. *— De zorg na het t'huis komen van de Reize.* . 104

§. 13. *Over de vereichstens der Voermans Paarden.* . 106

VI. Lof, bekwaame Koetsiers toekomende. 109

VII. Schoonheid en gebreken der Paarden, enz. 112

§. 1. *Van de schoonheid van een Paard.* 112

§. 2. *Fouten en gebreken der Paarden.* 114

§. 3. *Van de Ooderdom der Paarden.* 115

§. 4. *Bedriegeryen bij het kopen van Paarden plaast hebbende.* 118

VIII. Over het dresseren van Koets Paarden,

HOOFDST. Bladz.
den, het aanfokken van Paarden enz. 125
§. 1. *Over 't dresseren van Koets Paarden.* . . 125
§. 2. *Het aanfokken van Paarden.* 137
§. 3. — *dekken der Merriën.* 144
§. 4. — *Veulenen.* . . 146
§. 5. — *Spenen der Veulens.* 148
§. 6. — *Snijden der Hengsten.* . . . 150
§. 10. — *Eerste berijden der Hengsten.* . . 153
IX. Namen Couleuren en kentekenen der Paarden. 155
§. 1. *Naamen der Paarden.* 155
§. 2. *Verschillende Couleuren der Paarden.* . . . 157
§. 3. *Verschillende kentekenen der Paarden.* . . 161
§. 4. *Over het veranderen van de Couleur der Paarden.* 162
§. 5. *Over de Harddraveryen.* 163
X. Over het beslaan der Paarden en het geen daarbij in acht te nemen valt. 175
§. 1. *Van het beslaan.* . 175

HOOFDST. Bladz.

§. 2. *Instrumenten tot het beslaan nodig.* 180
§. 3. *Hoedanigheid der Voeten.* 180
§. 4. *Grondregels bij het beslaan.* . . . 181
§. 5. *Van gebrekkige Voeten.* 183
§. 6. *Paarden ongemakkelijk om te beslaan.* . . 185
a. *Laage verzenen.* . 187
b. *Platte Voeten.* . 188
c. *Volvoeten.* . . 188
d. *Naauwe Verzenen.* 189
e. *Steilbeenen.* . . 189
f. *Voeten, na bevangenheid bedorven.* . . 190
g. *Strijken.* . . 191
h. *Het kleppen in de ijzers.* . . . 192
i. ——— *een hoornkloof of kwartiervoet.* . 192
k. *Steengallen.* . . 193

TWEEDE DEEL.

Over de Ziektens der Paarden.

HOOFDST. Bladz.

I. Van de Oorzaken der Ziektens. 194
II. Waarom de kennis der Ziekten bij de Paarden, zo ongemakkkelijk is 197
III. Over de Ziekten, aan de kop der Paarden, plaats hebbende. 206
§. 1. *De Varent.* . . 206
§. 2. *De Vijver.* . . . 207
§. 3. *De Ziekten der Oogen.* 208
a. *Inflammatie der Oogen.* 209
b. *Maan-Oogen of Maanblindheid.* . . 211
c. *Vlak in de Oogen, Catharact of graauwe of zwarte ſtaar.* . . 213
d. *De Nagel.* . . 213
§. 4. *De Wurg of Zeere keel.* 213
§. 5. *De Kolder.* . . . 215
§. 6. *De Droes.* . . . 218
§. 7. *De Klem.* . . . 223

HOOFDST. Bladz.

§. 8. *Het kribbe bijten* . . 226

IV. Ziekten aan de Borst, of Schouders enz., der Paarden plaats vindende. 228

§. 2. *Kreupel in de Borst of Schouders* Bouchlaam ge*noemt.* . . . 228

De Bevangenheid. . 231

V. Ziekten aan de Beenen. . . 236

§. 1. *Leggers, Stolswam of Kreupeltasch.* . . 236

§. 2. *De Raps.* . . . 239

§. 3. *Overkooting of verſtuitte koot.* . . . 241

§. 4. *Overhoeven.* . . 243

§. 5. *Hoorn kloof of kwartiervoet* 245

§. 6. *Het vernagelen.* . . 249

§. 7. *Roiſtraal of de Vijt.* . 251

§. 8. *Gallen.* . . . 252

§. 9. *Steengallen.* . . 256

§. 10. *Spatten.* . . . 259

Harde Spatten of Koeiſpatten. . . . 261

Zagte Spatten. . . 261

§. 11. *Dikke hakken.* . . 263

§. 12. *Gezwolle beenen.* . . 264

Hoofdst.		Bladz.
	§. 13. *Pijnlijke Voeten.* . .	265
	§. 14. *De Mok.* . . .	266
	§. 15. *De Kanker aan de Voet.*	268
VI.	Ziekten aan het kruis. . .	271
	Kreupel aan 't kruis of de Bil.	271
VII.	Behelzende voorschriften van Geneesmiddelen, tegen onderscheide kwaalen en ongemakken, door een voornaam Schrijver opgegeven. . . .	274
	1. *Als een Paard niet stallen of wateren kan.* . .	274
	2. *Tegen jeukte aan de staart.*	275
	3. *Om Vliegen te keeren.* .	275
	4. *Tegen 't steeken van Vliegen.*	276
	5. *Tegen Dampigheid.* . .	276
	6. *Zalf om Koud-vuur van Wonden te keeren.* . . .	277
	7. *Poeder tegen allerlei kwaalen bizonder tegen de Koorts.*	277
	8. *Tegen wonden op de Tong.*	278
	9. *Tegen het Bloeden uit de Neus.*	278
	10. *Om de Mond schuimend en zuiver te maken en eetlust te verwekken.* . . .	279

HOOFDST. Bladz.

11. *Tegen ontstoken Oogen en bloedige vlekjes in dezelve.* . . . 280
12. *Om het Gezigt te versterken.* 280
13 *Tegen wonden van drnkken op de Schoft.* 280
14. *Tegen wonden aan de koot onder de Vetlok, door de halter ketting, als anderszins, veroorzaakt.* . . . 281
15 *Tegen de Schurft.* . . 282
16. *Om het Hoorn te doen groeijen.* 283
17. *Tegen bulten, doordrukken van Zadels, veroorzaakt.* . 283
18. *Indien het hair borstelig wordt of als overeind staat.* . . 283
19. *Om lijk doorn of de rug, of andere plaatsen te doen afvallen.* 284
20. *Zalf tegen versche Wonden.* 284
21. *Tegen gezwellen.* . . . 284
22. *Tegen de gezwollen ballen der Hengsten.* 285
23. *Tegen Wormen.* 285
24. *Wanneer een Paard, door aan slooten te drinken, bloed-*

zui-

Hoofdst. Bladz.

zuigers aan het verhemelte gekregen, of dezelve ingezwolgen heeft. . . . 286
25. *Wanneer een Paard veeren, hoender-mest, of iets anders naligs ingekregen heeft.* . 286
26. *Tegen keenen of klooven.* . 287
27. *Pillen tegen alderly wonden enz.* 287
28. *Tegen Buikpijn.* . . . 288
29. *Tegen de Koorts.* . . 289
30. *Tegen een ſtijven hals.* . . 289
31. *Wanneer het vet, in 't Lijf geſmolten is.* 290
32. *Hoorn Zalf.* . . . 290
33. *Tegen uitwendig vuil en ſtinkend, vogt, aan de beenen.* 291
34. *Tegen een gewonden of gezwollen Schoft.* . . . 292
35. *Tegen over- of- Schuiffel beentjes.* 292
36. *Wanneer een Paard Doornen aan de voeten of beenen bekomen heeft.* 292
37. *Tegen de Hoest.* . . . 293
38. *Tegen 't uitvallen van 't Hair van ſtaart of manen.* . . 293

HOOFDST. Bladz.
39. *Tegen ſteekels in de Staarten.* 294
40. *Teegen beeten van vergiftige Dieren.* 294
Aanmerkingen over het groot nut en voordeel welke de Paarden ons aanbrengen, zo in hun leven als na hun dood. 295

DE

DE
PAARDEN VRIEND.

EERSTE DEEL

Over de behandeling van Paarden, en het geen daartoe vereischt wordt.

EERSTE HOOFDSTUK.

Over de hoedanigheden welke in Perfonen, die met Paarden moeten omgaan, vereischt worden.

De genegentheid en liefde voor de Paarden, welke reeds van kindsbeen af, in mij geheerscht heeft, heeft mij dit edel en zo nuttig Dier bij aanhoudendeid doen gade flaan; en opmerken aan welke verregaande onmenfchelijke mishandelingen deze zo nut-

 tige,

tige, als voordeelige, Dieren dagelijks bloodgeſtelt zijn; en tot ſchande voor redelijke menſchen, verachtelijk en op eene zondige wijze, misbruikt worden; het welk ik meer dan eene reize, met verontwaardiging, heb opgemerkt: verkeerdheden, niet zelden uit onkunde voortſpruitende, waarom, als Paarden Vriend, die Dieren zo veel mogelijk tragtende te verligten, ondernomen heb, (behoudens beter oordeel van des kundigen,) eenige onderrichting voorteſtellen, inzonderheid ingericht voor Koetſiers, Voorrijders, Stalknegts en alle die zig met het behandelen, oppasſen, en rijden van Paarden, zoeken bezig te houden, de hoedanigheden welke in dezelve vereischt worden, zal ik nu afzonderlijk voorſtellen.

§. 1.

Hoedanigheid van een Koetſier.

Een Jongeling willende een volmaakt Koetſier worden moet deze navolgende hoedanigheden volkomen bezitten: de liefhebberij en genegentheid voor de Paarden moet hem als aangeboren zijn, hij moet vleitig, handig, vlug, ſterk, ſtout, doch vooral niet brutaal, maar zagtzinnig wezen; niet tot den drank ge-

genegen, zindelijk, niet eigenwijs, zig volkomen onderwerpende aan de redelijke bevelen van een kundig en zagtzinnig Koetsier, onder wiens opzigt hij zig moet begeven, om dit handwerk in den grond te leeren.

Hij moet al vroeg in zijne jonkheid, naar mate zijne kragten zulks toelaten, handen aan het werk slaan, en dus wordt hij ongevoelig en, bij het bekomen van zijne volle kragten, een bekwaam Stalknegt.

Aldus, eenige jaaren onderwezen en kundigheid van Paarden, rijtuigen, tuigen, rossen, borstelen, voederen, in- en uitspannen, zadelen, en verdere behandelingen der Paarden bekomen hebbende, moet hij zich laten onderwijzen in het rijden te Paard in het rijdschool, of door een kundig Man, buiten het zelve, en ook in het rijden met Rijtuigen door een kundig, voorzichtig, bedaard en voor alles een zagte en goede hand hebbende Leermeester; hier aan is alles gelegen, want zo hij, van den beginne, kwalijk onderwezen is, en gene goede en nette handeling van de teugels, het wel houden en goed gebruik van de zweep, zig eigen gemaakt heeft, zal hij altoos onbekwaam blijven om goed, geregeld, en op de minst gevaarlijke wijze vier Paarden te kunnen besturen.

Nadat hij dus eenige vorderingen, in het rijden met twee Paarden, gemaakt heeft, zoude mijnes oordeelsniet ondienſtig zijn, eenigen tijd bij een Voerman, het rijden, oppasſen, voederen, gebruik van de zweep en de gantſche behandeling van de Paarden, vooral op de langen Weg, en op de reizen te leeren; welke kundigheid veele Koetziers ontbeeren, die alleen maar in de ſteden of korte ritten buiten dezelve rijden; en, wanneer ze aan de rustplaats komen, de zorg voor de Paarden aan de Stalknegts overlaten, zig van dezelven verwijderen, zig vermaken, en met een lange pijp in de mond groote parade maken en den Heer uithangen: doch bij langdurige rijzen, wanneer men niet zelden ſlegt voeder, ongezont Water en kwade Stallen aantreft en de Paarden wel eens de graagte in het eeten verliezen of mangel aan de beenen, pijn in de voeten, of anderzints bekomen; dan zijn die parademakers verlegen, weten zig niet te redden en moeten de reis ſtaken; daar andere, door de ondervinding, geleert hebbende, de Paarden weten te helpen, de reis kunnen voortzetten.

Hoe nuttig en leerzaam echter het rijden bij de Voerlieden is, zo gevaarlijk nochthans kan de uitkomst daar van wezen, voor een Jongeling

ling die zig niet van onmatig gebruik van ſterken drank kan onthouden, waartoe zig veel gelegentheid opdoet; als mede indien hij een lui, ongeregelt en morſig leven wilde aannemen; waarom het verblijf bij een Stalmeester niet lang dient te wezen, maar men liever een Koetſiers dienst voor hem diende te zoeken, bij twee Paarden, om het nette, geregelde rijden volgens het onderwijs van zijn eerſte Leermeester te exerceren en zijne bezigheden net, geregeld en in goede ordre te leren verrigten.

Na een a twee jaren twee Paarden gereden te hebben, moet hij tragten bij vier Paarden te komen, dezelve eerst paar aan paar, wel leeren kennen en naar zijn hand africhten, daar na voorzigtig, geduldig, en langſaam in den ſtap met de vier Paarden rijden; want het ſtappen geeft den rijder, en ook de Paarden, gelegenheid en genoegzame tijd om hun werk geregeld en bevallig te volbrengen; de handeling van de vier teugels en de zweep hem eigen wordende gaat hij over om zagtjes en gelijk van gang, (zo als de maat in de muſiek,) dan niet harder dan wederom zagter, maar altoos een gelijken tred houdende, te draven, en, na verdere vorderingen gemaakt te hebben, moet hij zig oefenen in alle ſoorten van

draijen of wendingen, dikwils ophouden, en weder avanceeren, te rug zetten enz. welke oefeningen de Paarden aandagtig, gehoorzaam, en een goeden en levendigen mond maken; zo zulks verſtandig, geduldig en met een zagte hand geſchied, anderſints is zulks zeer nadelig verderfelijk, en maakt de Paarden verdrietig en ongeduldig. Dus doende zal hij de Paarden in de hand brengen en in ſtaat worden alle rijdbare Paarden te kunnen rijden, zelfs zes Paarden, met een Voorrijder; want zonder dezelve, is boven het rijden en kan naar behoren niet uitgevoert worden, want geen man, ſlechts twee handen hebbende, kan zes teugels wel behandelen, ſchoon de voorſte al eens aan de middelſte, voor de hand vast gegespt waren, en een langen zweep de voor Paarden bereikende naar behoren gebruiken, dus hangt zulks geheel van de goedwilligheid der Paarden af, waaraan den goeden uitſlag alleen te danken is.

Wat het rijden verders betreft, hier van zal naderhand gehandelt worden, weshalven wij nu overgaan tot de deugden en hoedanigheeden die een volmaakt Koetzier moet bezitten.

Hij moet voor alles niet tot den Drank genegen zijn, want dan is hij volkomen ongeſchikt en onbekwaam die post wel waar te nemen,

men, hij ſtelt zijn leven, zo wel als dat zijner mede-Menſchen, in groot gevaar en is onophoudelijk aan allerhande ongelukken blootgeſteld; verders moet hij ſcherp van gezicht, ſterk en gezond van leeden wezen; echter behoeft hij gene uiterlijke ſchoonheden te bezitten, ſchoon zulks van veelen, onbedagtzaam, voor de kunde en hoedanigheden van den perſoon en het welzijn hunner Paarden geſtelt wordt: ook moet hij geduldig, voorzigtig en zagtzinnig zijn, niet brutaal, oordeelkundig, niet onredelijk in het eene Paard boven het ander te liefkozen, en het gehaatte zonder redenen te mishandelen, te ſlaan of zwaarder te laten werken enz. ook zindelijk op de Paarden, Rijtuigen en Tuigen zelfs op zijne Klederen en Ligchaam, wezen zonder zig echter op te pronken met klederen beter aan een Heer pasſende, en zeer ongeſchikt om de Paarden naar behoren te kunnen havenen en zijn werk te verrichten.

§. 2.

Hoedanigheid van een Voorrijder.

Een Voorrijder moet dezelfde deugden als

 de

de Koetſier bezitten ook geen Drinker wezen, niet al te groot of te zwaar om het zadel Paard niet boven mate te bezwaren, hij moet in de rijdſchool geleert zijn, en volgens de regels van de konst te paard zitten, recht op, ſtil, ongedrongen, en vooral vast; moet zijn Paard alleen met de linkerhand en ſpooren beſtieren, en het hand Paard met zijn rechter hand en de Postillons zweep regeren en den weg wijzen; hij dient als op het gevoel, zonder veel te zien, zijn Paarden te kunnen rijden en telkens om te zien om de bevelen van den Koetſier promptelijk en nauwkeurig uit te voeren, en wel zorgen dat zijn Paarden niet te kort draijen, nog te ſterk trekken waar door hij den Koetſier als buiten ſtaat ſtelt, het Rijtuig behoorlijk te beſtieren; echter moet hij zijn Paarden genoegſaam voor uit brengen en in het draijen, omkeren, agter uit zetten, op, en afrijden van Bruggen, in en uitrijden van Veer-Ponten enz. de ſtrengen dermaate ſtrak houden dat de Paarden met de beenen niet over dezelve geraken kunnen; hij moet in alle gevallen zijne Paarden lijn-recht voor den andere houden; het zadel Paard moet wat langer in de ſtrengen lopen en minder trekken als de andere, het hand Paard, daar en tegen,

kor-

korter, zijnde dus makkelijker te bedwingen, en met den binnen teugel alleen beter naar zig toe, en van zig af, te brengen, dewijl de buiten teugel aan het tuig vast gemaakt, en alzoo buiten zijne handen, is; de bestiering van het hand Paard is niet gemakkelijk en hetzelve moet wel afgericht zijn om met eenen teugel zig te laten wenden, ophouden, en agter uit zetten; de Voorrijder moet het hand Paard altijd digt bij zig houden, en niet schuuw voor de zweep, voor rukken of harde behandelingen maken, want als het zelve altoos afwijkt of zig te rug houd is het buiten bedwang, en kan grote wanordres aanrichten, uit dien hoofde moet hij het zelve altoos aan de buiten kant en naar agteren met de zweep raken, moetende door het gevoel, en niet door het gezigt van de zweep, voor uit gaan en gehoorzamen.

Het zadel Paard moet in de rijdschool afgericht wezen, zo dat het zelve door eene hand en beweging der beenen en spooren kan bestiert worden.

De voor-Paarden zijn geheel in de macht van den Voorrijder en buiten bedwang van den Koetsier, derhalven is het hoognodig dat de Voorrijder stiptelijk de bevelen en wenken van den Koetsier in acht neemt en

 promp-

promptelijk ten uitvoer brengt, anderſints is de kundigſte Koetſier aan droevige ongelukken blootgeſtelt en geheel buiten ſtaat om zijn vier Paarden en het rijtuig wel te kunnen beſtieren.

De Koetſier moet van zijnen kant ook zorg dragen dat zijn Paarden niet te veel nog al te wijnig trekken; niet over de ſtrengen van de voor-Paarden geraken en dat dezelve de voor-Paarden lijnrecht volgen; want als hij zijn vier Paarden te ſterk inhoud of te veel vooruit laat ſchieten en de voor-Paarden niet regt en naar behoren laat volgen, dan kan de Voorrijder zijne Paarden niet wel beſtieren, zo dat zij beide kundig en onderling overeenſtemmende moeten wezen, om alle ongelukken en wanordes voor te komen.

Uit dit gezegde blijkt ten klaarſte dat het rijden met een Voorrijder, zelfs met vier Paarden, ook aan gevaren onderworpen is, en een kundig Koetſier vier Paarden beter alleen beſtieren kan dan met behulp van een Voorrijder, niet volmaakt kundig en onderworpen zijnde.

In het werken moeten zij malkander ook behulpzaam wezen en geen uitzondering maken in eenig werk te verrichten: bij voorbeeld dat de Voorrijder zijne twee Paarden met

met zadel en tuigen alleen maar zou behoeven gade te ſlaan, daar de Koetſier de overige vier Paarden, met hunne tuigen en rijtuigen voor zijne rekening zoude moeten nemen, deze uitvindingen zijn zeer onbillijk en ongegrond; de Voorrijder moet aan de billijke bevelen van den Koetſier, betreffende het rijden gehoorzamen, en ook het werken, door den Koetſier aangewezen gewillig op zich nemen; de Koetſier van zijn kant alles toebrengende om hem in het werken behulpzaam te zijn, en tot een goed voorbeeld te verſtrekken.

§. 3.

Hoedanigheid van een Stalknegt.

Een Stalknegt is noodzakelijk daar meer dan vier Paarden waar te nemen zijn, vier Paarden met hunne tuigen en rijtuigen zo die niet te veel in getal zijn of 'er boven maten moet gereden worden, kan een fluks Koetzier alleen wel waar nemen, doch meer als vier Paarden is voor een Man te veel en te volhandig om wel gade te ſlaan.

Schoon het beroep van een Stalknegt niet veel kundigheid ſchijnt te vereisſchen vindt men

men echter maar weinige tot dit werk gefchikt en bekwaam; hij moet geen dronkaard wezen, fterk, gezond, handig, werkzaam, zagtzinnig, zindelijk onbefchroomt, doch niet brutaal zijn, en onderworpen aan den Koetfier; hij moet liefde en veel zorg voor de Paarden hebben, hij gaat het meest met dezelve om en leeft om zo te fpreeken met de Paarden, hij kent hun, en zij kennen hem, hij moet voor al haar nooddruft zorgen, en hunne behoeftens dadelijk aan den Koetfier te kennen geven, hij moet 's morgens vroegtijdig in de Stal zijn en met den Koetzier de Paarden bezorgen, en het werk verrichten.

Op wat wijze zulks gedaan moet worden zal bij het oppasfen en bezorgen der Paarden nader aangewezen worden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de Stallen en het ftalgereedfchap.

§. 1.

Van de Stallen.

De Stallen moeten vooral niet vogtig, maar droog en lugtig wezen, voorzien van een ge-

genoegzaam getal vensters om naar behooren versche lugt in te kunnen brengen, en de dampen en uitwazemingen uit te drijven; de deuren en vensters moeten vooral des Zomers met linnen Gordijnen of Zonschermen voorzien zijn, om de Zon, Vliegen en groote hette, zo veel mogelijk af te keeren, de verdiepingen moeten niet te hoog, nog te laag wezen de zolder digt beschooten, zonder reten, voorzien van een luik dat geopent kan worden om de stof en damp naar boven uit te lozen de gestukadoorde Zolders zijn in den beginne wel net en zindelijk, doch na verloop van tijd worden dezelve zwart en verliezen hun aanzien, de houte, daar en tegen, net geverfd zijnde, houden hun stand, en kunnen beter gezuivert en gereinigd worden; de plaatzen voor de Paarden moeten van de kribbe tot de goot 9 voeten, en tot de stand palen 7 voeten lang zijn, met een behoorlijke ruimte agter de Paarden, de wijdte der plaatsen moet 4 a 4½ voet houden tusschen de boomen, maar 5 voet tusschen houte beschotten, zijn welke alleen maar nodig zijn voor kwaadaardige Paarden, die elkander bij aanhoudentheid slaan of bijten; de afscheidingen door boomen alleen, of met planken aan dezelve, zijn verre te verkiezen boven de beschotten; men heeft veel beter gezicht van

de

de Paarden, zij leren elkander beter verdragen, kunnen gemakkelijker leggen, omgedraait en behandeld worden; de boomen moeten aan geene kettingen of ijzers, maar aan touwen met een ſtrik aan de ſtand palen, hangen, om dezelve in tijd van nood ſchielijk te kunnen los trekken of af ſnijden; de ſtandpalen moeten onder op ſteene voetſtukken ſtaan, en tot boven aan den balk lopen, zij moeten van hard hout rond en glad geſchaaft wezen, om het ſchuren en kwetſen der ſtaarten te verhoeden, voorzien van kapſtokken en ringen, welke zo hoog moeten geplaatst worden dat de ſtaarten (en manen als de Paarden omgezet zijn) niet uitgeplukt kunnen worden, en ook om die zelve redenen moeten de kapſtokken nooit behangen worden met Tuigen, Hoofdſtellen of ander gereedſchap, dan alleen maar, voor dien korten tijd, als de Paarden moeten ingeſpannnen of opgetoomt worden; anderszints moeten dezelve in tuigen-kasten bewaard worden, en in orde hangen.

De vloeren moeten voor, met dikke eike Planken, en agter met harde klinker Steenen bedekt wezen, glooijiende leggen om het water naar de gooten af te leiden, de Paarden een goed aanzien te geven, en het leunen op

de

de fchouders, als nadelig zijnde, voor te komen; het is egter nog grooter dwaling de vloeren voor, al te hoog te maken, zo dat de Paarden altijd gerekt ftaande aan beenen en lendenen nadeel lijden en zeer vermoeit worden, waarom dezelve, eenige rust en verligting willende genieten geftadig over de gooten heenen ftaan, en des nachts te verre naar agteren leggen, in nat en drek, zijnde dit mede zeer nadelig en morfig.

De Ruiven kunnen voor overhangende of recht op ftaande wezen, welke laatfte echter te verkiezen zijn, zij moeten met ronde fpijlen, van hart hout, gemaakt zijn; omtrent twee vingers van elkander met een rooster van latten agter dezelve om het ftof en hooifaad in de luiken bij het nachtftroo te lozen, dezelve moeten boven met planken tot de zoldering befchoten wezen, met luiken op de zolder tot afwering van ftof en koude, welke bij groote hitte open gezet kunnen worden om koelte, en doortogt in de ftallen, te brengen, eenige liefhebbers verkiezen de ruiven van boven open te hebben, voorgevende dat het hooi, van beneden, boven in de ruif geftort, beter van ftof en hooizaad gezuivert en ontlast wordt, dan wanneer het zelve van de zolders ingegeven wordt, doch een vlijtig

Koetfier, het welzijn der Paarden wel behartigende, zal het hooi op de zolders geheel van ftof en hooizaad zuiveren en wel uitfchudden, eer hij hetzelve in de ruif geeft, en bevrijd alzoo de ftallen van onnodig, en voor de Paarden nadelig ftof, het is ook niet onaardig de namen der Paarden; boven de ruiven te ftellen overeenkomende, met hunne hoedanigheden en humeuren; welke namen nader breedvoerig zullen opgegeven worden.

De kribben of voederbakken moeten, volgens de groote der Paarden, vier en een half a vijf voeten van de boven rand tot de grond, hoog wezen; befchoten met planken en luiken, om het nacht ftro te bergen zonder wervels ringen of iets dergelijks waaraan de Paarden zig kunnen kwetfen of fchuuren, voorzien van twee, fchuins naar beneden gaande, gaten, waardoor de halster-ftrengen met klosfen, agter de luiken naar beneden zakken, de fteene kribben zijn buiten alle tegenfpraak de zindelijkfte en dus de beste, dezelve moeten niet dieper dan vijf a fes duimen wezen, zijnde rijkelijk diep genoeg om het voeder te kunnen bevatten, en door deze ondiepte vervalt de onnodige vrees, voor het, zo nadelige, leunen met de keel op de koude randen van de kribben; welke

koude

koude echter zo groot niet is als 'er Paarden op de ſtallen ſtaan, daar en boven kan deze vrees weg genomen worden door de kribben met houte randen te bekleeden, of de Paarden, warm op ſtal komende, omgekeert te ſtellen, tot dezelve geheel bekoelt zijn, en de kribben, door de uitwaſeming van de Paarden, de grootſte koude verloren hebben. De voordeelen der ſteene kribben zijn verders, deze: dezelve zijn waterdigt en kunnen in den grond gezuivert en ſchoon gehouden worden, daar de houte kribben, met ſteenen of bakſteenen door kalk vastgemaakt, gedurig lek zijn en de Paarden gevaar lopen de losgeweekte kalk, ſchilfers van ſteentjes enz. met het voeder te conſumeren, het ijzer of koper beſlag der houte kribbe daar en boven, door het roesten, afgeſchilfert zijnde plukt de manen uit en kwetst de Paarden, ook is het vergift van het koper, en het roest van het ijzer zeer nadelig, en zelfs gevaarlijk, voor zulke Paarden die de gewoonte hebben, bij aanhoudenheid, de randen der kribben te likken of op dezelve te bijten; en mogelijk zijn ſteene kribben voordeliger voor kribbe bijters, dan houte. De netheid en zindelijkheid der hartſteene kribben vergoed rijkelijk die weinige moeite en voorzorg dewelke een goed

Koetſier ten allen tijden in acht moet nemen, zal hij het welzijn der Paarden wel behartigen.

§. 2.

Inrichting der Stallen.

De beste inrichting der Paarde-Stallen is, naast en langs de Koetshuizen met eene deur naar buiten, en eene andere in het Koetshuis uitkomende, ook is het zeer voordelig een Tuin, Plaats, of openlugt, voorzien van een noodſtal, bij de ſtallen te hebben, om de Paarden te rosſchen, wasſchen, ſcheeren, branden, beſlaan, en in te geven enz.

Een Koetſiers kamer is volſtrekt noodzakelijk; om de Paarden dag en nacht te kunnen gade ſlaan, alsmede een pomp met goed water; tuigenkasten, kapſtokken, zandhok en andere noodwendigheeden, tot nut en gemak zijn onmisbaar in de Stallen en Koetshuizen; doch verdere opſchik tot pragt en cieraad, als bij voorbeeld: geſtukadoorde zolders, geſchilderde muren, grotwerk, beelden, fonteinen, harte horens, kopere of vergulde figuuren voor kapſtokken dienende is onnodig en zeer kostbaar voor de eigenaars.

§. 3.

§. 3.

Koetshuis.

De Koetshuizen moeten lugtig, niet te laag van verdieping niet vogtig nog bedompt zijn, ruim en breed; 2, 3 a vier deuren naastelkander hebbende, zo dat de rijtuigen bij hun gebruik telkens niet behoeven verplaats te worden; heeft men echter zo veel ruimte om geheel met de Paarden en rijtuigen in te rijden des te voordeliger, anderzints is de breete boven de diepte te verkiezen.

De Stallen agter de Koetshuizen gebouwt zijn ongemakkelijk om de Paarden uit te brengen, doorgaans dof en kunnen naar behoren niet genoeg gelugt worden, zo dat de dampen en uitwazemingen zich, in de Koetshuizen voor een gedeelte, moetende ontlasten, het geen nadeelig is voor rijtuigen en tuigen.

§. 4.

De Hooizolder.

De Hooizolders moeten lugtig wezen ruim, niet laag van verdieping; voorzien van nodige vensters en lugt gaten in het dak, waardoor ech-

echter geen ſneeuw of regen kan in vallen, en welke naar goedvinden moeten kunnen toegemaakt worden; ook moet het dak lekopen, en vrij en digt wezen.

§. 5.

Haverzolder.

Een Haverzolder moet van alle kanten digt ſloten en van nodige lugtvenſters voor zijnzien, en is op de noodzakelijk om eenige voorraad, van Haver voor bederf veilig, te kunnen bewaren.

§. 6.

Het Stalgereedſchap.

De Gereedſchappen in de ſtallen noodzakelijk zijn de navolgende: een Haver-kist, Haver-ſlee, Snijbank, Kruiwagen, Wip, Gieter, Drink- en Wasch-Emmers; Roskammen; ros', wasch, ſmeer, drooge en veele ſoorten van Borstels; Stofverkens, houte Manekammen, groote Sponſen, grove Handdoeken, rode wolle Lappen, Houtebak om zand te ſtrooijen, Griep, Hooivork, houte Gavel om het hooi op te ſchudden en nachtſtroo te

ma-

maken, Stalſchup, berke Beeſems, ijzer Vuurpot, Lantaarn, Hamer, Nijptang, Mandjes of Maatjes om het voeder te meten, een houte Maat, Kan, of iets dergelijken, om het water in gelijke hoeveelheid op het voeder te ſtorten, een Wan, een Zeef, om de haver te wannen of te ziften, een Zweetmes, Schaar, Scheermes, en andere ſoorten van Mesſen, Praam kluisters, Blindlappen, Babbelbitten, Halſters, Staldekken, Manekappen enz. en dan ook nog een Kat, zijnde die volſtrekt nodig en onmisbaar, en uit dien hoofde het eenigſte Dier, dat in de Stallen mag toegelaten worden, vooral geene Vogels, gevaarlijk wegens de vederen; Honden, Bokken enz. onaangenaam wegens de vloijen, morſigheid en ondragelijke ſtank.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Rytuigen en Tuigen enz.

§ 1.

De Rytuigen.

De wijze om Rijtuigen wel en zindelijk te onderhouden, moet allen bekwame Koetſiers

ten vollen bekent zijn, weshalven maar alleen dat geene de Paarden gemak en voordeel aanbrengt, als tot dit bestek voornamelijk behorende, dient verhandelt te worden; een Koetsier behoort zig kundig te maken in het maaksel en samenstel der Rijtuigen, en wel voornamelijk de evenredigheid of proportie welke 'er omtrent de hoogte van de voor en agter wielen plaats moet hebben, dat dezelve niet slingeren: dat is regt op en nederdraijen, niet knellen, door de schroeven of lunzen te vast aan te haalen, en vooral dat dezelve wel spooren en volmaakt overeenkomen met het spoor, alwaar men zig bevindt; alsmede dat de wielen naar behoren gesmeert zijn, gelijk ook de schijf of schamel, niet tegenstaande zulks ten onrechte in onbruik geraakt is, echter brengt zulks de Paarden veel gemak aan, in het omdrajen, uithalen van diepe spooren enz. daar en boven veroorzaakt die droogte een onaangenaam gekraak, of geknars waar voor levendige Paarden zig kunnen beangstigen, en door die weg ongelukken te weeg brengen.

De Rijtuigen met 2 wielen moeten in evenwigt hangen, doch zodanig dat de Paarden eenigzints dragen, de bakken der Chaizen

moeten voor of agterwaarts geschoven worden naar mate dezelve beladen worden, ook brengen de hoge wielen veel gemak toe, in het trekken; en de lange boomen in het dragen van Chaizen en karren.

De Hesse-karren, door 6, 8, of meer Paarden getrokken, worden door het agter-Paard alleen gedragen, en in draijen en wendingen alleen getrokken en bestuurt; indien nu de Voerlieden dezer karren het evenwigt in het laden niet wel in acht namen, zoude hun agter Paard de reis niet goed maken, niet tegenstaande zij een sterken luien Hengst in de bomen zetten en dezelve, op den regten weg, weinig of niet laten trekken.

Jonge en zwakke Paarden, tegen volwassen en sterke gespannen kan men veel verligten, met den evenaar langer te maken, waardoor zij minder, en de sterke zwaarder, trekken moeten: het zoude de Paarden onbegrijpelijk veel verligten waren de wegen overal zo breed, en het spoor zo wijd dat 2 Paarden naast elkanderen gespannen binnen het bestek van het spoor konden gaan, zonder het spoor toe te trappen, het welke zij in zandige wegen, met de wielen, wederom moeten opentrekken, hier van daan worden zware vragten ligter getrokken, wanneer de

Paarden voor elkander dan naast elkander gespannen zijn.

Het is te verwonderen dat in ons Holland, en in andere Landen alwaar gladde en gemakkelijke wegen zijn, zo veel werk wordt gemaakt om de Rijtuigen ligt en vaardig te maken, zijnde dit niet alleen onnodig, maar zelfs aftekeuren; de Paarden kunnen naar behoren niet in de hand wezen, en trekken bijna zo veel met den bek als aan de ſtrengen, zijnde dit niet alleen zeer gevaarlijk, maar ook voor des kundigen, gantsch onaanzienlijk.

Ligte Rijtuigen zoude veel eer van dienst wezen in zulke Landen alwaar zware zandwegen, klippen, rotſen, of moerasſen gevonden werden; maar dezelve zouden niet ſterk genoeg zijn om de aldaar vereischt wordende kragt te wederſtaan; ook wordt die zorg aldaar zo niet aangewendt om dat die ongeſchikte wegen het ſpoedige rijden wel degelijk verbieden, het is wel waar dat de ligte Rijtuigen en gladde wegen de Paarden van zwaar trekken verſchonen, doch zulks komt hun wel eens duur te ſtaan, wegens het bovenmatig hard lopen, waartoe dezelve dikwils, door onkundige en onbedaarde rijders, genoodzaakt worden; het welk zware ziektens, ja zelfs de dood kan te wege brengen: het

welk

welk de ondervinding meer dan eens bevestigt heeft.

Sleeden en andere fleeptuigen zijn zwaar om te trekken, en zeer nadelig voor de borst en fchouders der Paarden, daarom zal een Paard oneindig meer gewigt, zonder nadeel, op wielen trekken dan met een fleede fleepen.

§. 2.

De Tuigen.

De Tuigen moeten vooral wel pasfen, en volgens de groote der Paarden gemaakt worden, van goed zacht leder van binnen glad zonder naden fteeken of andere ongelijkheden; voorzien van fchaaf lappen of kleine kusfentjes onder de gespen, vouwborsten zijn daarom beter, dezelve zijn binnen glad zonder naden of fteeken, kunnen ook beter van het zweet gezuiverd en zagt gehouden worden. Het fchoftftuk met deszelfs kusfens en het borstftuk moeten wel op de rechte plaats leggen, want hoge borsten en korte fchoften doen de Paarden gemakkelijk trekken en bootfen eeniger mate het gebruik der hamen na. De rugriem moet niet te kort zijn nog de Paarden op de rug en aan de zijde knellen

of kwetſen, de ſtaartriem moet niet te kort en vooral zagt onder den ſtaart zijn; de Broeken moeten eene behoorlijke ruimte hebben, en wel zodanig dat dezelve in het lopen nog ſpannen nog kwetſen, de buik-riem moet zo vast gemaakt worden dat de Tuigen in het lopen niet heen en weder flodderen maar op hun rechte plaats vast blijven leggen.

De broeken worden alleen gebruikt bij de koetſen in de ſteden zo tot nut als tot cieraad, doch bij ligte rijtuigen, op den langen weg, als het heel warm is, zijn tuigen beſtaande alleen uit het borstſtuk, ſchoftſtuk, ſtaartriem, touwe, ſtrengen en touwe leidſels lugtiger en gemakkelijker voor de Paarden. De disſelriemen moeten niet te lang zijn als dan flingert den disſelboom heen een weder, ſtoot tegens de armen of ſchouders der Paarden en het rijtuig loopt telkens uit het ſpoor, dezelve moet der maten voor uit komen dat de kruis-teugels in het op, en afrijden der bruggen als anderzints niet onder dezelve geraken, nog de lippen en tanden der Paarden kwetſen of uitſtooten; evenwel dienen de disſtelriemen niet zo kort te wezen dat de Paarden gedrongen en ongemakkelijk zouden moeten lopen,

De draagkusſens voor de Chaizen vereisſchen

ſchen de uiterſte oplettendheid en voorzorg, zij veroorzaken vooral aan magere, en Voermans-Paarden zware bulten en wonden, welke dikwils door ſmertelijke inſnijdingen en konstbewerkingen moeten genezen worden, om dit ongemak zo veel mogelijk te keer te gaan is het nodig de kusſens droog en zagt te houden, wollige of ledere lappen onder dezelve te leggen, en de Chaizen wel in evenwigt te hangen.

Volgens mijn oordeel zoude men dit gebrek veel te hulp komen, indien de draagkusſen veel breder dan naar gewoonte gemaakt, en met een gordcingel zo als de zadels wel vast wierden gemaakt; boven op de draag kusſens moeten kopere of ijzere rolletjes geklonken wezen, waardoor de draagriemen zeer gemakkelijk ſchuiven zonder de kusſens te bewegen, en dus kwetſen de kusſens veel minder dan wanneer dezelve los leggende heen en weder ſchuiven; kleine wel gemaakte zadeltjes met rolletjes voldoen ook zeer wel aan dit oogmerk, vooral als de Paarden door de draag kusſens reeds gedrukt zijn; om dat, dezelve niet op de gekwetſte plaats dragende, de wonden verſchoond blijven en dus genezen kunnen. Veele zijn van oordeel dat het vastcingelen de Paarden hinderlijk is, doch zulks

is

is geheel ongegrond indien dit met verſtand en oordeel geſchiet.

§. 3.

De Hamen.

De Hamen worden alleen maar gebruikt om zwaare Karren, Wagens, Canonnen of Sleden te trekken, en de ondervinding bevestigt dat zware lasten door dezelve gemakkelijker getrokken worden, en ook minder aan kwetſing onderhevig zijn als Tuigen, maar dezelve moeten zeer wel pasſen, op alle plaatzen hunnen behoorlijken dragt hebben, en de ſchouder - bladeren in de vrije beweging niet verhinderen.

§. 4.

De Hoofdſtellen.

De Hoofdſtellen moeten wel pasſen nergens klemmen of ſchaven, de ooglappen niet te digt op de oogen, niet te hoog nog te laag, zijn, de keelriem niet te vast; het fronteel niet te naauw of te hoog tegens de ooren; de neusriem niet te lang, te hoog, nog te laag, gema-

matigt vast, zo dat de Paarden de tong over de ſtang brengen, nog andere wanordres kunnen aanrichten.

§. 5.

De Stangen of Bitten.

De Stangen of Bitten voor Koets-Paarden zijn zeer onderſcheiden, voor jonge Paarden en dezulke die door onkundige en brutale handen de monden nog niet bedorven of vereelt zijn, gebruikt men regte korte ſtangen met rechte mondſtukken, platte kinketens of ledere riempjes, de mondſtukken moeten de dikte hebben na dat de monden geſpleten zijn, en de breete na de dikte der lippen, dezelve moeten niet klemmen nog te wijt zijn, maar volmaakt wel pasſen, gebroke mondſtukken zijn te verkiezen om dat de Paarden beter babbelen en een levendigen mond behouden, door lengte van tijd en vooral door onkundige en brutale behandeling worden de monden zodanig bedorven dat men genoodzaakt wordt ſtraffe lange kromme ſtangen te gebruiken, om niet te ſpreken van draaiſtangen, ſtangen met poorten, dubbelde poorten, riemen met pinnen voor kinkettingen, roosters met ſcherpe

pe pinnen bezijden de mondftukken en andere verfoeilijke werktuigen waarvan de uitvinders zelfs de uitwerking niet weten, nog begrijpen, en door welke verkeerde hulpmiddelen de rijders ten laatften buiten ftaat geraken hunne Paarden zonder gevaar te kunnen rijden; daar een zagtzinnig en kundig rijder een ligte en zagte hand bezittende zijn Paarden veilig zwaarder ftangen mag geven waardoor dezelve veel bevalligheid en aanzien bekomen; edoch hier omtrent breedvoeriger wanneer van het rijden zal gehandelt worden.

Ingeval de Paarden door kwade gewoontens of uit vreeze voor harde en brutale behandelingen, de ftangen tusfchen de lippen, en tanden nemen en alzo de werking van het gebid verijdelen dan is men wel genootzaakt krom gebogen ftangen te gebruiken om ongelukken te vermeiden; men moet ook niet verzuimen de ftangen of bitten bij weilen wat hoger of lager te gespen, om de monden op eene en dezelve plaats niet te verdoven en ongevoelig te maken, dikwils wil men de hartbekkigheid aan de gebreken der monden weiten, doch dit ongemak heeft maar zeer zelden plaats en is doorgaans de uitwerking van onkundige rijders; hoe onaangenaam en verdrietig hartbekkige en bedorve Paarden te reiden zijn, hebben

ben nochthans de Paarden die alte gevoelig, te zagt, of geen de minste ſteun op de hand hebben ook grotelijks hunne onaangenaamheid; onkundige reiders, of al te zagte bitten zijn oorzaak dat de Paarden, zo als zulks genoemt wordt, geen bek hebben of agter de hand zijn: hartdvavers op een ſchandelijke wijze gerukt en geplukt wordende geeft men ligte korte ſtangen, of Bokke bitten de welke weinig ſteun hebben, en zeer geſchikt zijn naarde bedorven en vernielde monden en naar evenredigheid der zagte of harde behandelingen van hunne leermeesters.

§. 6.

De Trenſen.

De Trenſen worden bij de Bitten ook wel voor Koets-Paarden gebruikt, dezelve zijn als die der rijpaarden dun en 2 maal gebroken waaraan de opzet teugels vast gemaakt worden, dezelve hebben deze nuttigheid, dat de Paarden ſtilſtaande of ſtappende zo niet op de Bitten leunen nog de koppen laten hangen, daar en boven bevorderen dezelve eenigzints het babbelen en maken een levendigen en ſchuimenden mond; evenwel is deszelfs uit-

wer-

werking en nuttigheid ongelijk veel groter bij rijpaarden, als wordende door de hand van den ruiter bestiert.

§. 7

De Snaffels.

De Snaffels zijn eens gebroke dikke trensen, dezelve worden gebruikt om de Paarden naar het Water, de Smit, of elders van de stallen te leiden; in de stallen, om te scheren, branden, enz. ook om de Paarden af te rijden indien dezelve zagt in de hand en gehoorzaam zijn, doch zo dezelve de hand forceeren en met rukken moeten bedwongen worden zijn de snaffels zeer nadelig, in welk geval Hartdravers- of- Bokke-bitten door zagte handen bestiert verre te verkiezen zijn.

§. 8.

De Babbelbitten.

De Babbelbitten gebruikt men in de stallen om de monden te vervrisschen, te doen schuimen, van het taije slijm te zuiveren, en de harsens te ontlasten, men bestrijkt dezelve

met wat honing, een wijnig duivelsdrek en pekel van Limoenen tot een zekere dikte gemengt, en met deze pap moet telkens door behulp van een ronde ſtok waaraan een popje van linnen gehegt is, de mond en het bit bevogtigt worden.

§. 9.

De Cavecons.

De Cavecons, worden met meer vrugt gebruikt tot dresſeeren van Rijpaarden om dat dezelve door de hand des Ruiters beſtierd worden, het welk bij Koets-Paarden geen plaats kan hebben. Evenwel worden de Cavecons voor brutale Paarden, een ongevoeligen mond hebbende, wel eens met een goeden uitſlag gebruikt: wanneer de Paarden geweldig de kop naar omhoog ſlaan of met de neus in den wind lopen, zal een zagte Cavecon met een ſpring-teugel dit ongemak veel, zo niet geheel, verbeteren, verders zijn dezelve zeer geſchikt om de hand Paarden te bedwingen, de twee buiten teugels werden ter zijde aan de gordcingel vastgemaakt, en de middenſte in de hand genomen om zo veel mogelijk het ſteigeren en agteruitſlaan voor te komen en te beletten; de teugels van de ſnaf-

fel worden op den fchoft in den ring van de cingel loshangende vastgemaakt, en op deze wijze kan men de hand Paarden regeren zonder hun de monden in het allerminfte te bederven of te benadelen: de Cavecons moeten wel pasfen en op de rechte plaats, 2 duim boven de neusgaten, geplaatst zijn, dezelve zijn met fcherpe of ftompe tanden voorzien en doorgaans met leder bekleed; om jonge Paarden onder de Man te dresferen zijn dezelve excellent, waarvan de Rijfcholen voldoende onderrichtingen opleveren.

§. 10.

De Dekken.

De Dekken zijn op de ftallen niet alleen onnodig, maar zelfs nadelig, vooral indien de ftallen warm en togtvrij zijn, eenige Koetfiers, geen borftel vrienden zijnde, keuren dezelve, gemakshalve, zeer noodzakelijk; en om nu hunne gemakkelijke geäartheid eenigzints te hulp te komen zoude men linnen dekken kunnen gebruiken, welke zekerlijk zo nadelig niet zijn, dan Wolle, Baije, Friesfche, Dekken enz. welke nogthans zeer noodzakelijk zijn om de Paarden des winters bezweet

op

op de ſtal komende op te leggen tot dat dezelve bekoeld zijn, waarna men hun linne dekken oplegt tot dat het zweet geheel opgedroogt is, alsmede wanneer de Paarden in koude lugt beſlagen, aan de hand vervoert, of des winters avonds lang in de koude vertoeven moeten, doch is het nat en zoel dan zijn leedere of gewaschte linnen dekken beter om de Paarden voor aanhoudende regen of vogtigheid te beveiligen: De Friesſche Dekken vallen zo groot niet als de Wolle welke naar goedvinden groot kunnen gemaakt worden waaromme dezelve te verkiezen zijn.

§. 11.

De Manekappen.

De Mannekappen zijn noodzakelijk in koude ſtallen daar geen luiken boven de ruiven gevonden worden, en verders in zware koude wanneer de Wolle Dekken gebruikt worden.

§. 12.

De Vliegenetten.

De Vliegenetten voldoen niet volkomen aan het oogmerk, zij zijn door hunne toebrengen-

de warmte op de lange weg zeer hinderlijk, te meer om dat dezelve cieraadshalve zeer dik en zwaar gemaakt worden, maar ware het doenlijk Vliegenetten in de Weilanden op te leggen zij zouden mogelijk meer nut kunnen toebrengen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over het Oppasfen, Voederen, en Voeder der Paarden.

§. 1.

Het Oppasfen der Paarden.

Het is buiten tegenfpraak te prijzen vroeg in de ftal te komen, en het werk bij tijds te verrichten, doch des niet tegenftaande moet men de Paarden behoorlijke rust vergunnen, en buiten noodzaak voor vijf uuren niet verftoren. Het eerfte werk moet wezen nauwkeurig te onderzoeken of de Paarden gezond zijn, en of hun des nagts een of ander onheil overkomen is, vervolgens wordt het ftro weg genomen, het droge voor in de luiken onder de krib-

kribben bewaard, en het natte in de Mestbak gebragt; de ſtal aangeveegt zijnde, is het de tijd om te rosſen, des Somers buiten en in de Winter binnen de ſtallen, het is zeer voordelig, gedurende het rosſen, de Paarden, Babbelbitten in de mond te doen en in de ſtallen verkeert te ſtellen; want vele Paarden hebben de gewoonte onder het rosſen op de kribben te babbelen, en kunnen dus ongevoelig kribbe-bijters worden; de roskam moet niet te ſcherp van tanden zijn, vooral als de Paarden kort van hair, of gevoelig van huit zijn; dus zouden dezelve netelig en ſchuuw voor het rosſen worden; de roskam en rosborstel moeten in de zon of bij het vuur gedroogt, en de roskam met een mes van de vuiligheid gezuivert worden; men moet met den roskam over het gehele ligchaam lichtvaardig heen en weder met en tegen het hair op rosſen uitgezondert de ruggegraat, deijen, beenen, en kop, welke met de borſtel en wolle lap gezuivert worden.

De top maanen en ſtaart moeten met palmhoute, en geen hoorne kammen zacht en voorzigtig gekamt worden, nadat dezelve met een natten borſtel geheel nat gemaakt zijn, het is nogthans beter de hairen met de vingers uit te pluizen en met zeepſop tot aan de wortels

te zuiveren, wel zorg dragende dat de zeep geheel uitgewasſchen worde, om het jeuken en daaruit volgend ſchuuren voor te komen.

De Beenen moeten tot de kniën en hakken, met een natte borſtel gewasſchen, en met een ſpons en wolle lap wel afgedroogt worden; want de al te groote hoeveelheid van water is niet dienſtig, vooral wanneer de Paarden brokkelige en weeke voeten hebben; evenwel indien de Paarden den vorigen dag in modderige wegen gereden zijn, is men wel genoodzaakt de beenen met veel water te wasſchen, doch buiten dit geval is het beter met drooge borſtels de beenen te reinigen: Het is eene groote dwaling de Paarden, bezweet op de ſtal komende, de beenen met kout water te wasſchen of in een water te rijden, zulks wordt gemakshalve door veele Koetſiers aangeprezen, doch is ten uiterſten nadeelig voor de Paarden, de zweetgaten worden door de koude van het water verſtopt, de uitwaſeming wordt verhindert, en de peezen en ſpieren der beenen worden verlamt en verſteift; dus is het veel nuttiger de Paarden in het ſtro te zetten, en daags daar aan de beenen te wasſchen; de voeten nu ſchoon en droog zijnde moeten met vet of reuzel daar zwartzel en goede hoornſalf onder vermengt is, binen en bui-

buiten zwart gemaakt en gesmeert worden, en men onderzoekt ter zelver tijd of de ijzers wel vast te leggen, en of 'er spijkers manke-ren; daar na zuivert men de kribben en rui-ven van het overgeblevene hooi en hooizaad, veegt de stal schoon en strooit zand, waar na men de Paarden omkeert en voeder geeft, het welk geconsumeert zijnde doet men hooi, wel van stof gezuivert, telkens met kleine portien in de ruif en een uur daar na laat men de Paarden drinken; dit alles gedaan zijnde kan men het overige stalwerk verrichten, Rij-tuigen wasschen, Tuigen smeeren enz. ten 12 of een uuren geeft men de Paarden hun twee-de voeder, doet men wederom hooi in de ruif en laat hun tegen drie uuren drinken, desge-lijks des avonds ten 8 uuren voederen, en tegen tien uuren drinken.

Het is van het grootste aanbelang de Paar-den, op geregelde en vastgestelde tijden, te voederen te drenken en hunne verdere op-passing te bezorgen, naardien dezelve door eene geregelde oppassing en bezorging zo veel als door overvloedig voeder groeien en welvaren, men moet ook van tijd tot tijd de ooren en beenen scheeren, de hairen van de kin en kaaken afbranden en alle maanden, als de Maan wasschende is, de staarten, manen en

top wat aftippen ; men moet echter wel bedacht weezen de ooren des Winters niet kaal te fcheeren om dat veele Paarden , afkerig van fneeuw en nog meer van hagel in de ooren, op vlakke wegen, tegen fterken wind, wel eens weigeren voor uit te gaan, vooral indien de ooren heel kaal gefchoren zijn, waardoor men om ongelukken te vermeiden genoodzaakt wordt van den wind af te keeren tot dat de buijen weg gedreven zijn.

Deze behandeling in het oppasfen en bezorgen der Paarden is voornamelijk gefchikt voor Paarden die weinig of geen werk doen, doch een kundig Koetfier kan en mag wel eenige veranderingen naar bevind van zaken inbrengen ; bij voorbeeld als Paarden veel en gedurig moeten werken kan men vroeger voederen hooi en drinken geven, zelfs onder het verrichten van eenig ftalwerk , doch als het wezen kan moet men niet rosfen nog borftelen terwijl de Paarden hun voeder eeten, zijnde op die tijd de meeste Paarden kribbig en netelig, zo dat dezelve veel voeder, niet behoorlijk gekaaut en klein gemalen, door flikken zonder genoegzaam voedzel daar uit te trekken.

Het overige ftalwerk moet allen die Paarden oppasfen en behandelen , volkomen bekend

kend weezen, en uit dien hoofden behoeft daar omtrent geene verdere onderrichting gegeven te worden.

§. 2.

Van het Voederen.

Het is niet den overvloet van Voeder dat de Paarden vet en aanzienlijk maakt, zo als reeds te voren gezegt is, de geregelde en vast bepaalde tijd van voederen, oppasfen en havenen; alsmede de hoedanigheid van het voedsel, het welk de Paarden gebruiken en dit alles brengt meerder toe tot welvaart van de Paarden dan overmatig en overvloedig, doch ongeregeld, voederen, de hoeveelheid van voedfel moet gefchikt zijn naar het maakzel, de kragten, en het werk het welk de Paarden verrichten, doorgaans geeft men de Paarden 3 maal daags het korte voeder, 's morgens, 's middags, en 's avonds; en als dezelve niet zwaar moeten werken is zulks voldoende, een fcheepel Haver in een week is voor een Paard behoorlijk werk doende genoeg; gehakt of gefnede weite ftroo mag men in groote hoeveelheid een, twee, a driemaal zo veel als Haver, geven; zijnde het beste voeder om vast vleesch en lugtigen adem te maken; het is ook zeer

 goed

goed bij de haver, en gefnede ftroo, gerste-meel of femelen te geven met zo veel water gemengt dat het voeder te famenhangt, en de haver niet alleen kan uitgekipt worden. Men moet altoos een gelijke hoeveelheid van water op het voeder ftorten, waar toe een kan, pot, of ander werktuig moet afgefondert blijven; evenwel moeten alle Paarden niet evenveel water op het voeder hebben, en zulks moet een oplettend Koetfier wel onderfcheiden en in acht nemen, eene flobbering van zemelen of gerstemeel eens of tweemaal des daags is zeer gezond, en verkoelende, verdunt het bloed en maakt open lijf, zemelen met water gemengt is, een gewoon voedfel voor zieke Paarden; de zemelen geven weinig kragt, doch het gerstemeel heeft eene voedende kragt, en is uit dien hoofden voor Paarden, die veel werken, zeer voordelig; ongraage en jonge Paarden mag men wel lijn koeken-nat, doch dun en niet al te gebonden, over het voeder en tot de drank geven, en gulzige Paarden, die de haver fchielijk eeten en niet genoegzaam klein kauwen, moet men de haver gemaalen geven.

Het Hooi is niet alleen het voornaamfte voeder, maar zelfs het geheele levens onderhoud en voedfel der Paarden; uit dien hoof-

den

den moet het zelve aan Paarden zwaar werk doende niet onthouden worden, doch aan Paarden nauwlijks zo veel werk doende als tot hun gezondheid nodig is, moet het hooi met maaten en overleg gegeven worden, wil men geen oorzaak wezen dat de Paarden ongezond, log, zwaarmoedig of dampig worden, het Hooi moet telkens bij kleine portiën wel uitgeſchut en van ſtof gezuivert in de ruif gegeven worden, alsdan zullen de Paarden het zelve graag en geheel opëeten daar de ruiven opgepropt zijnde, het Hooi door den adem der Paarden vogtig en ſmakeloos wordt, en dus meestendeels nutteloos te loor gaat, echter zal dit voorſchrift maar alleen goed gekeurt worden van vlijtige Koetſiers die het welzijn der Paarden boven hun gemak en ledig gaan verkiezen en bij de ondervinding geleert hebben hoe Paarden, volgens deze wijze behandelt, aangenaam en lugtig te reiden zijn boven zulke, die door overmaat van hooi opgepropt, zwaarmoedig lopen en in de hand hangen, het is wel waar dat het vlees (zo als men zegt) een Paard uitmaakt doch het is niet minder waar dat logge en zwaarmoedige Paarden boven mate vet gemest een onaangename en onaanzienlijke vertoning opleveren, en buiten ſtaat zijn

lange

lange ritten te wederſtaan, evenwel kan men alle Paarden geen algemenen regel voorſchrijven, want ſommigen hebben veel Hooi, anderen veel Stroo, anderen veel Haver, Zemelen of Gerstemeel nodig, doch een gezond en wel geſchapen Paard zal, op voorzegde wijze gevoederd wordende vet genoeg, lustig, graag, ſterk en van goeden adem wezen; het is ook zeer te prijzen de Paarden alle morgen op te zetten en hun het Hooi eenigen tijd te onthouden, doch om ongelukken te vermeiden is het beter hun ſtroo gelijk des nagts in de ruif te geven, zijnde het ſtroo ſchoon in grote maate gegeven de Paarden, niet ſchadelijk, maar, zeer voordelig.

§. 3.

Het Drenken.

Doorgaans geeft men de Paarden 3 maal 's daags te drinken, 's morgens een uur na het ingeven van 't Hooi, 's middags ten drie, en 's avons ten acht uuren, doch eenige zijn van begrip zeer nadelig te weezen, de Paarden meer als tweemaal des daags te laten drinken, terwijl anderen voor al des ſomers, viermaal 's daags verkiezen water te geven,

de

de besten drank voor de Paarden is zuiver put of Pompwater zijnde, des Zomers koel en des Winters eenigzints laauw, of des Somers klaar Rivierwater, mits dat dezelve niet gewerkt hebben, of bezweet zijn in welk geval men nooit de Paarden moet laten drinken, ten zij dezelve geheel bekoelt zijn, of terstond daar op lopen; anders moet men, als men zulks bekomen kan, wat *Zemelen* of Gerstemeel, in het water doen, en zulks is in alle gevallen noodzakelijk wanneer men niet dan raauw, brak, of slegt water bekomen kan.

§. 4.

Hoedanigheid van het Hooi.

Het Hooi op goede hoge Kleigronden gewasschen is het beste voor Paarden, die niet overmatig behoeven te werken; maar Voermans en andere, zwaar werkende Paarden, mag men wel, goed, droog gewonnen Waarden-Hooi, voederen; het Hooi op Veen en andere laage Gronden gewasschen is ondienstig en geheel af te keuren, doch in goede Zandgronden gewasschen is zeer goed voor fijne Rijpaarden of die eenigzints dampig zijn, of daartoe geneigtheid hebben; goed Paarden-

denhooi moet rond van halm wezen, niet al te kort nog te fijn zijn maar hart en zo droog, dat het niet kan broeijen, en uit dien hoofde dient het zelve al is het weer zeer gunstig 12 of 14 dagen na dat het zelve gemaait is op het veld te blijven, dagelijks geſtrooit, en s'avonds weder op groote hopen geſteld te worden; op deze wijze zal het Hooi weinig ſtof in zig hebben en minder dampig maken het moet daar en boven een geruimen tijd op de Zolders blijven leggen en geheel uitzweeten eer het gevoedert wordt, het Klaverhooi op de bouwlanden gewonnen is voedzaam, doch kan weinig regen verdragen, vermits de bloemen waar in het voedzaamste zaad is ſchielijk verrotten, dus moet het zelve lang op het veld blijven en in zijn hart droog wezen.

§. 5.

Van het Stroo.

Het ſtroo is mede een uitnemeut Voeder voor de Paarden zo wel ongeſneden als geſneden of gehakt, het geeft hart, Vet, vast Vleesch, en een goeden Adem; maakt de Paarden vlug en lugtig, Paarden die in een hogen graad dampig zijn moeten met Stroo, in

in plaats van Hooi, gevoed worden om hun deze hinderlijke kwaal zo veel mogelijk te verligten, het Weite Stroo is het beste om te voederen, maar het Rogge is beter, harder en voordeliger om te ſtroijen zommige prijzen het ongedorste Haver Stroo, doch of hetzelve niet gemakkelijker voor de Koetſiers als nuttig voor de Paarden is, zoude ik niet durven beweren; het Stroo moet lang, blank, droog, en frisch wezen, niet muf, duf, of eenigen onaangenamen reuk hebbende, want zulks zoude de Paarden afkerig kunnen maken en hun de eetlust en graagheid benemen.

§. 6.

Van de Haver.

De Haver is als voor de Paarden geſchapen en buiten alle tegenſpraak het beste Voeder om hun vet, gezond, en kragtig te maken, doch met dit alles moet dezelve met verſtand en beleid gegeven worden, anderſints is de Haver zeer nadelig en van een tegengeſtelde uitwerking; de Haver moet blank zwaar, rond en vol van Korrel wezen, niet duf, muf, of te versch, maar moet eenigen tijd gedorscht en op de Zolder gelegen hebben, want de nieu-

nieuwe Haver purgeert, waar door dezelve veel voedenskragt verliest en nutteloos gebruikt wordt; de friesſche, en op zware kleigronden gewasſchen Haver, is de beste, zwaarste, en voordeligſte.

§. 7.

Van de Zemelen.

De Zemelen zijn uitmuntend voor de Paarden met Haver en Snijdzel gemengt, maar voor al als ſlobbering met water alleen gegeven, dezelve verkoelen, verfrisſchen en purgeeren, zo wel gezonde als zieke Paarden, echter, al hebben dezelve geen groote voedenskragt nogthans hebben zij een gezondmakend vermogen, waardoor de Paarden groeien en welvaren.

§. 8.

Het Gerstemeel.

Het Gerstemeel is mede excellent op dezelfde wijze als de Zemelen gevoedert, evenwel bezit het zelve meerder voedende en verwarmende kragt dan de Zemelen; het Gers-

temeel

temeel en gemalen Mout zijn goed tegen den Droes der Paarden.

§. 9.

Van de Boonen.

De paarde-boonen zijn van een ſterk voedende kragt, en alleen maar dienstig voor zwaar werkende en Voermans-Paarden, vooral indien dezelve gemaalen bij het gewoone Voeder gegeven worden; doch zijn alte voedzaam en verhittende voor Paarden die weinig, of geen genoegzaam werk verrichten.

§. 10.

Rogge, Tarwe, en Garst.

Rogge, Tarwe, en Garst, worden wel eens bij gebrek van haver aan de Paarden gegeven doch komen in geen vergelijking met de Haver om bij aanhoudenheid te voederen.

§. 11.

Het Hennipzaad.

Het Hennipzaad is verwarmend en kragtig, en uit dien hoofden mag men het zelve, doch

in kleine hoeveelheid, aan zieke, kragteloze, en verwarming nodig hebbende, Paarden wel geven ; ook maakt het zelve het hair ongemeen glanzig en gitzwart, doch de glans van 't hair en de zuiverheid tot op de huidt door de roskam te weeg gebragt is oneindig gezonder , en voordeliger voor de Paarden , en zulks kan met goeden grond niet wel betwist worden.

§. 12.

Hennip, Raap, en Lijnkoeken.

De Hennip, Raap, en Lijnkoeken worden ook wel gevoedert, vooral de Lijnkoeken welke droog aan ſtukjes, of geweekt met het nat over het voeder gegeven worden , maar deze ſaus durve ik niet veel aanraden want de ſlijmigheid en kleverigheid der koeken doet het voeder ſamenkleven, belet de ſpijs vertering, en vertraagt de behoorlijke uitwerpingen uit de maag en ingewanden.

§. 13.

Van het Brood.

Het Roggenbrood is goed voor de Paarden, op den langen weg, als men pleisteren moet,

of

of in de eerste dagen als dezelve gras eten; wanneer de tanden stomp en onbekwaam zijn het harde voeder naar behoren klein te malen, evenwel zoude het brood op den duur gevoedert geen kragt genoeg bijzetten, en ondienstig wezen, nogthans wordt brood van haver gebakken van eenige zeer geprezen en goedgekeurt om bij aanhoudentheid te voederen.

§. 14.

Het Grazen op de stallen.

Het Gras is tot natuurlijk voedsel voor het Hoornvee, dus ook voornamelijk voor de Paarden geschapen, het is zeer gezond en kragtig, vooral in het voorjaar als het zelve welig groeit, men geeft het Paarden op de stallen in de Maanden *May*, *Juny*, *July*, *Augustus* en *September*, vroeger of later naar mate het weder gunstig en voordelig is; doch op een gansch andere wijze als men het Hooi voedert, gaat men hier mede te werk, men geeft het bij kleine portiën, doch als de Paarden het geene hun gevallig is daar uit gegeten hebben, doet men het overige weg, en geeft hun wederom een versche portie.

Het Gras moet alle morgens vroegtijdig op-

gedaan worden op de koelſte plaats van de Solder gelegt, en eenige keeren des daags met een Gieter even nat gemaakt worden, des nagts is men genoodzaakt groter portie in de ruif te geven, maar het overſchot moet 's morgens ten eerſten weg gedaan en wederom versch gegeven worden; de eerſte 10 a 12 dagen geeft men de Paarden geen hart voeder ten zij dezelve zwaar moeten werken, en alsdan geeft men hun Brood, gemale Haver, of Garstemeel, om dat de tanden van het Gras ſtomp en ſlee zijn en dus het harde voeder naar behoren niet kan gekleint en gekaauwt worden, het Gras purgeert en is alzoo zeer gezond en bijzonder geſchikt om het bloed te zuiveren, en de verhitte en nadelige ſtoffen uit te drijven, echter maakt het Gras de Paarden ſlap en geneigt om veel te zweeten, zodat dezelve zonder hindernis geen zwaar werk kunnen, en buiten noodzaak moeten, doen; zuiver jong Gras op zware kleigronden gewasſchen, vrij van biezen, hermoes of andere nadelige onkruiden is beter en voedzamer dan de klaver met paarſche bloemen, welke de maag wel ras vult maar dikwils al te veel purgeert, het is een goede voorzorg de eerſte dagen eenig hooi tusſchen het gras te mengen om het gulzig eeten, en de koude van het gras

eeni-

eenigermate te temperen, voor jonge, zieke, en weinig werk doende Paarden is het gras alleen zonder eenig ander voeder gezonder, voordeliger, en genoegzaam tot kragt en levensonderhoud.

Tien, twaalf, a veertien dagen na het grasfen doet men doorgaans de Paarden aderlaten, eene gewoonte of liever aangenome wet van ouders aan de kinderen overgelevert, op wat gronden fteunende is niet gemakkelijk uit te leggen, naar dien deze tijd het minfte tot het laten fchijnt gefchikt te zijn; want door het gras wordt het bloed gezuivert, verkoeld en verkoud, ergo is het ader laten alsdan zo noodzakelijk niet, maar beter uit te ftellen tot dat de Paarden eenigen tijd na het grazen hooi gegeten hebben, wanneer zig niet zelden eenige ongemakken openbaren, dewelke eene lating vereisfchen, of ook wel bij gelegenheid van zwaren brand of fterke verhitting kan een aderlating van meer vrugt wezen, dan wanneer men uit fleur of gewoonte nodig of onnodig, op gezette tijden zonder oordeelkundig onderzoek, buiten eenige noodzaak, de aderen laten openen; evenwel met uitzondering van zieke of jonge Paarden welke niet genoegzaam groeijen of welvaren, dezulken kan het laten kort na het grazen niet alleen

van zeer groot nut, maar zelfs een herhaalde lating, na het hooi eeten, zeer noodzakelijk en onvermeidelijk wezen.

§. 15.

Het Grazen in de Weiden.

Het Grazen in de Weiden verkiezen veelen verre boven het grazen in de ſtallen, daar is veel voor, maar volgens mijn begrip, nog veel meer tegen, het is waar dat de Paarden in de Weiden het gras zuiver en beter na hunne keuze hebben, ook dat dezelve ruimer leggen de beenen uitſtrekken en beter uitrusten kunnen, vooral in de heete zomer nachten, wanneer de ſtallen warm en bedompt zijn, ook kunnen de Weilanden wel eens kwade, verhitte voeten, en andere kwalen genezen; dampige Paarden eenige verlichting toebrengen en zo voorts; egter zijn de voordeelen der Weilanden groter voor Voermans, Boere en andere, zwaar werk doende, Paarden, dan wel voor Koets of Rijdpaarden dewelke zat en onrustig zijnde, voor veele en zware ongelukken bloodſtaan; Veulens, jonge en zieke Paarden zijn de Weilanden, indien het niet koud of nat is, zeer voordelig

en zelfs allernoodzakelijkst, de beste Weilanden zijn voor Paarden op hoge kleigronden daar het gras kort, vol steenklaver en met distelen doorzaait is, omringt van zuivere slooten of heldere rivieren, niet voorgeweid door Runderen of Schapen, maar daar de Paarden met Melk-Koeijen of vet Vee zamen weiden.

Wanneer men de Paarden in de Weide wil zenden, moet men dezelve eenige dagen te voren niet rosfen nog borstelen om eenigzints de koude en den regen, af te keeren, doch in het vervolg, gereden of niet gereden wordende, moet men de dezelve nu en dan rosfen en borstelen om geen uitwazeming te stremmen en jeukte te veroorzaken, het is mede zeer voorzigtig de Paarden eenige dagen 's avonds uit de Weiden te halen al later, en later tot dezelve bij warme nagten daar veilig kunnen blijven, overnachten.

De voordeelen van het grazen in de Weiden zijn zo groot niet als de ongelukken, en onheilen welke daaruit kunnen voortkomen: door zwaar onweder, storm en hagelbuien worden de Paarden uit angst en benaauwdheid wel eens in slooten gedreven of doodt in het land gevonden, door aanhoudende zwaren regen en groote koude bekomen dezelve zwaa-

 ren

ren langdurigen of dikwils en ongeneesbaren droes, door hart lopen fpringen overfloten, of andere geweldadige bewegingen met blokken aan de beenen, worden de Paarden kreupel of wel onherftelbaar verminkt; vliegen en andere fchadelijke gediertens kunnen de Paarden vooral met korte ftaarten, dermate hinderen dat zij genoodzaakt zijn, als razende, door het land te lopen en buiten ftaat geraken om hun genoegen te eeten, ook is de zware hitte van de zon hun zeer nadelig en verandert de couleuren in dier voegen dat zwarte Paarden bijna rood fchijnen, en andere couleuren aanmerkelijke veranderingen ondergaan; de manen en ftaarten worden uitgefchuurt, de hairen afgebrooken, of wel eens door Kalveren afgeknauwt; al het welke een langdurige misftand veroorzaakt; zijn de Paarden warm gereden, worden zij warm in het land gebragt, lopen dezelve gevaar den droes of andere ziektens te bekomen, uit dien hoofden dient men te wagten tot dat dezelve volkomen bekoelt zijn, zijnde het niet alleen zeer lastig, maar zelfs ondoenlijk, als men in fteden woont, om 's avonds laat buiten de Poorten te geraken; hebben de Paarden weeke en brokkelagtige voeten zijn zij onophoudelijk ijzerloos, en lopen de voeten zodanig

af

af dat men niet gemakkelijk of in het geheel geen ijzers kan aanhegten; voorts zijn de Paarden aan meerdere onheilen bloot gesteld als steeken van Beijen, Vliegen of andere schadelijke Diertjes in, of omtrent de oogen, kwetzing door stooten van Runderbeesten, mishandelingen van kwaadaardige menschen, aan steelen en wegvoeren, vallen in sloten en wat niet al meer, zijnde zo al reeds gezegt is, de onheilen groot en dus niet te vergelijken bij de weinige voordeelen welke het grazen in de Weide boven het grazen op de stallen kan aanbrengen; met een woord zijn de Weilanden voor Paarden die gereden worden zeer ondienstig en geheel af te keuren.

VYFDE HOOFDSTUK.

Over het behandelen en Rijden der Paarden.

§. 1.

Van het Inspannen.

Tot voorkoming van ongelukken en wanordres, moet een Koetsier eene behoorlijke

 tijd

tijd nemen tot het inſpannen en uitſpannen der Paarden; vooreerst moet hij de Paarden wel afborstelen en met een wollen lap afvegen, de voeten zwart maken, de bitten aan de hoofdſtellen gespen, de Paarden losmaken en dezelve zagtzinnig voorzigtig en langzaam omkeren; dan moet hij de kop, top en manen voorzigtig afborstelen en met een wollen lap afvegen, zig wel wagtende voor het ſtooten met de borstel of andere ruwe behandelingen, waardoor de Paarden kopſchuuw en ongemakkelijk te behandelen worden; van gelijke indien hij onvoorzigtig het hoofdſtel aandoende met het bit tegen de tanden ſtoot, om nu deze onheilen voor te komen brengt hij het hoofdſtel met de linkerhand recht voor de tanden, terwijl hij met de rechterhand het bit door zachte pogingen ter opening van de mond, tusſchen de tanden inbrengt, waartoe voor jonge Paarden een weinig honig op het bit geſtreken zeer veel kan toebrengen, behalven dat den honig het babbelen en ſchuimen van de mond grotelijks bevordert, waarna hij het hoofdſtel zagt over de ooren legt; wel toeziende dat het bit niet te hoog of te laag in de mond hangt, verder doet men de keelriem, neusriem en kinketting vast, echter kan de kinketting, dat beter is, los-

blijven tot dat de Paarden geheel ingeſpannen zijn; vervolgens zet hij de Paarden door twee riemen aan de posten in de portemors der hoofdſtellen, en niet in de ringen van de bitten vast; zodanige zagte behandeling bij het optomen in acht genomen, brengt te weeg dat de Paarden door den tijd het bit gretig en van zelfs in den mond nemen; daar na brengt hij de Paarden in het Koetshuis en ſtelt dezelve ieder op hunne plaats voor het Rijtuig, legt de Tuigen bedaart en voorzigtig op de Paarden, ſtrijkt de broeken recht over de billen, en doet de ſtaart zacht en voorzigtig in den ſtaartriem, waarna hij de buikriem behoorlijk vastmaakt, dan de kruisteugels, opzetteugels, en agterlijst, vervolgens de ſtrengen, en laatstelijk, niet voor dat hij het Rijtuig agteruit wil zetten, de disſelriemen vast, zet dan langzaam en voorzigtig te rug doet Koetshuis deuren toe, neemt de teugels zagt zonder de Paarden in den mond te rukken, in de linkerhand en klimt op het Rijtuig neemt de zweep zonder dat in de Paarden zulks zien of gewaar worden in de regterhand, laat aldus de Paarden een wijl gerust en onbevreest ſtil ſtaan, waarna hij de Paarden zagtzinnig in den ſtap doet vooruitgaan, en vervolgens met een geregelden draf zijn

weg

weg vervolgt, dus doende zal hij met genoegen rijden en ook veel ongelukken voorkomen.

§. 2.

Het Uitſpannen.

Het uitſpannen moet even geregeld en in orde geſchieden, wanneer de Koetſier met her Rijtuig aan de Stal aankomt moet hij de Paarden eene kleine wijl gerust en onbevreest laten ſtil ſtaan zonder ſlaan, rukken, of andere ongehoorde mishandelingen: dan klimt hij van het Rijtuig, maakt de agterlijst in den ring op den ſchoft van het bij de handſche Paard vast, doet dan de ſtal deuren open en laat de Paarden niet avanceeren voor dat hij dezelve bij de teugels langzaam en zagtzinnig in het Koethuis leid, vervolgens kleed hij zig uit en begint met het losmaken van de distelriemen, ſtrengen, kruisteugels, opzetteugels, agterlijst, buik, en ſtaartriem, ſtroopt de broeken zagt naar boven en neemt de tuigen met verdraagzaamheid af, dan brengt hij de Paarden naar den ſtal, zet dezelve om; indien zij bezweet zijn, ſtrijkt hij met het zweetmes het zweet af, en veegt zo lang met wolle lappen tot het zweet opgedroogt is, daar na

keert

keert hij de Paarden naar de kribben zet ze ten eersten vast om het noppen te beletten; dan doet hij de bitten van de hoofdstellen, wascht en droogt dezelve met een handdoek af, en brengt ze in het Koethuis, hij moet wel zorgdragen geen tuigen, hoofdstellen, of ander stalgereedschap aan de palen agter de Paarden te laten hangen waarin het hair der staarten kan vasthaken, en uitgetrokken worden vervolgens wascht hij het Rijtuig maakt de tuigen schoon en doet het overige stalwerk, na dit alles verricht te hebben kan en mag hij zijn ruste nemen, een pijptabak rooken, of andere uitspanning genieten, want een voorzigtig en bezorgt Koetsier moet nooit onder het uitvoeren van het stalwerk tabak rooken, waardoor brand zoude kunnen ontstaan; hij doet beter uit eenen langen pijp te rooken op plaatzen alwaar voor geen gevaar te vrezen is.

§. 3.

Van het Rijden.

Het rijden is, zo als men te recht zegt, ieder een wel even na, maar niet even eigen, de bekwaamheid tot deze kunst-oefening moet ten deele aangeboren wezen, ten deele

door

door goed onderwijs, oplettenheid, veelvuldige-oefening en ondervinding, tot volmaaktheid gebragt worden; hier nevens is het volle gebruik der zintuigen ten hoogsten nodig, als een scherp gezicht om bij den donker de voorkomende voorwerpen in tijds gewaar te worden: een goed en musicaal gehoor, om eenen vastentret en gelijkheid van maat bij het rijden in acht te nemen; een fijn gevoel tot een goede zagte en fijne hand volkomen onmisbaar, en welk fijn gevoel eigentlijk een goede hand uitmaakt; daar en boven moet een goed Koetsier geduldig, goedaardig, voorzigtig, zagtzinnig, bedaart, altoos nugteren, in tijden van gevaar stoutmoedig niet bedremmelt, verlegen, nog radeloos wezen; Edoch deze gemelde vereischtens worden maar zelden in een en het zelve Mensch te samen gevonden, de meeste door mangel van kundigheid en ondervinding slaan over tot kwaadaardigheid en brutaliteit, andere daar en tegen zijn door ontijdige en ongegronde vrees of al te groote voorzigtigheid ongeschikt om voorkomende gevaren af te wenden en te gemoet te zien; zo dat stoutmoedigheid en zagtzinnigheid te zamen moeten gepaard gaan, en ter rechter tijd in nood en naar bevind van zaken uitgeöefent worden, de zagtzinnigheid nooit ge-

genoeg te prijzen en waardoor bijkans alle onheilen uit den weg geruimt worden, is het fundament waarop het rijden grotendeels ſteunt, en de grondſlag om een goede hand te bekomen. Voords moet een Koetſier bevalligheid bezitten zo in houding als in handeling, hij moet ongedwongen regt op met het ligchaam en hoofd zitten, vast op den bok, zodanig dat hij zich niet als aan de teugels behoeft vast te houden, de armen digt, maar ongedwongen, aan het lijf de handen niet te hoog, of te laag, te digt aan het ligchaam, of te veel vooruit, nog te wijt van elkander; de regtehand een weinig voor de linker houdende om bij het ophouden, afrijden van bruggen, inrijden van Veerponten agteruitzetten, als anderszints vaardig in de teugels te grijpen, en de Paarden volkomen in de hand te hebben; de bewegingen der armen moeten zo min mogelijk zigtbaar en omſlagtig wezen, hij moet ook niet allerwegen heenen, maar altoos vooruit, naar den weg voorkomende voorwerpen en de Paarden zien, niet agter omzien dan alleen, of iets in de weg is als hij agteruit moet zetten, een rijder moet niet met den hoed maar op een zwierige wijze met den zweep groeten, dewelke hij in alle gevallen in de hand moet hebben, dezelve

digt

digt aan het bij de handſche Paard of beter tusſchen de Paarden houdende, voorders moet hij wel in acht nemen van de ſtal rijdende de Paarden zagt en koel te laten ſtappen om dezelve niet bezweet te brengen aan de huizen of andere plaatzen alwaar zij ſtil ſtaan en wachten moeten, hij moet ook niet aanſtonds oprijden maar eenige pasſen van de huizen ſtaan, zo, dat een rijtuig voor de deur kan rijden, en een voetganger in de huizen gaan, ook zo ver van de huizen blijven dat een voetganger vrij en onbelemmert kan pasſeren, om twisten voor te komen, telkens agteruit te zetten, of aan een zijde te rijden is nadelig voor de Paarden en maakt dezelve onrustig, hij moet niet van de bok afgaan maar in ordre met de teugels en de zweep in de handen ſtil blijven zitten, hij moet ook niet toelaaten dat de Paarden op de bitten leunen, met de koppen naar de grond hangen, of andere onaanzienlijke houding aannemen, maar met een zagte levendige en ſpeelende hand de monden levendig en de halzen opgericht houden, ook niet dulden dat dezelve op drie beenen rusten of hangen, nog ſterk uitgeſtrekt ſtaan, want zulks is niet alleen zeer nadelig, maakt een onzienlijke vertoning, en ſtelt hun buiten ſtaat om van de ſtandplaats in goede orde zonder

der haspelen te avanceren, maar dat de Paarden natuurlijk op hun vier benen regt op en neder ſtaan, zulks geeft hun een aanzienlijke en ſchone houding. Evenwel moet dit met zagtzinnigheid, gedult en verſtand uitgevoert worden, zonder geſtadig met de zweep te tikken of ook wel om de minſte fouten, ja dikwils uit tijdkorting, kwaadaardigheid of onredelijkheid de Paarden ſtilſtaande ſlaan, waardoor dezelve voortrukken de mond en laden bederven en verharden; het maakt de Paarden ook angſtig, onrustig, verdrietig en ongeduldig en beneemt hun de liefde en het vertrouwen van hunnen rijder, welk vertrouwen wij als redelijke ſchepſelen in hun moeten verwekken en aankweken; integendeel verwekken veele Koetſiers door hunne brutaale behandeling onophoudelijk ſlaan, rukken en plukken, eene verregaande vrees en angstvalligheid in hunne Paarden waardoor zij zich wiskunſtig in groot gevaar ſtellen van ongemakken te bekomen. Doch die dieren onderwerpen zig onaangezien hunne groote kragt tot ſchande van onredelijke menſchen, niet alleen, maar hebben meermalen het leven van dronke, brutale of onvoorzigtige rijders gered, en behouden; en uit dien hoofde is het ſpreekwoord zeer ongegrond en ſtrookt

geenſints met de waarheid, dat die met Paarden omgaan met hunne vijanden omgaan, want de Paarden, uitgezondert eenige weinige die uit hunnen aart kwaadaardig of valsch zijn, zijn de menſchen geen vijanden, ten zij de menſchen hun door onredelijkheid of door brutaliteit tot vijanden maken, maar men mag wel zeggen die met Paarden omgaan zijn ten allen tijden in gevaar, en moeten om die redenen altoos nugteren voorzigtig en oplettend wezen, vergun mij ter dezer plaatſe eene kleine uitſtap te maken, aangaande het nut en voordeel der Paarden.

Het is ongelooflijk wat nut en voordeel de Paarden de menſchen aanbrengen, en wat onheilen daar en tegen het gebrek of ſchaarsheid aan Paarden kan veroorzaken, geen Landbouw, vervoering van Perſonen of Goederen met Schuiten of Wagens, geen Oorlog, Staatſie, Vreugde feesten, nog eenige vermakelijkheden kunnen zonder Paarden verricht worden. Edoch om dat door 's Heeren goedheid weinige Menſchen het gemis van Paarden bijgewoond hebben, worden dezelve niet genoeg naar waarde geacht, daar integendeel Menſchen dit gebrek ondervonden hebbende de Paarden hoogſchatten en als een nuttig geſchenk erkennen, en uit dien hoofden het mis-

brui-

bruiken der Paarden als ongeöorlooft beſchouwen, ook is het zeggen van laagdenkende en onbeſchaafde Menſchen *dat Paarden maar honden vleesch zijn* in de hoogſte graat te verachten en met verontwaardiging af te keuren; en hoe zoude het deze roekeloze en onverſtandige ſchepzels doch bevallen indien zij door gebrek aan Paarden, voor zo ver hunne kragten toerijkende waren zelfs Paarden-werk zouden moeten verrichten.

Daar heerscht nog eene andere verkeertheid zelfs bij Menſchen, van verſtand nog oordeel ontbloot, namentl*ij*k: om rechte liefhebbers en kenders van Paarden, die zich in deze wetenſchap oeffenen, bezighouden, en bekwaam maken, met den naam van Stalbokken te beſtempelen, welke ongezoute ongerijmtheid zijn oorſpronk kan hebben of van overleveringen van Ouders, of Voorouders welke buiten twijfel niet in 't geval geweest zijn van Paarden te kunnen houden, en uit onkunde, om dat zij geen werken van voortreffelijke en geleerde Mannen over dezelve onder hunne oogen gehad hebben en alzo niet weten, welk aantal aanzienlijke Mannen, Vorſten zelfs niet uitgeſloten, zig in deze Edele kunst en wetenſchap bezig houden, en ongelooflijke vorderingen in dezelve gemaakt hebben, waarvan een aantal leerzame en nut-

tige Boeken over dat onderwerp tot getuigen kunnen verſtrekken.

Om nu wederom tot het rijden te keeren: een oplettend rijder moet wel zorgdragen de Paarden bij het afrijden behoorlijk tijd te geven om voort te gaan, en hun niet ſchielijk met de tong, veel minder met de zweep, aan te zetten en te overvallen, het zelve moet ook plaats hebben in het ophouden, agteruitzetten enz. zulks alles moet in twee keeren of tijden verricht worden, ten zij de nood het anders vordert, dan moet men doen wat men kan, en niet wat men wil, deze navolgende voorzorgen moeten niet minder bij het rijden in acht genomen worden, men moet de Paarden in het lopen niet ſchielijk nog onverwagt aanzetten maar langzamerhand in twee of drie tijden, en dezelve een gematigden gelijken ſtap of draf doen aannemen die met hun maakzel overeenkomt en hun eigen is, zij moeten zich op de heupen onderſteunen en niet op, of over de ſchouders, nog op de hand des rijders hangen, en zo als men zegt op 5 beenen lopen: zeer zelden vindt men Paarden die een gelijken gang en kracht hebben, en uit dien hoofden moet men den gang naar de kracht van het zwakſte Paard inrichten alzo zal men langdurig rijden, veel weg af-

afleggen, en de Paarden minder verslijten; men moet ook niet ongelijk rijden dan stappen, dan draven, vooral niet na de zinnelijkheid der Paarden dewelke nooit zonder wil des rijders stappen, draven, voortgaan, of eenige andere bewegingen moeten maken, niet tegenstaande de Paarden dusdanig eene geregelden gang langdurig kunnen goedmaken, zal egter een verstandig oordeelkundig rijder een quartier uurs voor dat hij ter rust of verblijfplaats aankomt, de Paarden laten stappen en als het warm is en hij water bekomen kan dezelve laten drinken, dus doende komen zij bedaart niet buiten adem nog sterk bezweet op de stallen, zijn graag en kunnen zonder gevaar aanstonds hun genoegen eeten.

In de steden mag men wel wat frisscher draf maken; in draijen, voorbijrijden van straaten, afrijden van bruggen, bij gladde of drooge straaten, ook wanneer men digt agter rijtuigen moet rijden dient men den draf te verminderen en de Paarden meer steun te geven. Nogthans is in allen gevallen gematigt rijden te verkiezen, dewijl men meerder tijd heeft zig uit voorkomende onheilen te kunnen redden, ongelukken te verhoeden en de Paarden bevallig en cierlijk te doen loopen, het is uit onkunde of om dat de mode zulks vordert, dat

eenige eigenaars hunne Koetſiers het hard rijden aanbevelen dewelke uit eige geaartheid en roekeloosheid en om dat zij daar niet bij te verliezen hebben gretig dit bevel opvolgen, alsmede om onkundige in een begrip te brengen dat zij groote Meesters zijn en die kunst boven anderen bezitten, doch kundige oogen ontdekken ras dit gebrek waar door menſchen in gevaar gebragt, en Paarden bedorven worden. daarenboven noodzaken zij de Paarden een wanſtaltige houding aan te nemen, het vlugſte Paard ſchiet vooruit, het agterblijvende ſteekt de kop vooruit over den disſelboom, of neemt een wanſchapen draf of post galop aan, (dat is met de voorbeenen Galopperen en met de agterbeenen draven) waarlijk geen aangenaam gezicht voor liefhebbers en kenners van Paarden, daar en boven loopt men gevaar op hoeken van ſtraaten, de Paarden van de beenen te rijden, en komt er wat aan rijtuig of tuigen te breken is het gevaar veel groter en ongemakkelijker zig te redden dan wanneer men gematigt rijd; niet minder onaanzienlijk is een al te zagte of kruipende draf, een Paard moet altoos zuiver draven of ſtappen, en het eene van het andere onderſchijden, daar en boven maakt een al te korten draf de Paarden ſtram en ſtijf en vermoeit dezelve

zelve zonder veel weg af te leggen, door dusdanige of soortgelijke kwade en verkeerde behandelingen ontneemt men de Paarden den natuurlijken gang van den stap of draf die hun eigen is, waarvan de Veulens ons ten voorbeelde verstrekken dewelke al vroeg hun Moeders volgen, en een langen tijd zonder zig veel te vermoeijen met hun mede lopen, de Galop is hun ook wel eigen doch is ongeregeld, en moet in de rijdschoolen beschaafd worden, is ook zelfs voor trek Paarden onnodig en ondienstig, evenwel mag men in Steden een resoluten draf rijden, maar altoos de ogen op de Paarden houden vooral op hoeken of voorbij rijden van straaten of rijtuigen enz. Het is door de gewoonte een gebruik ja zelfs als een wet geworden rechts uit te halen, en de rijtuigen aan de linkerhand te laten pasfeeren, en zulks is waarlijk niet oneigen naardien de rijder in Chaisen of Wagens zich aan de linkerzijde plaatsende de tegenkomende rijtuigen kan bezigtigen, en hun behoorlijke plaatse om te pasfeeren overlaten, evenwel is in Holland en mogelijk wel in andere plaatsen het tegengestelde in gebruik, om namelijk lings uit te halen, in welk geval men de gewoonte en het gebruik dezer plaatsen dient te volgen, en zich onder-

ling daar naar te fchikken, Verders moet hij die van een Stad rijd. uithalen voor die hem op den weg ontmoeten, doch naar een Stad rijdende worden de Paarden veronderftelt vermoeit te wezen en uit dien hoofde wordt hij verfchoont, nogthans moeten twee wielen in alle gevallen voor vier wielen uithalen, het getal der Paarden nogthans in geen aanmerking komende: het is wel waar daar zijn nog wetten nog ordonnantien dien aangaande, doch de billijkheid en voorzigtigheid vereisfchen zekere fchikkingen waaraan men zich onderling dient te onderwerpen om alle hevige en hooggaande verfchillen voor te komen en te vermeiden, het is ook ten uiterften billijk een tegenkoment rijtuig vooral op breede wegen behoorlijk plaats te laten, fchoon onbeleefde en onmenschlievende menfchen zwaarder en fterker rijtuig voerende dikwijls niet genoeg uithalen, en dus ligtere rijtuigen fchade en ongelukken toebrengen, ja zelfs omfmijten dusdanige rijders zijn ten hoogften ftrafbaar en behoort het rijden ontzegt te worden, het is even als of een gewapende een ongewapenden aanvalt en hem overwint, zijnde het waarlijk nog meesterftuk nog heldendaad waar door men geene de minfte eer kan behalen of zig bemint maken.

Tot

Tot het rijden behoort al verders eene goede en zagte hand, en eene nette en geregelde behandeling van de teugels, niet alleen om ongelukken en wanordres voor te komen, maar ook om eene bevallige houding te vertonen, eene goede hand is: een zagte en ligte behandeling van de teugels met tusſchenpoozingen gevende en nemende, zo als de balans van een weegſchaal over en weder ſlaat; ſlaat nu de balans altoos over naar eene zijde dan wordt de ſchaal ongelijk, en ten laatſten ſtroef en traag, doch gaat dezelve over en weder, dan blijft zij gelijk en gaat door een geringe zwaarte gemakkelijk over; dusdanig kan het gevoel en uitwerking van het bit op de monden en laden der Paarden op de beste wijze uitgeduid worden, beter kan men het fijne gevoel van een goede hand en derzelver uitwerking niet wel beſchrijven, en het is dit fijne gevoel (niet tegenſtaande eenige menſchen aangeboren,) het welke nogthans door kunde, oordeel, gedult, ondervinding, en het rijden van veele en onderſcheidene Paarden in de Rijſchoolen tot een trap van volmaaktheid gebragt moet worden, en uit deze oorzaak ware het te wenſchen dat perſonen voor Koetſiers of Voorrijders beſtemd, eenigen tijd in de Rijſcholen onderwezen en

geöeffent waren om een goede hand te bekomen; en om hun ook door de ondervinding te overtuigen hoe de Koetspaarden, door een goede en kundige hand in de Rijfcholen geleert en gereden, aangenaam om te rijden zijn en een bevallige houding vertoonen, zij behoeven wel alle de lesfen der Rijpaarden niet te leeren, zij moeten alleen maar ftappen, draven, agteruitgaan en overfchinkelen, hier door leeren zij de beenen over elkander brengen, en verhoeden het aftrappen van het hoorn der voeten, het welk in korte draaijen en omkeeren vooral met Chaisen als anderfints veeltijds plaats heeft.

Door eene goede hand wordt geenfints verftaan met losfe teugels te rijden, de Paarden geheel uit de hand en geen behoorlijke fteun te geven, integendeel is zulks nadelig en gevaarlijk, want als de Paarden fchrikken of uit dartelheid als anderzints vooruit fchieten kan men de teugels niet vaardig aanhouden zonder de Paarden verderfelijke en nadelige rukken in de mond te geven, en niet minder onaanzienlijke bewegingen te maken, verders geeft zulks oorzaak dat de Paarden in diepe zandfporen op elkander aandringen, ook bij het fteeken der Vliegen de ftaarten over de teugels henen flaan, en meer andere nadelige be-

we-

wegingen aanrichten, men moet de Paarden altoos in de hand voelen doch niet met een ſtraffe dove hand de teugels vast aanhouden, maar integendeel door een ſpeelende hand de monden levendig, zacht, en gevoelig maken, de Paarden dienen ten allen tijden zo wel op den regten weg als in de draaijen in de hand te wezen, het welke ſchoon met drie en vier Paarden niet zeer gemakkelijk, nogthans door veelvuldige dagelijkſche oefeningen nette behandeling van de zweep wel uitvoerlijk is; door de Paarden in de hand te hebben en te voelen wordt niet verſtaan dezelve met gewelt roepen, ſchreuwen, of door de zweep tegens de hand in te drijven zulks is zeer gevaarlijk, de monden worden dus bedorven de Paarden forceeren de hand en raken eindelijk aan het hollen, in welke akeligen toeſtant de voorzigtigheid verbied van het Rijtuig te ſpringen of zig daarvan te laten vallen want de Paarden kunnen door eenig onverwagt voorval ſchrikken of door andere toevallen in hun loop geſtuit worden en tot ſtilſtand geraken, en niet minder voorkomt men het gevaar van aan het Rijtuig vast te blijven haken na te ſleepen, zware kwetſuren te bekomen en het leven; te verliefen in dezen hogen nood blijft niet

ove-

overig dan op eene rauwe en onhebbelijke wijze de teugels eens klaps toe te geven, en met herhalingen met alle krachten na zich te rukken, of de Paarden als het wezen kan tegen een muur, boom, of foortgelijk aan te zetten, deze onzekere en met gevaar vermengde hulpmiddelen zijn wel eens met een goeden uitflag in het werk gefteld met voorkoming van grotere en verdere onheilen, en dit is het ongelukkig gevolg van bedorve, verharde monden, en onmatige vrees der Paarden voor brutale rijders.

Tot voorkoming van foortgelijke ongelukken is een der beste hulpmiddelen de Paarden zagtzinnig, en met genegenheid te behandelen, vertrouwen en liefde in hunne berijders in te boezemen en de monden in goeden ftand te houden ten dien einden dient men de bitten telkens hoger of lager te gespen, verandering van bitten te geven, en in de ftallen op babbelbitten te laten babbelen, het is mede bij uitftek voordelig de jonge Paarden van hun eerfte rijden telkens over en weder te fpannen, de laden blijven even gelijk gevoelig, en bekomen bevalliger houding en buigzaamheid van hals en ligchaam, dan wanneer dezelve, op eene lade fcheef en krom voor het rijtuig lopen, doch of zulks echter

met

met oude Paarden lang op eene zijde na een gewoonlijke fleur, en onkundige eigenzinnigheid van hunne berijders gereden zijnde, wel met gewenschte uitwerking of zelfs met mogelijkheid, uitvoerbaar is, zou ik niet durven verzekeren: verders is van groot belang de Paarden op gelijke teugels te rijden, zo dat de kruisteugels binnen en buiten een gelijk gevoel hebben, dan zullen de Paarden regt in het tuig lopen en alzoo hunne vier beenen behoorlijk gebruiken en ook eene goede houding opleveren, het is niet onaardig nog ondienstig dat een liefhebber of vernuftig Koetfier vier lange kruisteugels in de handen heeft, dus kan hij de Paarden geheel na zijne begeerte rijden, en iedere teugel afzonderlijk naar zijn welgevallen gebruiken, daarenboven is deze manier bizonder gefchikt om zich het behandelen der teugels van 4 Paarden eigen en gemakkelijk te maken, deze manier geeft aangenamer en vergenoegder vertoning aan kenners en liefhebbers, dan wel de dagelijksche toenemende verkeerde mode en het verfoeijelijk gebruik, (wanneer de buitenladen verhart vereelt en bijna ongevoelig zijn geworden,) de binnenteugel in dier voegen te verkorten, dat de buitenteugel geheel los en buiten werking wordt, waardoor noodwendig de

kop

kop naar binnen en 't kruis na buiten gebragt wordt, en men de Paarden noodzaakt, digt op elkander fcheef en krom als de krabben, te lopen; dit is het nog niet al, het onverftand en brutaliteit heeft daar en boven nog zeker werktuig of radertjes met pinnen uitgevonden en geplaatst tusfchen de bitten en de lippen van de Paarden, mogelijk om de koppen naar buiten te brengen, en het dringen te beletten, doch beter gefchikt om de eene verkeertheid op de anderen te hoopen en het onverftand aan dag te brengen, andere redenen of gebruik van deze abfurde inftumenten zijn mij niet bekent, en kan ik ook niet uitvinden, denkelijk zo min als die geene welke dezelve zonder eenig oordeelkundig oogmerk gebruiken, en mogelijk uitvinders daar van zijn:

Befchouw nu eens wat het menfchelijk onvernuft en onverftand kan uitvinden om die Dieren niet alleen te plagen en te mishandelen, maar ook te noodzaken, verkeerde en tegenftrijdige uitvindingen te gehoorzamen van domme menfchen die hun op deze wijze geheel mismaken, en eene wanftallige houding aantijgen, daar in tegendeel geestige met vernuft en vermogens tot dit werk begaafde Paarden door een kundige hand gereden een fchoon aanzien en bevallige houding

ding opleveren, en de oogen van kundige liefhebbers naar zich trekken: Door een kundige hand gereden, dat is door rijders welke eene geregelde nette en zagte behandeling van de teugels en van de zweep hebben, het is van het grootste aanbelang om van den beginnen de vereischte behandeling van het rijden aan te nemen, en een geregelde en nette behandeling der teugels te leeren zelfs met twee Paarden, want als men bij zijn eerste rijden deze geregelde schikking der teugels op, en tusschen de vingers en de rechte houding en handeling van de zweep niet wel in acht neemt, wordt het rijden met vier Paarden daarna ongemakkelijk, ja zelfs ondoenlijk, hier van daan zo veele brekebeenen en wevers, (zo als men dezulken noemt) welke altoos met gevaar en onnaanzielijk rijden. Om nu de konst van het rijden wel en grondig te verkrijgen is voordelig en noodzakelijk met twee Paarden te beginnen, en van een kundige rijder zig te laten onderwijzen, en de teugels zo als gezegt is wel in de linker hand te nemen de bij de handsche teugel op de eerste, en de van de handschen tusschen den eersten en tweeden vinger te leggen, en de zweep in de volle regter hand, eenigzints voor de linker met den van de handschen

ſchen teugel, tusſchen de tweeden en derden vinger van de regter hand te houden, dus kan men net en met de minſte omſlag en beweging de draijen maken, en in de teugels grijpen om vaardig op te houden, agter uit te zetten, Bruggen af, en Veerponten in te rijden enz. gewend men zich deze handelwijze van den beginne, zal men daarna gemakkelijk met ledere teugels en ook met vier Paarden kunnen rijden.

§. 4.

Het Rijden met drie en vier Paarden.

Het Rijden met drie en vier Paarden is alle rijders niet toevertrouwt, en geenſints aan dezulken, welke van den beginnen geen goed onderwijs in de vereischte behandeling van het rijden gehad hebben, nog het rijden met twee Paarden in den grond verſtaan, dezulken ſtellen zich zelve, en andere die met hun rijden, de Paarden en Rijtuigen in groot gevaar; uit dien hoofde is 't allernoodzakelijkst, om zo veel mogelijk verwarringen en ongelukken voor te komen, de teugels der voor Paarden op de voorſten; en die der agter Paarden tusſchen de eerſte en tweede vinger der linker-hand

hand te leggen; de zweep in de volle regterhand, met de voor en agter van de handfche-teugels tusfchen de tweede en derde vinger te plaatfen tot behulpzaamheid der linkerhand; men heeft volftrekt twee handen nodig om ieder teugel afzonderlijk te beftieren en door de vingers te laten lopen, de zweep moet altoos klaar en in order tusfchen de agter Paarden, of bij het bij de hanfche Paard, gehouden worden, om vaardig, op de daad zelfs, ieder Paard afzonderlijk, te kunnen ftraffen; in het draijen moeten de voor Paarden, bij tijds, den weg gewezen worden die zij te gaan hebben, zij moeten weinig trekken, alleen maar de ftrengen ftrak houden, het buiten agter Paard moet men aanhouden, en het binnen agter Paard vooruit laten fchieten en als het nodig is met de zweep vooruit helpen, zulks alles moet echter zagtzinnig niet te hart nog ongeregeld gefchieden, anderzints zoude men de Paarden van de beenen rijden en ongelukken veroorzaken.

Het rijden moet door langdurige ondervinding, en oordeelkundige oeffening tot volmaaktheid gebragt worden, en behoord onder die konsten welke aan eenen zekeren en bepaalden tijd verbonden zijn, welke verftreeken zijnde geen verbetering nog herdoening meer

toelaat daar integendeel een Schilder of andere Kunstwerker de tijd vergunt wordt zijn werk nader en nader te verbeteren en te voltoijen.

De ledere Leidfels zijn, zo als aangemerkt is, te verkiezen boven die van touw of gevlogte koord deze veroorzaken bladeren aan de vingers, worden bij regenagtig weder hart, kort, en draijen in elkanderen; met dit alles echter moet men dezelve leeren behandelen wegens hun gebruik bij lichte rijtuigen Chaifen, Arrefleden enz. het is mede allernoodzakelijkst een kennelijk onderfcheid in de voor en agter Leidfels te hebben om in den donker niet te dwaalen en den een voor den anderen te nemen:

§. 5.

Het gebruik van de Zweep.

Is het wel behandelen der teugels bij het rijden met drie en vier Paarden, zo noodzakelijk; het wel behandelen en vaardig gebruik van de zweep is niet minder dienftig en noodwendig; want een rijder het rechte gebruik en behandeling van de zweep niet magtig zijnde, zal in tijd van nood zich niet kunnen red-

redden, en voor veele ongelukken blood ſtaan; ten dien einden moet men altoos de zweep in de hand hebben, en in gereed-heid houden om de fouten die de Paarden be-gaan dadelijk te kunnen ſtraffen; maar is men op het oogenblik zelfs niet vaardig, is het beter de ſtraf voor die keer uit te ſtellen, aange-zien de fouten hun niet meer in geheugen zijn, en zij niet meer weten waarom zij ſtraffe ontvangen, de voordeeligſte houding der zweep is op het kruis van het bij - de - handſche agter Paard, of beter tusſchen de agter Paarden niet in de lugt, dwars voor het lijf of in andere onaanzienlijke houdingen; de ſtok moet zo lang wezen dat men de hand na behoren houdende de flanken der agter Paarden bereiken kan, en de ſlag dat men de lendenen der voor Paar-den kan treffen; niet te ligt, zo dat de wind be-letten kan dezelve naar voren te brengen, het bedoelde Paard te raken, en door dien weg de ſlag der agter Paarden om den kop of in de oogen ſlingert; weinige zweepen hebben eenen goeden zweeping, dat is die een evenredige buigzaamheid hebben van agter van den ſtok tot voor aan het einde van de ſlag, dewelke in zwaarte met den ſtok zodanig moet over een komen, dat men eenen frisſchen gevoeligen en wel doorknellenden ſlag kan aanbrengen, en

uit dien hoofden is het beter, een anderſints af te keuren middel in het werk te ſtellen, om namentlijk koperdraad tusſchen het klapkoort te vlegten, indien men genoodzaakt is, met koppige, agterhoudende, of, door een te dikken huid ongevoelige Voor-Paarden, zonder ontzag of genoegzame vrees voor de zweep, met ongeluks gevaar te moeten rijden.

Deze zo noodzakelijke als onontberelijke behandeling van de zweep, kunnen geen Koetſiers bekomen, altoos met Paarden van plaiſier rijdende, dewelke zeldzaam vermoeit worden, dartel zijn, en de zweep niet willen horen, deze lieden moeten zig dagelijks oefenen om, net en gevoelig te leren raken, rechts en links te klappen of het welk nog beter is, met Voermans Paarden te rijden dewelke door overmatigen arbeid het klappen van de zweep wijnig ontrust of ontzet, nogthans wordt de beste behandeling van de zweep verkregen door het drijven van Varkens, en ſchoon zulks belagchelijk en ongehoort ſchijnt voor te komen, kan ik echter door proef ondervinding verzekeren zulks ondervonden te hebben in eenen buitengewonen kundigen rijder, een verwonderlijke handeling van de zweep bezittende, zodanig, dat hij een Vlieg van de voor Paarden konde afſlaan, en welke buitengewone han-

handeling van de zweep hem in ſtaat ſtelde om alle rijbare Paarden in eene goede ordre te kunnen rijden, boven veele anderſints goede en kundige rijders, welke de vereischte behandeling van de zweep niet magtig waren: verders dient de zweep om handig en zwierig rechts en links over Paarden te klappen, zonder eene van dezelve te raken of hun vreesagtig te maken, ten dien einden geeft men hun goede woorden en fluit met den mond onder het klappen van de zweep, alsdan nemen de Paarden eene goede houding aan, lichten de beenen zwierig op, zetten zig wel op de heupen zonder voor uit te ſchieten, de handen te forceeren of de mond, en laden te verharden, echter moet zulks niet bij aanhoudenheid of voor tijd verdrijf geſchieden; men moet ook niet met de zwep geſtadig tikken of kwispelen, waartoe de twee Paards zweepen met korte ſlagen zeer veel aanleiding geven, waardoor Paarden, tot ſlaan genegen, zeer opgewekt, willige; onrustig en angstvallig, agterhoudende ongevoelig en doof worden: zijnde dezelve daar en boven geheel af te keuren, als onbekwaam, de ſchouders te raken of, als de nood het vordert, gevoelige doordringende ſlagen aan te brengen.

Ook dient de zweep al verders om de Paarden

den te ſtreelen, en te doen begrijpen dat men van hun vergenoegt is, ook hun vertrouwen in te boezemen en gerust te ſtellen, in welk vertrouwen de Paarden in den ſtap zijnde geen draf zullen aannemen zonder bevel van hun rijder; zijnde het mede van goede uitwerking nooit de Paarden naar hunne zinnelijkheid te laten draven, ſtappen, ſtilſtaan, agteruitgaan, of voortgaan, waarvan reeds te voren geſproken is.

Men dient nooit in drift of kwaadaardigheid de Paarden te ſtraffen, maar in koelen moede op de daad zelfs ſlegts twee a drie ſlagen te geven, ten zij dezelve zich tegen de ſtraffen aanzetten door agteruit ſlaan of anderſints, dan moet men met ſtraffen aanhouden tot dat de Paarden gehoorzaam worden, en alsdan moet men dadelijk aflaten en hun goede woorden geven, anders zetten zij zich brutaal tegen de ſtraffen en dan is men lest, en genoodzaakt op andere middelen bedagt te zijn, aangezien de Paarden ſterker dan wij menſchen en van reden ontblood zijn, en het is deze verkeerde handelwijze waardoor de meeste Paarden kwaadaardig en baloorig worden, om dat zij, te dikwils, te langdurig, en zonder de rechte redenen van de ſtraffen te weten, geſtraft worden.

Koet-

Koetſiers of alledie met Paarden omgaan, welke zonder redenen uit kwaadardigheid, korſeligheid, of voor tijdverdrijf, inzonderheid op de ſtallen de Paarden ſlaan, ſchoppen, ſtoten brutaal behandelen, of door ſchromelijk ſchreeuwen, vloeken of razen, onrustig en angstvallig maken, zijn, aangezien zulks menigmaal door dronkenſchap ontſtaat, ongeſchikt en onbevoegt om Paarden te behandelen; men behoorde hun zulks te ontzeggen; en zich van dusdanige perſonen te ontdoen, zijnde tot dat werk geheel onnut en onbekwaam, en waartoe dezelve anders bekwaam zijn weet ik niet, daar en boven is het zeer hatelijk en onaangenaam een altoos durent geraas in de ſtallen te beſpeuren, en angstvalligheid in de Paarden te vernemen, dewelke op de minſte beweging uit bovenmatigen vrees in de kribben ſpringen of met de borst tegen dezelve ſtoten met gevaar van bouchlam of kreupel in de borst te worden, tot ſchade van de eigenaars, welke, onwetende, het offer van dusdanige brutale handelwijze worden.

Het is eene misſlag de ooglappen geheel weg te nemen of niet op de rechte plaats te brengen in welk geval de Paarden, de zweepſlagen te gemoet ziende, vooruit rukken, waar-

 door

door de monden en laden verhardt en vereelt worden.

Voords kan de zweep dienen om zwierig en bevallig te groeten, ten dieneinde ligt men het agterſte gedeelte of handvat eenigſints naar boven en naar zich toe en het voorſte gedeelte laat men tusſchen de Paarden nederdalen, deze manier van groeten is te verkiezen dewijl de handen bij elkanderen blijvende men alsdan vaardiger en leniger zonder rukken de teugels kan aangrijpen, dan wanneer men rechts en links met omſlagtige omzwaijingen de menſchen de zweep ſchijndt als toe te werpen, nog verkeerder is echter eene manier ſedert eenigen tijd in gebruik om met het afnemen van den hoed zonder de zweep in de handen te hebben te groeten, zulks is aller gevaarlijkst en verwerpelijk, aangezien men veelmaals beter drie handen zoude kunnen te werkſtellen dan dit werk met eene te willen verrichten, het is zelfs ondoenelijk indien men vlugge geestige Paarden moet rijden.

Dit verkeerde begrip is afkomſtig van rijders die geen volhandige ſchiftige of hartbekkige Paarden, ſmalle wegen, daar men telkens moet uithalen, bruggen op en afrijden, en in de draijen kan verrast en over-

overvallen worden, gereden hebben, en alzoo geen behoorlijke kundigheid en genoegzame ondervinding in het rijden bezitten.

§. 6.

Het rijden met zes Paarden.

Het rijden met zes Paarden met een Voorrijder valt, een rijder het rijden met vier Paarden in den grond verſtaande, niet zwaar, maar zonder Voorrijder zal een ervaren rijder, bij ondervinding wetende wat het rijden is, niet ligt ondernemen of zijn goede naam, zelfs zijn leven, zonder noodzaak rukeloos in den waagſchaal ſtellen.

§. 7.

Het rijden met acht Paarden.

Het rijden met acht Paarden met een, of twee Voorrijders, heeft alleenlijk plaats aan de Hoven of bij Legerwagens en Canonnen, weshalven zulks in de dagelijkſche oefening niet te pas komt, en in zulke gelegentheden genoeg kan geleert worden.

§. 8.

Het rijden met den krommen Disſelboom.

Het rijden met den krommen Disſelboom is het dagelijkſche en gewoonlijke werk der Boeren, zijnde deze dus in die kunst zeer bedreven en ervaren, evenwel behoort een kundig en volmaakt Koetſier daarin ook bedreven te wezen, naardien hij in gelegentheid kan komen met den krommen Disſelboom te moeten rijden, het is een geheele andere wetenſchap en wijze van rijden dan met den langen Disſelboom, de Wagen wordt voor het grootſte gedeelte door den voet des rijders beſtiert, en die daarin uitmunten kunnen zeer kort draaijen, de Paarden veel gemak toebrengen, en dezelve buiten gewoon oprijden en wel doen voorkomen, de Wagen wordt verder meerendeels door het bij de handſche Paard gedwongen en geregeert, uit die oorzaak verkiezen de Boeren met reden de zedigſte handzaamſte en niet tot agteruit ſlaan genege Paarden om bij de hand te rijden; wanneer zij de jonge Paarden het eerst voor de Wagen rijden, zullen zij wel zorg dragen dezelve van de hand te zetten, om zo veel mogelijk ongelukken voor te komen en zich zelfs

te

te beveiligen, hier van daan zijn de meeste Paarden genegen om van de hand te lopen het welke niet zelden bij het kopen en probeeren van jonge Paarden, voor de rijtuigen, oogenſchijnelijk blijkbaar is, en als een Boer huiverig is zijn Paard bij de hand te zetten, moet men het zelve eenigſints mistrouwen en niet te ras als mak en zedig aannemen, doch hier omtrent nader, wanneer van de kundigheid in het Paarden kopen zal gehandelt en geſproken worden.

§. 9.

Het rijden op den langen weg.

Voor het ondernemen van eenen langen reis is het nodig de Paarden te voren op aſem te brengen, en hun eenigen tijd dagelijks een matige beweging te verſchaffen, en is hun toegelegde portie van het voeder wat bekrompen, dient men dezelve een wijnig te vermeerderen en dagelijks wat brood te geven om hun zulks te gewennen, en ſmakelijk te maken, zijnde langs de wegen bij het drinken zeer voordelig en noodzakelijk, voorders laat men de Paarden twee a drie dagen te voren beſlaan om gewaar te worden of de ijzers ge-

mak-

makkelijk zijn, nergens drukken en wel vast leggen, als mede of de tuigen goed pasſen nergens ſchaven, kwetzen, of drukken, of de rijtuigen wel geſmeert zijn, en goed ſpooren enz. Het is ook zeer voordelig 's morgens vroeg de rijs te beginnen, en 's avonds vroeg op te houden, want een uur nagtrustens is beter als twee uuren dagrustens, daar en boven kan men de Paarden het zweet, opgedroogt zijnde, beter afvegen en reinigen, dus doende worden de zweetgaten geopend, jeukte verhoed, en de nagtrust bevordert; een oplettent Koetſier moet wel acht geven eer hij de ſtal uitgaat of het ſtroogoed onder de Paarden legt, genoegzame hooi of gras in de ruif is, of de Paarden gewatert hebben, en zo lang gebonden zijn dat zij genoegzaam bod hebben om gemakkelijk te leggen, moet ook, zo veel in hem is, zorgen dat de ſtal niet zonder noodzaak, geopent, en de Paarden ontrust worden, ten dien einde moet hij 's morgens niet vroeger in de ſtal komen als het nodig is om op den beſtemden tijd vaardig te wezen, voor het afrijden moet hij nauwkeurig onderzoeken of de hoef-ijzers wel vast leggen, en bij het afrijden en voortrijden met een koelen langzamen en gelijken draf beginnen, en daarmede aanhouden tot een quartier of half uur voor

de

de bestemde pleisterplaats bereikt te hebben, alsdan moet men de Paarden laten stappen, en is aldaar goed water te bekomen dezelve laten drinken vooral als het heet weer is of hooi gvoederd wordt; dus doende zullen dezelve aan de rust plaats gekomen, door geen dorst verhindert, graag zijn, en aanstonds trek tot eeten hebben, de eerste dagen moeten de ritten niet te groot wezen, daarna kan men dezelve wat verlengen vooral indien de Paarden wel rusten en graag in het eeten blijven, waaromtrent veel oplettentheid en groote zorg moet aangewend worden, te meerder als dezelve wel doorvoed, en weinig of nooit recht vermoeid geweest zijn, dan begeeft hun al ras de graagte en worden onbekwaam om de voorgenome reize voort te zetten; het is voordeliger langer op de stallen dan telkens langs de wegen te pleisteren; de tuigen af te nemen dezelve van binnen in de Zon te laten droogen, en de Paarden met wolle lappen en drooge borstels sterk af te vegen, zulks verfrist bij nitnementheid, en wederstaat niet weinig het schaven en drukken van de tuigen; het welk reeds geschied zijnde, moet men aanstonds de wond met Brandwijn wasschen, en daarna smeeren met een salf van fijn gewreven Buskruit, gebrande Schoensolen en Olie, of, dat

me-

mede zeer goed is, met groene Zeep en Brandewijn; doch indien het geen wonden maar bulten zijn, legt men 's avonds dikke modder uit de ſloot, en een gras zode in een doek gebonden met een gord-cingel vast gemaakt op de bulten, laat zulks des 's nagst zitten, en wascht het 's morgens met koud water ſchoon af, en bet de bulten vervolgens met Brandewijn.

§. 10.

Het voederen op den langen weg.

Het is een gansch verkeert begrip de Paarden voor of op de reize door overmaat van voeder te willen bekwamen en in ſtaat ſtellen, hier door beneemt men de graagheid en zij worden zwaarmoedig en log in het lopen, driemaal des daags een weinig meer dan naar gewoonte mag men voederen en langs den weg, als men pleistert en drinken geeft twee à drie pond Brood aan ieder Paard toeleggen mits het Brood niet te versch of beſchimmeldt is, zulks maakt de tanden ſlee of veroorzaakt een afkeer en walging, het Brood is uitnemend op den langen weg geeft aanſtonds kragten en is minder aan verhitting onderworpen als de Haver, Boonen enz. Evenwel

wel dienen de Paarden het zelve eenparig te eeten anderzints worden de wijgerachtige ſlap, ſlaauw en tot de reize onbekwaam, men verhaald dat de Voerlieden der Hesſe-Karren en andere zwaar geladene Wagens genoodzaakt zijnde agter den anderen te rijden om deze redenen geen Brood mogen voederen, hoe het zij, het is in allen gevallen beter dat de Paarden eenparig het zelve voeder eeten, en egaal behandelt worden; het is bij uitſtek goed 's morgens en vooral 's avonds wat ſlobbering van Zemelen te geven dezelve verkoelen en doorſpoelen het lichaam en matigen de verhitting door den boven gewonen maat van voeder en vermeerderde ligchaams beweging veroorzaakt; men moet nooit vergeten 's avonds en 's morgens de voeten nauwkeurig naar te zien, en zijn dezelve met ſlijk en modder of ſteentjes tusſchen de ijzers bezet, wel te reinigen; te droog, of te hart, met Pis, Brandewijn en Azijn van ieder een Pint, of met Olie, Azijn en wat Zout te wasſchen, met doeken te betten en in de voeten te laten leggen; te week te zacht of pijnlijk, met teer van binnen van buiten, en boven de kroon te beſtrijken; ontdekt men boven gewonen brand, dezelve met Koemest, Azijn en Zout inſlaan en bewinden, of wel het ijzer laten afnemen indien

het

het zelve te vast aangehaald zijnde knelt, en buitengewone hitte veroorzaakt; en wordt een Paard, ongelukkig op den weg door onkundige Smits, vernageld moet men den nagel aanstonds ongeschonden uittreken, terpentijn-olie in de wond gieten en met kaarsvet en wat plukzel dezelve zo digt men kan toemaken om zo veel mogelijk drek of modder van de wond te weeren, op deze wijze zal de wond dikmaals genezen zonder veel verhindering aan te brengen, nogthans is dit hulpmiddel niet altijd van een gunstige uitwerking, deze kwaal baart wel eens langdurige en gevaarlijke onheilen, zelfs ook met verlies van het Paard; veele zijn van gevoelen de uitgetrokke nagel in de zak warm te moeten houden tot dat de wond genezen is, waar aan ik egter geen geloof nog de minste grond van vertrouwen hegten kan, het is mede eene goede voorzorg de Paarden op de reize, als het nat en koud is, op droog en frisch stroo te zetten; maar is het droog en heet doet men beter de stallen met schoon water te begieten en te reinigen, vooral de kribben en ruiven, het welk nooit moet verzuimt worden waar men zig ook mag bevinden, men moet ook de oogen, ooren, neusgaten en lippen met schoon regen water bevogtigen en afwasschen, het gansche ligchaam

en

en beenen met drooge borſtels en wolle lappen afvegen en reinigen, en als het nat is met doeken telkens afdrogen, en koud zijnde met dekken toedekken, de bitten moeten ſchoon gewasſchen, van het ſchuim gezuivert en afgedroogt worden, anderſints worden de Paarden afkerig en nemen dezelve ongaarn in de mond.

§. 11.

Drenken en voorzorgen op den langen weg.

Men moet ook de Paarden niet te ras en eer zij geheel bekoeld zijn laten drinken, doch gedoogt de tijd niet zo lang te wachten moet men het water even laauw maken, in de zonneſchijn zetten, of ſtroom of helder ſloot water door de warme lugt getempert geven, is 'er maar alleen put of raauw water voorhanden doet men een handvol Gerstemeel of Zemelen daarin, hier door voorkomt men eenigſints een ſoort van koude pis, waardoor de Paarden genoodzaakt worden telkens, maar weinig te wateren; heeft men uit noodzaak boven maten hard en de Paarden zodanig in het zweet moeten rijden, dat een gegronde vreeze voor bevangentheid zig opdoet, doet

men zeer voorzigtig ieder Paard een mingelen roode Wijn of Bier met een a 2 Notemuscaten daarin geraspt warm in te geven, en dik in het ſtroo wel toegedekt te zetten, aldus zullen zij ſterk uitwaſemen en voor ongemak beveiligt blijven; wasch hun verder de beenen met een mingelen warme Azijn, waarin twee handen vol keuken zout ontbonden zijn, giet dan warme raap olij in de voeten, ſtrooi daar warmen as op, bedekt de voeten met werkplukzel, of lappen, en ſpalk het verband met houtjes vast, het zweet nu geheel opgedroogt zijnde, neemt het ſtof met den roskam en borſtel geheel weg om de zweetgaten te openen, de verdere uitwaſeming niet te verhinderen en andere nadelige ongemakken te vermijden, onder de menigvuldige en nadelige ongemakken dewelke de reize doorgaans vergezellen vind men niet zelden ſlegt en nadelig water, muffe en te versch gedorſten Haver, ſtinkent verbroeit Hooi of ander ſchadelijk voeder, ſlegte ondigte ſtallen, en dit alles doet de Paarden meerder nadeel dan de vermoeijing van het langdurig lopen, uit deze oorzaak is het voorzigtig eenig Voeder of Brood mede te nemen van plaatzen daar men zulks goed kan krijgen, doch ontbeerd men dit alles is het beter die keer niet te voederen en een gunſti-

ger

ger gelegentheid af te wagten; een getrouw Koetsier voor zijn Paarden moet dezelve altoos zelfs voederen en behandelen, dan is hij volkomen bewust wat en hoe veel voeder zij gebruiken en hoe zij zig bevinden, en nimmer dit werk aan stalknegts toevertrouwen, doch met dit alles kan, in weerwil van alle behoorlijke voorzorg, het wel eens gebeuren dat Paarden walgelijk worden, en de eetlust verliezen, als dan dient men tot eetlust verwekkende middelen toevlugt te nemen, de ritten te bekorten en wat langer te rusten, een Koetsier is bij uitnementheid hoog te schatten indien hij eenige kundigheid bezit omtrent de ziektens der Paarden, en ten dien einde bezorgt is eenige middelen dienstig op de reize mede te nemen, bij voorbeeld tot eetlust verwekkende, tegen bevangentheid, buikpijn, verhindering in het wateren, tegen verstuitingen, het treden van glas of spijkers in de voeten, hoorn en wond zalven, linnen, werkplukzel, hoefhamer, nijptang, hoef en andere spijkers, een oorshout, hamer, holpijp, pekdraat, naalden, touw, werk, Laatvlijm hoorentje om in de mond te laten, Clisteerspuit enz. alle deze en soortgelijke noodwendigheden moet hij in een, daartoe vervaardigd, kistje of magazijn mede nemen,

en voor zig alleen behouden om op zijne tijd tot zijn gebruik te hebben, deze en soortgelijke middelen behoren nog met een niet minder noodzakelijk behoedmiddel gepaart te gaan, namelijk met groote oplettenheid en voorzorg in het rijden op den langen weg, waardoor men menige kwalen en ongemakken kan voorkomen en de Paarden veel verligten; een oplettent rijder moet ook wel acht geven op de wind, of hij tegen eenen zwaaren wind moet oprijden waardoor de Paarden buiten adem, of bij groote warmte dezelve achter zich hebbende te veel in het zweet geraken, een koelen voor of zijdelingschen wind is het voordeligst om vorderingen op den weg te maken, hij moet ook van tijd tot tijd stil houden op stille en vogtige plaatsen, en zo waarnemen of de Paarden moeten wateren, want wordt hij zulks door onverwagt en schielijk sterk zweeten of andere soortgelijke tekenen niet gewaar is hij in gevaar, door de Paarden over het wateren te rijden, akelige gevolgen en langen oponthoud op de reize te veroorzaken, hij moet ook altoos het oog op de Paarden hebben, zorgdragen dat dezelve gelijk trekken, zo veel mogelijk lugtig op de hand, regt in hun tuig, niet op elkanderen dringen, niet heen en we-

der

der dan in het eene dan in het andere ſpoor lopen, want zulks vermoeit de Paarden ongelooflijk, waarom hij voor uit naar den weg zien moet om in tijds het beste ſpoor te kiezen en daar in te blijven zo lang het zelve goed is, en liever een tijd lang een ſlegter weg houden dan telkens van ſpoor te veranderen, indien nu de wegen ſterk ſtuiven en een rijtuig voor rijd moet men niet digt op rijden, maar liever wat ſtappen of ophouden tot dat het zelve zo ver gevordert is dat het ſtof geen nadeel aanbrengen kan, erger is het dat de wind van achteren komt dan blijft het ſtof aanhoudent volgen, zijnde niet alleen hinderlijk maar ook zeer nadelig voor de Paarden, een agtervolgend rijtuig kan ook dit lastig ongemak ten hoogſten vermeerderen en verdubbelen in welk geval het raadſaam is wat harder en als uit het ſtof te rijden of het geene nog beter is het rijtuig voorbij te laten, en zo lang op te houden en te vertoeven tot dat het ſtof ten eenemaal verdweenen is, het is mede zeer noodzakelijk bij zware hitte en overmatig ſtuiven de Paarden eens te meer te laten drinken om de neus, mond, en keel te bevogtigen en het ſtof af te ſpoelen, eenige hebben de gewoonte, op de reis Genever in de neus en de keel te ſpuiten, het welk

mogelijk van dienst zou kunnen zijn, indien de Paarden op den weg flaauwhartig worden (of zo als zulks genoemt wordt) ſtikzeelen of in hun tuig ſtikken, dit ongemak doet hun op den grond vallen en als in onmacht leggen, in welk geval men hun ſpoedig van de tuigen moet ontlasten, waarna zij dikwils wederom opſtaan en een ſtuk brood, gras, hei, bladeren, of ander voorhanden zijnde voeder gegeten hebbende de reize wederom kunnen voortzetten en volvoeren.

Om deze en ſoortgelijke voorvallen is het geen onnodige voorzorg Genever op de reizen mede te nemen, kunnende zo wel voor reizigers als Paarden tot dienst, en als medicijne verſtrekken.

Nog een ander lastig en zelfs gevaarlijk ongemak heeft men van daaſen, wespen, en vliegen te verwagten, de Paarden ſlaan dikwils met de ſtaarten over de Leidſels om dezelve af te keeren, alsmede de agter Paarden ſlaan met de koppen na de rug of zijden waardoor de voorpaarden een geweldigen ruk in de mond bekomende, forsch agter uitlopen en groote verwarringen aanrichten, niet minder kan men in groot gevaar komen indien voornoemde gediertens in de neus, oogen, ooren, koker of onder den ſtaart geraken, van

waar

waar men dezelve niet wel kan grijpen of wegnemen, de vliegenetten zijn in dit geval wel nuttig doch door hunne aanbrengende warmte zeer hinderlijk, een tak van een boom met veel bladeren voor de kop of op den rug gebonden kan dikwils meer voordeel toebrengen dan de vliegenetten doen kennen; bij zwaren regen of vooral bij zwaren hagel van ſterken wind of onweder verzeldt, weigeren de Paarden ſomtijds vooruit te gaan en zouden liever willen omkeeren dan tegens de buijen inlopen, op ſmalle wegen moet men tragten dezelve met forsch toe te ſpreken of door middel van de zweep voor uit te drijven, doch op breede vlakke wegen doet men beter van de wind af te keeren, wat ſtil te houden en de buijen aftewagten, doch in geval men een muur, heining, boom, of dergelijke beſchuttingen kan bereiken, is het voorzigtigheids halve geraden agter dezelve te ſchuilen, en te vertoeven tot de buijen overgedreven zijn, aan nog meer andere gevaren is men op reize bloodgeſteld welke door goede voorzorg oplettentheid en goed oordeel kunnen voorkomen en afgewend worden.

§. 12.

Zorgen na het t' huis komen van de reize.

Dat de Paarden, op de reize, veel ongemakken lijden is buiten tegenſpraak, en door het buitengewone voederen, langer lopen, ſterk zweeten, inademen van ſtof, ſlegt voeder, ongemakkelijke, ondigte of benauwde dompige ſtallen enz. verhit en ongeſteld worden; waardoor na weder genote ruste veeltijds ziektens en kwalen ontſtaan dewelke zig niet altoos ten eerſten openbaren, en uit dien hoofde is het van groot aanbelang, de Paarden van de reis komende door uitwaſemende bloedſuiverende en verkoelende middelen het bloed en ingewanden te verkoelen, ten dien einde geeft men hun in den Somer gras, in den Winter ſlobbering van zemelen, kernemelk, verſche mout, of ſoortgelijks, ook wel verkoelende medicamenten, lavementen of doet hun aderlaten; zijn de beenen gezwollen wascht men dezelve met verkoelende uitwazemende ook wel verſterkende middelen, de voeten moet men inſlaan met koemest, ſuurdeeg, of met oly, azyn en zout, ook moet men

men de agterste spijkers uit de hoefeisers, of de hoefeisers geheel weg nemen om lugt te geven en de voeten, uitgedroogt zijnde, bevogtigen en verzagten; men moet ook ten eersten na de reize niet laten beslaan maar liever eenige dagen daarna wachten; de dagelijksche wandelingen en 's avonds vroeg strooijen zijn mede heilzame hulpmiddelen om het zwellen en verstijven der beenen voor te komen en te beletten; deze en soortgelijke hulpmiddelen en voorzorgen bewaren de Paarden wel eens voor onheilen welke lange en ongemakkelijke reizen kunnen te weeg brengen; des niettegenstaande zijn vette en logge Paarden, aan geen werken of lange ritten gewoon zijnde, niet buiten gevaar zware ongemakken te bekomen en zelfs het leven te verliezen tot grote schade, en geen minder moeite voor den eigenaar om een Paard dat bij de andere van het span wel passende is te bekomen waarom het veiliger is Voermans Paarden voor eene reize te gebruiken, naardien dezelve uit onverzadelijke winzugt van hunne eigenaars de ongemakken en onheilen van het reizen dikwils ten koste van gezondheid of verlies van kragten hebben moeten doorstaan en gewend worden, waarom dezelve beter den arbeid en vermoeitheid kunnnen verduren, daar en boven

zijn zij minder vet dus is hun de zware hitte zo gevaarlijk niet, nog doet hun boven mate zweeten, worden ook met groter hoeveelheid koorn gevoedert dus ſterker en kragtiger, zij gaan ook des nachts in de Weiden, waarin zij beter uitrusten, verkoelen, en aan de lugt gewend worden.

§. 13.

Vereischtens der Voermans Paarden.

De beste Paarden voor Voerlieden geſchikt, zijn Boere-Paarden, in hunne jonkheid niet overwerkt nog ſlegt gevoedert; dezelve zijn aan koude en hette, aan ongeregeld voeder en oppasſing, gewend, en worden zelden gerost, afgeborstelt of gehavend; niet opgepropt met zwaar of veel hooi dus zijn dezelve beter van adem en ſlugtiger, hebben ook minder ongemakken aan de beenen; zijn beter geſchikt zwaar te trekken, op hobbelige wegen te lopen en zich op alle wijzen te behelpen en naar den arbeid te ſchikken; daar en boven kan men dezelve reeds van hun vierde, vijfde of zesde jaar gebruiken, dus meerder voordeel van hun trekken en langer gebruiken dan Paarden van negen, tien, of twaalf jaren,

geen

geen werken gewoon zijnde, nog ongemakken uitgeſtaan hebbende.

Tot voermans Paarden kunnen ook zeer wel dienen koets of chais Paarden, eenigen tijd door Heeren gereden zijnde, mits dezelve niet te oud, altegemakkelijk of lekker gewend zijn, of te weinig gearbeid hebben, indien de zulke allengskens meerder en meerder aan het werken, grooter maat van voeder gedurigen arbeid en vermoeitheden gewend worden, kunnen dezelve de moeielijkheden en ongemakken, als in hun beste jeugt geſpaart en niet overwerkt zijnde, zeer wel uitſtaan, en langen tijd dienen; doch wil men dezelve door onverſtand ſchielijk overvallen en eensklaps ſterk laten werken, lopen zij gevaar onbruikbaar te worden, of wel het leven daar bij inteſchieten, nogthans zal een Voermau of Stalhouder, zich met een matigen winst vergenoegende, en zorg voor zijne Paarden dragende, weltoezien dezelve niet te veel vergen, maar in waarde te houden, veele zijn in een verkeert denkbeelt dat alle Paarden voor Voermans geſchikt zijn doch het tegendeel is waar, want Voermans Paarden moeten veel vereischtens hebben om tot zwaare en gedurige arbeid bekwaam te zijn, zij moeten een langen adem,

gave

gave beenen en voeten hebben; niet te lang van lijf, niet fluik, plat, maar rond van ribben, zodanig dat dezelve mager zijnde, een dik en rond lichaam vertonen, gezond fterk, niet te driftig, maar liever lui en agterhoudent, want trage Paarden zijn graager, gezonder en minder aan fterken brand in het ligchaam onderhevig dan Paarden die eenen angstvalligen en toomlozen drift bezitten, zich bij aanhoudendheid overwerken, en, meer als nodig is, vermoeien; Voermans-Paarden behoeven wel zo fchoon en welgemaakt niet te wezen als Paarden welke alleen vermaakshalve en uit liefhebberij gehouden worden; ook kan men in dezelve wel eenige fouten en gebreken over het hoofd zien, welke hun in het werken niet hinderen en hunne eigenaars geen nadeel aan brengen, bij voorbeeld neteligheid, grimmigheid, kribbe beiten enz. [zij moeten daar en boven niet te vet, maar vlezig zijn, waar door zij veel aanzien en bevalligheid misfen en dus het fpreekwoord bevestigen namelijk dat het vet en vleesch een Paard maken.

ZESDE HOOFDSTUK.

Van den lof, bekwame Koetsiers, toe-komende.

Uit het boven verhandelde blijkt ten aller klaarste, dat 'er veel vereischt wordt om een kundig en, door ondervinding, geleerd, Koet-te weezen, en waarlijk eene Koetsier, dezen hogen trap van wetenschap bereikt hebben-de is hoog te schatten en boven anderen van dat beroep achting en genegenheid toe te dragen; alle rechte liefhebbers waarderen hem hoog, zijn hem genegen, en zien hem met vermaak rijden, zijne Paarden oppassen en behandelen, en zijne verdere bezigheden verrichten, ten minsten indien hij zagtzinnig en verstandig te werkgaat; zijnde de zagtzinnig-heid en het gedult, in het behandelen der Paar-den, nooit genoeg aan te preizen, waar door bijkans alle fouten overwonnen kunnen wor-den, nogthans moet dezelve nimmer uit vrees-agtigheid maar uit liefde en genegenheid, voor de Paarden voortkomen zagtzinnigheid en stoutmoedigheid moeten samen gepaardt

gaan

gaan en ter rechter tijd geoefent worden, zal men liefde en vrees in de Paarden verwekken; ftoutmoedigheid moet echter tot geen brutaliteit of kwaadaardigheid overflaan, zo als men in kwaadaardige en korfelige menfchen befpeuren kan, die altoos fchreeuwen, vloeken en razen en op eene onverftandige wijze van de Paarden begeeren het welke zij zelve niet, veelminder de Paarden, begrijpen, als mede door flaan fchuppen, rukken, en plukken, dezelve noodzaken zich aan hunne brutaliteit en onverftand te onderwerpen.

Het zij verre dat dusdanige brutale eigenwijze en overftandige fchepfelen de lof van bekwame Koetfiers zoude toekomen; integendeel behoren deze zoort van menfchen de omgang met Paarden en het reiden ontzegt te worden, als zijnde ongefchikt en onwaardig deze nuttige en agtingswaardige dieren te behandelen en gadeteflaan, en dezelve zijn nauwelijks goedgenoeg om Beere leiders te worden of met Wildedieren om te gaan.

Het is zeer ongereimd overftandig en zelfs onfmakelijk een Koetfier of liefhebber van Paarden met den naam van Stalbok te beftempelen een liefhebber van de zeevaart zijn eige jagt of boeijer befturende konde, met het zelfde recht,

recht, een matroos genoemt worden, en op gelijke wijze kunnen alle konſten en wetenſchappen verachtelijk en beſpottelijk gemaakt worden.

Een groot aaltal van boeken zijn getuigen dat vorſten en groote Heren, liefhebbers van Paarden geweest zijn, en zelfs nuttige en heilzame werken in het licht gegeven hebben, ten hoogſten waardig om gelezen en beſtudeert te worden om kundigheid van den aart, geſteldheid, het rijden, behandelen, oppasſen, voederen, beſlaan, en ziektens der Paarden te bekomen; want van dit alles behoort een goed Koetſier of liefhebber van Paarden niet onkundig te wezen, daar en boven moet hij eene grondige kennis van de ſchoonheid, gebreken, ouderdom, der Paarden, als mede van de listen, bedriegereien en misleidingen der Paarden-kopers bezitten.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de ſchoonheid, gebreken en ouderdom der Paarden.

§. 1.

Van de ſchoonheid van een Paard.

De ſchoonheid van een Paard beſtaat inzonderheid in een wel geplaatſte, niet al te grooten, Kop; een fijne en eenigzinst kromme geen ingevallen of Verkens neus hebbende, niet breed van Kaaken, ſpitſe kleine, welgeplaatſte en beweeglijke Ooren; niet hol, maar gevuld boven de oogen, middelmatig groot van oog-appel, helder levendig en vol vuur; de mond niet te veel of te weinig geſpleeten niet te dik van lippen, open en geſpleete neusgaten; de baart niet te vleſig of te plat; de tong niet te lang en gedurig uit de mond hangende; het verhemelſte niet te dik, de laden niet te vleſig; de hals matig lang en verheven van den nek dun en allengkens naar beneden dikker wordende,

dende; de fchoft verheven, de fchouders plat, fterk, los en beweeglijk; de borst niet te fmal; het borstbeen niet vooruitftekende; de voorarm niet te kort, fterk, gefpiert; de zwiel of hoorn-vrat klein en plat; de knie niet rond maar plat niet vlezig zo dat het vel zig alleen over het gebeente fchijnt te vertonen, de pijp glad zonder knobbels, de pees los aan het been, zonder met diktens of vogten bezet te zijn; de kogel peesagtig; de koot niet te lang of te kort; de kroon niet verhevener dan de voet; het hair plat over de hoef leggende; de voet niet te groot of te klein naar evenredigheid van het been van onderen breder dan van boven; het hoorn glad en effen, de vork niet te groot; de zool hol; de verzenen regt en niet te nauw; de voet Sdoeligt moet twee derde van een ovaal vertonen; de rug of lendenen moeten niet te lang, recht vast en breed zijn; de ribben niet fluik maar hoepelrond; als ook de buik flanken of zijden; de koker niet al te nauw; de balfak digt aan het lijf, niet lang hangende; de tepels bij de merriën klein en niet hangende; het kruis rond, niet te plat, te fmal of te breed; de heupbeenderen niet verheven, uitftekent (hoog of windheupig genaamt); de ftaart niet te hoog doch vooral niet te

 laag,

laag, met veele en lange haïren bezet; de billen vleezig rond en fpierachtig, de dejie vleezig, de fpier derzelve aan de buitenkant dik en zichtbaar, de liesch uitgehold niet uitpuilend of bultig; de waai plat niet te vleezig of te rond; de pijp, kogel, kroon, voet enz. komen veel overeen met die der voorbeenen.

§. 2.

Fouten en gebreeken der Paarden.

De fouten en gebreken in Paarden zijn voornamentlijk de volgende: de kop kwalijk geplaatst; lange, hangende, en kwalijk geplaatfte oren; groote diepe kuilen boven de oogen; kleine en varkens oogen; ingevalle voorhoofd en neus; vierkante kaken; de neus en lippen te zwaar of te dik; verkeerde, korte, of fpekhals; rond en laag van fchoft; zwaar of bol van fchouders; nauwe borst; te dun van arm; kromme of ronde kniën, dun of krom van pijp en met de pees vereenigt; te lange dikke of al te korte, of doorgetreden kooten, te bol van kogel; flegte mismaakte gefplete hoeven; ingevallen rug; hangbuik plat van ribben; puntig en fcherp van kruis; hoog of hangheupig; hanggat; kwalijk geplaatfte

of rotten ſtaart ; plat van billen ; kromme ſchenkels ; dunne kromme pijp ; enz. verders kunnen toevallige gebreken de Paarden zeer ontcieren ; bij voorbeeld leggers of kreupeltasſchen, dikke hakken, ſchuifelbeenen, kwuartier voeten ; platte osſen voeten ; mok ; ſpatten, gallen, overkoot, overhoeven, wratten enz. ; ook wel aangeborene onbevalligheid in het lopen ; kruisſen met de voor af agter beenen ; ſlaan of klappen in de eizers, ſtrijken, de beenen naar buiten of naar binnen ophalen, te nauw of te wijt loopen, en wat des meer is ; ja zelfs ſtilſtaande een onaangenaam gezicht vertonen, als de hoeven naar binnen of naar buiten gedraait, te nauw, of te wijt zijn of een wanſchapen form hebben ; te lange of te korte gewrigten, kromme of wanſchaape beenen, of andere ſoortgelijke gebreken, mismaken de Paarden in een hoogen graadt, en maken dezelve niet zelden tot het gebruik ongeſchikt en onbekwaam.

§. 3.

Van de ouderdom der Paarden.

Tot de kennisſe van de Paarden behoort wel degelijk de wetenſchap om hunnen ouder-

derdom te kunnen onderfcheiden, een volwasfchen Paard heeft 24 kiezen 12 onder en 12 boven: 12 tanden 6 onder en 6 boven dus, 36 kiezen en tanden, de Hengften en Ruinen hebben daarenboven nog 4 haak, kroon, wolfs, of ruim tanden dus 40 kiezen en tanden; welke 4 laatfte echter zelden bij Merriën gevonden worden, en zo men dezelve al vindt zijn zij veel kleiner. De voortanden ten getalle van twaalf beginnen te voorfchijn te komen als het Veulen omtrent veertig dagen ond is, en worden als dan melktanden genaamd zij zijn kort, klein wit en volkomen gevult, als het Veulen twee en een half jaar oud geworden is vallen de vier voorfte melktanden uit, twee boven en onder, waar voor weder in het kort vier *Paards-tanden* in de plaats komen, grasbijters genaamd, dezelve zijn veel breder, geelder en van boven af tot aan het tandvleesch toe geftreept en na binnenwaarts uitgeholt, met drie en een halfjaar, zelden met vier jaren vallen de vier midden tanden uit, welke desgelijks door Paards-tanden vervult worden, en met het vierde en een half jaar vallen de hoek tanden uit, wordende op dezelve wijze door Paards-tanden vervangen, doch deze hoek-tanden zijn een langen tijd maar wijnig en flegts van voren zigtbaar en

en aan de binnen kant nog door het tandvleesch gedekt tot in het vijfde jaar, wanneer het tandvleesch terug wijkt, en deze hoektanden ter dikte van een Rijksdaler uitkomen, en vervolgens allenkskens aangroeijen en hoger worden, blijvende eene holte in het midden van de tand welke dient om den ouderdom verder te onderkennen, deeze onderſcheide aflegging der tanden noemt men het wisſelen; ter zelver tijd komen ook de haak of kroon tanden voor den dag eerst twee beneden en daarna boven, de bovenſte komen veeltijds drie of vier maanden later dan de onderſte, en dewijl 'er Paarden gevonden worden, die boven geen kroontanden krijgen zo is het beter op de onderſte te letten, zijnde deze een zeker teken dat een Paard vijf jaar oud is. Van het 5de tot het 6de jaar begint de holte in de voortanden zig te vullen en er blijft op het zesde jaar eene klijne zwartigheid over; tot 6 jaar toe zijn de bovenſte haaken zeer ſpits en van binnen tegen den tong uitgeholt, van het 6de tot het 7de vullen zig de 4 middentanden, en van het 7de begint de holligheid in de hoektanden zig te vullen; en met het 8ſte jaar bevinden zig alle de tanden gevult en alsdan kan men der Paarden ouderdom niet meer bepalen, men

zegt als dan dat een Paard niet meer tekent en aftands is, zijnde de kentekens des oudtrdoms, na dezen onzeker en bedrieglijk, echter vindt men Paarden welke deze holligheden behouden en dezulke worden doorgaans twijfelaars genaamd, deze korte opgave is voldoende voor een Koetſier of liefhebber dewijl aftandſche Paarden zelden voor plazier Paarden gekogt en gebruikt worden.

§. 4.

Bedriegerijen bij het koopen der Paarden plaats hebbende.

Tot het kopen der Paarden behoort niet alleen grote kundigheid maar ook allernauwkeurigſte oplettenheid; vooreerst om dat het uiterlijk maakzel niet altijd met hunne hoedanigheden overeenkomt, ten anderen om dat de roskammers en zelfs particulieren zich opdringen geöorlooft te wezen, en zelfs daar een eer in ſtellen, om, wie zij kunnen, te mogen bedriegen, en de fouten der Paarden met list en door ongeöorloofde middelen te verbergen, en op deze wijze zijn evennaasten aan droevige ongelukken bloodteſtellen, zodat een dubbelt gezicht, om zo te ſpreken, hiertoe

toe van noden is, zo om de fouten te ontdekken als ook om de listen der Paardekopers te doorgronden; het beste is dan zijn oogen zorgvuldig te gebruiken, en zijn ooren niet te leenen aan de praatjes en redeneringen der Paardekopers, en zig niet te veel te laten innemen door het maakzel en de ſchoonheid van het Paard, maar nugteren en bedaart op de ſtal zien te vernemen of een Paard gelijk op zijn vier benen, en niet dan op een, en dan weder op een ander rust, de agterbeenen optrekt en ſchielijk en plotzeling na de grond nederzet, of ook wel lang van de grond hout en zagt weder nederzet; de voorbeenen ſterk vooruitzet, zijnde alle kwade teekenen, of het een kribbebijter of windzuiger, of ook dampig is enz.

Men laat vervolgens het Paard brengen in de deur van den ſtal met den kop naar buiten om in het volle ligt te kunnen examineeren, of de oogen klaar, levendig zonder vluis of zonder vlakken zijn, niet tranen, of andere ongemakken onderhevig zijn, zulks moet echter bij geen wederomkaatſing van een witte muur of ſneeuw geſchieden, maar beter als men gelegentheid heeft in den donker met een brandende kaars de oogen nauwkeurig gade ſlaan, vervolgens laat met men Paard geheel

buiten de ſtal brengen onderzoekt hoe oud het Paard is en verneemt of de tanden door kribbebijten glad en effen zijn geworden, of 'er eenige droesſtof in de neus of onder de kaken gevonden wordt; of de ooren opgezet en het Paard deswegens kopſchuuw is; verders voelt men of de manenſtreng geſpleten of eenige knobbels, gaten, of andere overblijfzels van droes of andere kwalen aan denzelve of onder de manen gevonden worden; men bevoelt; de ſchoft, ſchouders en voorbeenen, of er tekenen van leggers of kreupeltasſchen, ſchuifbeenen, gallen, overhoeven, mok, uitſlepering van ſtinkend vogt onder de vetlok, onder in de voeten, ſteen gallen, rotſtraal, volvoetigheid, nauwe verzenen, quartier voeten of horenſcheuringen te vinden zijn: voorts of de rug ſterk en niet ingevallen is, de ribben rond niet plat of ſluik zijn of aan de zijden tekenen van dampigheid ontdekt worden, de heupen welgemaakt, de ſtaart wel geplaatst ſtraf en ſtreng is, voorts examineert men de agter, even als de voorbeenen en let nauwkeurig op alle ſoorten van ſpatten, gallen, dikke hakken, en andere gebreken welke de agterbeenen eigen zijn: en, na dit alles ſtiptelijk onderzogt te hebben, doet men het Paard eenige ſtappen agteruitgaan, waardoor veele

ge-

gebreken ontdekt worden, als een Paard bijvoorbeeld ſtijf of belemmert aan den borst of ſchouders is, zal het de voorbeenen langs de grond ſleepende na zig haalen en met moeite en pijn agteruitgaan, desgelijke ook indien het door belemmering aan het kruis, lendenen, heupen, ſpatten, gallen, en dergelijke gebreken onderhevig is, kan hij de agterbeenen ook niet behoorlijk opligten en gemakkelijk agteruitgaan, van gelijke indien een Paard niet kan, of ook niet wil agteruitgaan, waarvan echter maar enkele voorbeelden gevonden worden, daarna laat men het Paard aan de hand los en ongedwongen zonder veel te monſteren (indien men dat van de kooplieden verkrijgen kan) ſtappen en draven; een Paard van plaiſier dient net en zwierig ter been te wezen, waartoe inzonderheid vereischt wordt dat de voor en agterbeenen gelijke kragten bezitten, de agtervoeten net geplaatst worden in de voetſtappen der voorvoeten, ook moeten de agterbeenen een gelijken lijn met de voorbeenen trekken, zodat men zich agter het Paard plaatzende, als het ware maar twee beenen zien kan; verders dat het Paard los en lugtig weg draaft, het agterſte gedeelte het voorſte wel voor uit drijft, dat de voorbeenen behoorlijk plaast voor de agterbeenen

maken, de kop hoog en de hals wel gebogen en gerezen; de lendenen recht en ſterk zijn het kruis niet heen en weder waggeld, de beenen niet te veel of te min opgeligt maar elkander behoorlijk tijd geven, om beurtelings opgeligt en nedergezet te worden, de beweging der voorbeenen moet uit de ſchouders en niet van de arm beginnen, enz.

Een Paard tot werken of zware ritten geſchikt, behoeft niet zoo net en zo zwierig ter been te wezen, nogthans moet het zelve niet ſtri ken, in de ijzers ſlaan, of zich zelve in de ijzers vangen nog de beenen zodanig naar binnen ophalen dat het zich zelve kwetſe, de voeten niet op de teenen of de kalkoenen, maar recht en plat op den grond zetten, ook de achterbeenen niet ſterk naar boven trekken en ſchielijk naar den grond ploffen, als zijnde een zeker bewijs van aanwezende hanenſpatten, welke alle bewegingen in het lopen en werken hinderlijk en nadelig zijn.

Met dit onderzoek voldaan zijnde gaat men verder om de Paarden voor het rijtuig te probeeren, om te ontdekken of dezelve wel trekken, ſtappen, draven en eenige pasſen agteruit willen gaan, als mede of de Paarden wel bij elkander voegen voor al in humeur,

meur, geäardheid, Vlugheid en gelijken gang, of dezelve, zo veel mogelijk, even groot zijn, zijnde zeer noodzakelijk ten einde dezelve in fpannen van vier en zes Paarden naar hunne geäardheid te kunnen gebruiken, en fchoon geen twee Paarden elkander volmaakt gelijken in gedaante, geäartheid en groote, moet men echter zo veel mogelijk hier in trachten te flagen en liever kleinere fouten door de vingeren zien, dan aanhoudent met verdriet en weerzin te moeten rijden.

Heeft men nu Paarden gevonden en uitgezien deze hoedanigheden geheel of ten deele bezittende gaat men over tot het maken van de koop en bedingen van den prijs; waar omtrent ook eenige welvoegelijkheid moet in achtgenomen worden als namentlijk dat zulks met den Koopman alleen, ten overftaan van weinige goede vrienden verricht wordt, dat ook gebreeken die men ontdekt heeft, nog den bedongen prijs, niet ruchtbaar gemaakt worden, maar liever, indien men van den koop moet afzien, eenige bijgebragte en gezogte redenen bijbrengt en voorgeeft, het Paard niet inftallig makende nog den koopman benadelende, bij voorbeeld: dat het Paard te klein of te groot is, ook dat het zelve niet wel past bij het Paard daar het bij

moet

moet lopen en zo voorts; verders behoeven ook gene gebreeken den koper dikwils niet hinderlijk of van groot aanbelang zijnde aan den dag gebragt te worden, bij voorbeeld een Paard in de Weide niet ſtil lopende; maar telkens over ſloten en hekken ſpringende; is hinderlijk voor iemand wiens Paarden in de Weide moeten lopen, doch voor andere dezelve altoos op ſtal houdende is zulks geen fout of gebrek van groot aanbelang, van gelijke indien een Koets of trek Paard niet onder de Man wil gaan is mede een gebrek wel te dulden en wel voorbij te zien, geheel anders is het als een Paard fouten heeft waardoor ongelukken kunnen te weeg gebragt worden, alsdan zoude men verpligt zijn dezelve wetende den kooper te verwittigen om ongelukken te verhoeden, en zijn leven niet in gevaar te ſtellen, van gelijke behoeft men de verregaande en doorſlepene bedriegerijen der Paardekopers niet te verbergen nog te verzwijgen, welke het als een eer en behendigheid rekenen hunne beste vrienden ſchandelijk, en tot hun ſchade, te bedriegen en zich opdringen als geöorlooft te wezen, zelfs hunenn broeder te mogen misleiden, benadeelen, en in gevaar te ſtellen; deze listige en verkeerde kunstgrepen, ſtrijdig met alle goede denkens-

wijze

wijze gaan maar al te veel in zwang, en worden dagelijks zo vermeerdert en verbetert, dat de kundigste zelfs daar voor niet beveiligt is, maar wat raad dan met ondeugende en kwaade Paarden? Dezelve moet men op de Markten trachten te verkopen alwaar allerlij gebrekkige en ondeugende Paarden gevonden worden en uit dien hoofden is het ongeraden aldaar Paarden te kopen, ten zij van vertrouwde en bekende lieden, op wiens woord en trouw men kan staat maken en zich volkomen verlaten.

AGTSTE HOOFDSTUK.

§. I.

Het dresseeren der Koets Paarden.

Een menigte van Schrijvers hebben zig bezig gehouden met volledige aantekeningen, omtrent het dresseeren of africhten van Rijpaarden, maar weinig hebben zich verwaardigt een voldoende bericht op te geven omtrent het africhten der Koets Paarden, en uit dien hoofden is het noodzakelijk wat breed-

voe-

voeriger en uitgebreider deze wetenschap te behandelen.

Een jong Paard schoon in het Boerewerk en handelingen onderricht zijnde is nogthans zeer ongeschikt en ongemaniert tot het gebruik voor Koetsen, Wagens, Chaisen enz. want dit werk behoord met meer bevalligheid en geregeltheid verricht te worden dan wel bij boere Wagens, Karren, Ploegen, Eegden alleen tot nut en gebruik der Landbouw uitgevonden, vereischt wordt zo dat alle Paarden moeten afgericht worden tot dat werk, waar toe men dezelve wil schikken en gebruiken: de Koets of Chais Paarden, moeten niet alleen voor de Rijtuigen maar zelfs in de Rijscholen afgericht worden, welk gevoelen echter veel tegenstand ontmoet, vooral bij menschen welke, door onwetenheid en onkunde, een haat en afkeer tegen de Rijscholen, ten onrechten, opgevat hebben en zelfs willen beweren dat de Rijscholen onnut en ondienstig zijn voor trekpaarden, en dat dezelve aldaar groot leed ondergaan, ja zelfs bedorven worden; het is wel waar dat onkundige brutale Leermeesters Paarden in de Rijscholen kunnen bederven, doch zulks kunnen zij buiten de Rijscholen even gelijk verrichten, dezelve zijn nogthans on-

ononberelijk zo voor Scholieren als voor de Paarden, en zeer geſchikt om jonge Scholieren in de konst van het rijden te onderwijzen, en hun voor veele gevaren te beveiligen waar voor zij op het ruime veld, of groote wegen bloodgeſtelt zijn, bij voorbeeld indien een Paard de hand forceert en doorgaat, zijn 'er altoos in de Rijſcholen knegts bij de hand om het zelve te grijpen en tot ſtilſtand te brengen, is het genegen tot ſtijgeren ongeſchikte ſprongen, agteruitlopen, of andere kwaadaardige en ongeregelde bewegingen, te maken de Leermeester doet een lange of platte linnen Lijst met een Capperſón op de neus aan het Paard, om het zelve te ſtraffen en ongelukken voor te komen, van agterover vallen naſleepen als anderſints; hij heeft daar en boven zijne leerlingen altoos in zijn oog en kan dus de fouten beter gadeſlaan en aanwijzen, ook worden de Leermeesters, leerlingen, en de Paarden door geen voorwerpen, afgetrokken en daarom beter tot onderwijzen en onderwijs geſchikt en afgezondert.

Door de lesſen in de Rijſcholen worden de Paarden bevallig, gemaniert, handzaam, vlug, vaardig in het wenden, draven ſtappen, en agteruit gaan; ook bekomen dezelve een goede mond en worden aangenaam in

in de hand, een Koets Paard behoeft, en moet zelfs, alle lesſen voor Rijpaarden dienſtig niet te weten, dezelve moeten alleen wel ſtappen, draven, agteruitgaan, wenden en overſchinkelen, het welke in korte draien vooral met Chaiſen zeer te pas komt; men kan een begin maken met de Paarden voorzigtig aan de longe rechts en lings te laten draven, en indien zij zulks langzaam en bedaard willen verrichten, is de longe zeer nuttig en geſchikt om de ſchouders lenig, ook de Paarden in het wenden vaardig, en door vermoeidheid, bedaarder en geſchikter voor het rijden te maken; doch indien zij integendeel zich overdraven, runnen, agter uitſlaan, ſteigeren, of andere ongeregelde bewegingen aanrichten, waar door zijgevaar lopen zich uitelkander te werken, een ſpat uit te rukken, de ſchouders of heupen te verlammen enz. dan is het veiliger van het gebruik der longe aftezien en de Paarden van een kundig rijder, wel vast zittende, een goede hand, gedult en zagtzinheid bezittende, toe te vertrouwen; deze Perſoon dient niet eigen wijs, nog al te kundig in zijn eige ogen, te wezen of de Paarden te veel te monſteren; hij moet maar eenvouwdig op een dek met een dikke eens gebroke water ſnaffel en een Caperſon waar van hij ook

ook de teugels in handen moet hebben, de Paarden gerust en bedaard in een regtelijn laten ſtappen en draven, gelijk, dat is dan niet hard dan weder zagt; hij moet de Paarden niet op de hand laten hangen of leunen, maar met een zachte hand doen avanceren en behoorlijk tijd geven om de beenen voor uit te zetten; echter niet over de ſchouders gaande nog te kort ſtappende, ſtrippelende of kruipende waardoor ten laatſten de Paarden niet naar behoren vooruitgaan, maar agter de hand geraken; gantsch onaangenaam voor den rijder, en onaanzienlijk voor kundige aanſchouwers; willige, driftige en ongeduldige Paarden zijn daar toe zeer genegen, zij dringen bij aanhoudenheid tegen de hand en vermoeijen zich zelfs en ook den rijder zonder eenig nut of voordeel; dusdanige Paarden moeten nimmer met de beenen, tong, of karwas aangezet, maar met veel gedult en goede woorden behandelt worden; het tegendeel moet plaats hebben met trage en agterhoudende Paarden; dezulke moeten wel degelijk gedurig aangezet en vooruit gedreven worden, en door deze agterhoudentheid worden dezelve niet hartbekkig, zijn beter geſchikt om te dresſeeren, bekomen ſchoner houding, zijn gezonder, koeler, en beter in 't vleesch, en

om die reden kunnen dezelve zwaarder werk verrichten dan driftiger, ongeſtadige en ongeduldige Paarden, welke door ongeſteltheid, angstvalligheid, drift, inwendigen brand, of andere, onbekende oorzaken zich zelven nog rust, nog aangebode gemak vergunnen; Paarden van dusdanige geſteltheid en humeur zijn ongeraden te kopen, te dresſeren of voor Paarden van plaiſier aan te brengen.

Als nu een Paard wel en 'gelijk ſtapt en draaft, leert men het zelve voorzigtig langſaam en zo veel mogelijk op eenen regten lijn agteruitgaan, daarna de les van *de ſchouder naar binnen*, waardoor de Paarden allengskens en als van zelfs het overſchinkelen leeren; deze wijnige lesſen en onderrichtingen zijn genoeg, maar ook zeer noodzakelijk voor Koets-Paarden, zullen dezelve bevallig en wel gemanierd vooruitgaan, agteruitzetten, gemakkelijk wenden, zonder zich te kwetzen aan beenen of voeten, en het leid geen tegenſpraak dat Paarden dus afgericht bevalliger en aanzienlijker voor een rijtuig gaan, dan wel andere die lomp door onkundige ongeduldige en brutale Koetſiers, voor een rijtuig gezet worden, en door vrees of ontijdige zweepſlagen op de hand, en vooruit gedreven, in korten tijd verharde en bedurve la-

laden bekomen, zodanig dat dezelve onrijbaar en onhandelbaar worden en een zeer onzienlijke houding moeten aannemen.

Wanneer nu de Paarden een genoegzamen tijd onder de Man gereden, en deze lesſen kundig zijn, dan is het tijd dezelve voorzigtig en bedaart voor een ligt rijtuig te ſpannen, wel zorgende het zelve op een gelijke grond te plaatſen om het eerſte aanleggen of trekken gemakkelijk te maken, de kruisteugels en agterlijst eerst, daarna de ſtrengen en disſelriemen, vast makende, het is ook, voorzigtigheidshalve hoog nodig een teugel boven aan het mondſtuk van het bit, zodanig dat de werking van de teugels aan den rijder niet belet wordt, te gespen en aan een vlug perſoon in de hand te geven om in tijd van nood den rijder te kunnen helpen en ongelukken te verhoeden, dezelve dient wat vooruit te gaan om de Paarden gewilliger te doen volgen; het is mede een goede voorzorg een jong en onbedreven Paard tegen een geleerd en bedreven Paard te ſpannen, men dient ook een groot plain of breden weg uit te kiezen om lange touren of draijen te kunnen maken, en dus de Paarden gelegentheid te geven zich in de teugels en ſtrengen te houden en te begeven, het is niet goed te keuren al te lang en

onophoudelijk draijen of wendingen te maken, zulks maakt de Paarden balorig en verdrietig; gaat nu zulks in goede orde, dan kan de bijteugel aan den fchoftring vastgemaakt en gezegde perfoon op het rijtuig genomen worden, doch zodanig geplaatst dat hij als de nood het vordert geredelijk kan bijfpringen, en den rijder behulpzaam wezen, en zo dient men eenigen tijd voort te gaan tot dat men het Paard leert kennen en het zelve wat in de hand komt, nooit moet men jonge Paarden fchielijk overvallen, maar hun langzaam en zagt waarfchuwen, en daar heen leiden waar heen men begeert te rijden, een goed gebruik van de zweep is, vooral zeer noodwendig bij jonge Paarden, een langen zweep waar mede men de fchoudeas kan bereiken en den flag in de hand houden is nodig om jonge Paarden voor uit te brengen en in de teugels te doen houden, het is zeer gevaarlijk met een korten zweep de Paarden op de billen of het kuis te raken, of gedurig met een korten en hangenden flag te kwispelen, dus leert men kwade Paarden agteruit flaan, en andere beneemt men de vrees voor de zweep. Voor een jorg Paard moet een ligt bit dat wel past en behoorlijk in de mond hangt gebruikt worden, en de kruisteugels moeten wat langer wezen dan van

een

een bereden Paard, meer ſteun op de hand hebbende, men beklage zich niet als een jong Paard dom en ongemaniert is, zulks is beter dan dat het zelve door andere geleert en wegens ondeugden verkogt is; men doet vooreerst maar korte touren, en verlengt dezelve dagelijks meer en meer, ook wordt het nu tijd wat agter uit te zetten, eenige tijd ſtil te houden en de Paarden te caresſeeren om alzo hun gedult in te boeſemen en te doen begrijpen dat men voldaan en wel te vreden is, daar na brengt men dezelve bij allerlij voorwerpen die hun vreemd en ongewoon zijn, waarvoor zij niet zelden ſchuuwen en vreesagtig zijn kunnen, in welk geval de Paarden met gedult en zagtzinnigheid daar henen moeten gebragt worden om hun dus de vrees te verminderen of geheel weg te nemen, het is eene gantsch verkeerde handelwijze de Paarden te forceeren heel digt bij het voorwerp ſtil te ſtaan, of verſcheidene keeren heen en weder te rijden, of digt met de neus bij een trom of ſchiet geweer te brengen, zulks maakt hun baloorig, ongeduldig, doet de vrees vermeerderen en verwekt een herhaald aandenken, wanneer zij naderhand die zelve plaatſen moeten pasſeeren: men zal beter ſlagen, wanneer hun de voorwerpen op een zekeren afſtand getoont,

en zij dagelijks digter en digter bij dezelve gebragt worden, en zulks heeft dikwils ten gevolge dat de Paarden van zelfs daar henen gaan en onbevreest ſtil ſtaan zo lang men zulks begeert.

Het aanbrengen van jonge Paarden hangt volſtrekt af van den rijder, die dezelve van den beginne behandelt en bereid, is dezelve zagtzinnig en geduldig en begaaft met eene goede hand, de Paarden zullen zachtzinnig, bedaart, en zeer handelbaar wezen; is hij boosaardig en brutaal, dan heeft het tegenovergeſtelde, bij de Paarden, plaats en dezelve zijn onhandelbaar en vreesagtig, doch niet tegenſtaande dit alles moeten kwaadaardige en koppige Paarden wel degelijk hard gehandelt en geſtraft worden, doch altoos op de daad zelve, en niet na de begane misdaaden of fouten, ook niet overdadig nog te langdurig, twee a drie ſlagen zijn genoegzaam om de Paarden hunne fouten aan te duiden en te doen begrijpen.

De Paarden nu tot deze hoogte gebragt en, onderwezen zijnde, zoude het naar mijn inzien zeer voordeelig zijn dezelve dagelijks om te ſpannen en over en weder te doen lopen, naardien zulks van den beginne gemakkelijker en zonder hindernis kan verkregen worden, dan wanneer de Paarden langen tijd

aan eene zijde gelopen hebben en aan eene lade verhart en nogevoelig zijn, door het dagelijks omſpannen ondervindt men dit voordeel dat de Paarden even gevoelig van laden, recht in hun tuig lopen, minder in de hand hangen, buigzaam van hals en ſchouders een bevallig voorkomen vertonen, en zeer geſchikt zijn om alleen voor de Chais en Arreſlede te lopen, een Koetſier of liefhebber zijn vermaak hebbende en 'er zich een eer inſtellende dat zijn Paarden aardig bevallig en aangenaam voor het rijtuig gaan, zal nooit ophouden zijne Paarden te dresſeeren, dagelijks wat aan te winnen eu te verbeteren, en zal zich gaarne deze moeite getroosten in verwagting van groot voordeel en aangenaamheid naderhand te zullen ſmaken, gemakkelijke Koetſiers daar en tegen onverſchillig of hunne Paarden aangenaam, of met eenige bevalligheid, dan of dezelve ſcheef, krom of naar hunne eige zinnelijkheid lopen zullen zulks geheel afkeuren naardien het met hunne gemakkelijke geſteldheid in het minſte niet overeenkomt, om de minſte buitegewone arbeid te verrichten, en van hun dagelijkſchen gewonen ſlenter aftegaan; Trouwens is ieder mensch niet geſchikt om deze volmaaktheden te bekomen, het is ieder wel even na, doch niet

even eigen; een goede hand moet aangeboren wezen en wordt verders door kundig onderwijs, geduit, en dagelijkfche oefening tot volmaaktheid gebragt; wordt iemand van den beginne door onkundigen verkeert en buiten de regels onderwezen hij zal nooit een goede en nette behandeling bekomen, en hij zal altoos een haspel en brekebeen blijven, uit dit alles blijkt ten klaarften dat er veel nodig is Paarden wel af te richten, het rijden in den grond te verftaan, en dat zulks alle man niet is toevertrouwt, een kundige hand doet de Paarden fchoon lijken en fouten verbergen, welke onkundige handen mismaken: en de fouten aan den dag brengen; de Paarden hebben in de daad veele en zelfs zwaare fouten en gebreken waardoor zij niet zelden onbruikbaar kunnen worden en voor eenig werk ongefchikt zijn, maar dezelve hebben ook fouten en gebreken die van minder aangelegentheid zijn, dewelke wel eens door verwaande, onkundige, en afgunftige liefhebbers hun opgedrongen worden, ja zelfs beweren dat geen Paard volmaakt en zonder gebreken gevonden wordt, maar zoude deze onvolmaaktheid niet meerder in het ongunftig oordeel der menfchen, dan wel aan de Paarden te vinden zijn, een Paard geen wanfchape leden hebbende, gezont

zont zijnde, geen kwalen het zelve hinderlijk nog voor 's menfchen oog aanftootelijk, bezittende, mak. en trouw in zijn werk en behandeling, kan en mag met reden volmaakt genoemt worden en is over genoeg gefchikt tot dienst van ondankbare en overgenoegde menfchen.

§. 2.

Het aanfokken der Paarden.

Men vindt zeer weinig liefhebbers die zig bezig houden met ftoeterijen, of zorge aanwenden om goede en fchoone Paarden aan te fokken, tot voordeel en luijster van Land en Ingezetenen; zo dat dit werk meestendeels aan Boeren wordt toevertrouwt en als in hunne handen geraakt is, welke willekeurig naar hun eigen zin en wil zonder eenige grond van wetenfchap, natuurlijke redenen, onverzettelijke hoofdigheid, en onmatige hebzugt, zodanig te werk gaan, dat, niet tegenftaande de volmaakte Lands, en luchtsgefteltheid, zeer gefchikt om in dit werk bij uitnementheid te flagen, onze Paarden allengskens verbasteren, en door toenemende en over-ervende kwalen en gebreken merkelijk in waarde, kragten,

ſchoonheid en vlugheid verminderen, en hoe kan zulks anders wezen? een Boer laat zijne Merriën zo oud, kreupel en mismaakt als zij zijn, met fouten en gebreken overladen dekken; door Hengſten dewelke, zo dezelve al niet van dat zelfde alloi, veel te jong zijn; en wat verwagting is er om uit dusdanige Hengſten, of liever Veulens, nog niet volwasſen, hun volle kragten noch niet hebbende, daar en boven door 't wisſelen der tanden en kiezen, zwak, of door droes lusteloos zijnde, goede ſterke en wel gemaakte Veulens te bekomen; hier komt nog bij het bovenmatig getal van Merriën, welke deze jonge dieren moeten besſpringen; en veele misſlagen meerder hebben er plaats omtrent de Merriën, welke veeltijds integendeel te oud afgewerkt en overladen met verdere kwalen tot het aanfokken gebruikt worden. Een Boer zal Merriën koopen van Heeren die dezelve langen tijd voor Koetzen of Schaiſen gebruikt hebben, en door te weinig werken en onmatig voederen meestendeels verhit, verbrand en met een aantal van gebreken bezet zijn, uit deze Merriën welke doorgaans een ſchoon voorkomen hebben verbeeld hij zich ſchoone Veulens te zullen trekken, daar dezelve door ſlegt voeder en overmatig werken even als zijne Paarden mager, ſlap, krag-

te-

teloos geworden zijnde, even ongefchikt tot het aanfokken te achten zijn, en hoe zoude een oude afgewerkte en nog dagelijks zwaar werk doende Merrie een goed en fterk Veulen kunnen voortbrengen, het zelve voeden, en een genoegzaam en gezond zog verfchaffen; het welke, dikwerf de Veulens aangeboden wordt wanneer de Moeders verhit en bezweet van het werk komen; en wat de Veulens betreft dezelve worden nadat zij gefpaant zijn flegt en nadeelig voeder gegeven, en hun wordt nauwlijks tot het twede jaar rust vergunt, zijn dikwils overwerkt en afgedreven, en voor het bereiken van drie of vier jaren hebben zij reeds kromme ruggen, uitgerukte fpatten, zijn overkoot, kreupel in de borst, fchouders, heupen, of lendenlam of hebben andere ongemakken welke hun niet zelden bijblijven en onbekwaam maken om voor Koetfen, Chaizen enz. gebruikt te kunnen worden; dusdanig toegetakelt, zijn dezelve niet verkoopbaar en worder voor Ploegen en Eegden afgedreven, en, als dezelve van goeden tuk of aard zijn, (waar de Boeren zeer opftoffen) boven alle gebreken gebruikt om Veulens van te fokken, en deze of dergelijke verkeerde behandeling is de oorzaak waarom 'er zo veele flegte en weinig waardige Paarden gevonden worden, het

is

is wel waar alle Boeren gaan dusdanig niet te werk, men vindt er die goede en beste Paarden tot het aanfokken houden en bewaren, en deze hebben zonder twijfel meer genoegen en voordeel te wagten, naardien de Veulens, van Hengften en Merriën in hunne volle kragt zijnde en geen grove fouten hebbende, getrokken, buiten alle tegenfpraak fchoonder, fterker en meerder geld waardig zijn, dan die gene welke van afgewerkte en buiten hunne volle kragten zijnde Hengften en Merriën geteelt zijn.

Liefhebbers en zelfs Heeren welke Koets of Chais Paarden houden, kunnen met eenig voordeel en weinig omflag Veulens aanfokken, indien dezelve maar een Paard boven hun beftemde getal wilden aanleggen, en van tijd tot tijd een van deze Paarden laten dekken, op deze wijze blijft hun gefpan altoos bruikbaar, en hebben daar en boven een verzet met het overtallige Paard in geval eenig mankement aan 't gefpan plaats heeft ten minften zo lang het overige Paard niet op het laatfte van zijn dragt is. Oneindige en veele opmerkzaamheden zijn bij het aanfokken in acht te nemen, zo ten aanzien der Hengften als der Merriën, waaromtrent ons kundige Schrijvers en ook de Publicatien aangaande de keure der Spring-

Heng-

Hengſten en der Merriëns genoegzaam bericht opgeven, de voornaamſte gewigtigſte en hoognodigſte voorzorgen (mogelijk alleen genoegzaam tot verbeteringe) zijn de navolgende: dat de Hengſten niet voor hun vierde of liever vijfde, en tot hun twaalfde of veertiende jaar mogen dekken, dat hun ook geen groter getal Merriën toegelegt worden, dan dewelke dezelve buiten hun nadeel en verſpilling van al hunne kragten kunnen beſpringen, dat dezelve gene grove nog overervende gebreken hebben, niet kwaadaardig of korſelig van humeur zijn, dat de Merriën van gelijke niet voor hun vierde en na hun veertiende jaar mogen gedekt worden nog aan bovengenoemde gebreken onderhevig zijn, dat de Veulens met goed en gezond voeder onderhouden worden, en niet voor hun derde of liever vierde jaar te veel en overmatig werken mogen, niet tegenſtaande eenige Boeren beweren dat een Paard (of liever een Veulen) ſterker en beter geſchikt tot den arbeid zoude wezen op zijn tweede, dan op zijn derde jaar doch hier van kan geen andere rede gegeven worden als deze, namentlijk, dat zij dezelve op hun tweede jaar, zodanig toetakelen en mishandelen dat dezelve op hun derde jaar reeds de kneep weg hebben en gekraakt zijn, en

was

was er mogelijkheid deze weinige regels in werking te brengen, en de verkeerde handelwijze te beletten en te keer te gaan, men zoude wel ras ondervinden wat oogenschijnlijk voordeel zulks zoude aanbrengen, en hoe grote verbetering daar uit ontstaan zou. Het is wel waar dat hier omtrent zwarigheden te vinden zijn, de Hengsten zijn in die jaren in hun volle kragt en niet gemakkelijk te bedwingen, vooral indien dezelve geen werk doen en buiten de springtijd niet gebruikt kunnen worden, alsdan brengen dezelve hun eigenaars geen gewin bij, en er is gevaar dat zij door werkeloosheid zig op de stallen bezeren en onbruikbaar zullen worden, echter is het wel doenelijk dezelve handelbaar, en geschikt tot het rijden te maken, zulks getuigen de Rijdscholen en de gespannen van Vorsten en groote Heeren, waaronder wel Hengsten gevonden worden die meer dan eens gesprongen hebben, nogthans vereischt zulks moeite, gedult en beleid, het is gemakkelijker Hengsten dan kwaadaardige Merriën te beteugelen en te temmen, men moet dezelve met oordeel gedult en op zijn tijd met strengheid behandelen, in verscheide Landen worden dezelve meerder gereden dan de Merries, zij laten zich zeer gemakkelijk be-

han-

handelen, zijn trouwer, en ſlaan minder agteruit, dan de Merries, ook hebben de bereiders aldaar betere handeling en manier om met dezelve omtegaan, dan wel bij ons Nederlanders welke een zekere vrees hebben en huiverig zijn om dezelve gelijk andere Paarden te gebruiken, daar en boven worden de Paarden in Nederland te veel gevoedert en te weinig werk gegeven, de ſmalle wegen en de menigte van Merriën vooral indien dezelve hengſtig zijn, maken zekerlijk het rijden van Hengſten bedenkelijker en gevaarlijker in Nederland dan wel in die Landen alwaar brede en ſanderige wegen gevonden worden, en des niet tegenſtaande, veel zwaarder en ongemakkelijker rijtuigen gebruikt worden, het zoude ook geenzins raadzaam wezen om Hengſten, bij de Boeren in Hengſten ſtallen ſtaande en geen zon of maan ziende, en niet afgeleid wordende dan alleen om te ſpringen, en dus onhandelbaar, menſchen-ſchuuw, ontembaar, en tot eenig werk onbruikbaar zijnde, te willen rijden, of tot het Boeren werk te gebruiken, en uit dien hoofden verkiezen de Boeren gemakshalve de ſpringtijd voorbij zijnde hunnen Hengſten te laten ſnijden en daarna dezelve voor de Ploeg als Ruinen aftedrijven, daar worden evenwel eenige weinige Boe-

Boeren gevonden die hunne Hengſten van jongsaf wel behandelen zelfs tot hun werk gebruiken en tot een zekeren ouderdom aanhouden en gebruiken, nogthans is het getal van dezulke gering, en zeer ſchaars.

§. 3.

Het dekken der Merriën.

Het dekken der Merriën geſchied op verſchillende wijze in ſommige Landen brengt men een Hengst met een genoegzaam getal Merriën in een ruime omrasterde grazige plaatze, en geeft hun dus gelegentheid en vrijheid om wanneer, en op wat wijze zij willen zich te vermengen. Deze behandeling is niet geheel aftekeuren om dat de vermenging ongedwongen en op dien tijd wanneer de natuur het meeste werkzaam is kan geſchieden; edoch de menigvuldige gevaren en ongelukken daaruit kunnende voortkomen gebieden hier van af te zien en liever op de volgende wijze te werk te gaan: de Merrie wordt eenigen tijd bij, of omtrent den Hengst op ſtal geplaatst om dezelve hengſtig te maken en als dezelve henſtig is, en in een ſtaat om den hengst te willen verdragen, brengt men haar

op

op een ruime plaats. Een bekwaam perſoon houd de Merrie vast en ſteld dezelve op een af hellende plaats van voren hoger dan van agteren, wel zorgdragende dat een, of wel bijde achterbeenen geſpannen worden, met een touw onder de vetlok aan den hals vast te maken, om dat het ſlaan van de Merrie den Hengst voor kwetzen en ongelukken kan bloot ſtellen, het geene dus doende belet en verhoed wordt, dan brengt een handig en bekwaam perſoon den Hengst uit de ſtal dezelve aan een Capperſon met een langen teugel, vasthoudende allengskens bij de Merrie, dewelke niet henſtig zijnde den Hengst zal afſlaan, en niet willen verdragen, dan leidt men den Hengst ten eerſten weg, en zulks herhaald men alle dagen tot dat Merrie hengſtig is en den Hengst wil verdragen, het is geen kwade voorzorg de Merrie na het dekken een Emmer koud water onder den ſtaart te werpen en eenigen tijd in beweging te houden om het wateren, perſen, en aflozen van het ontvangene zaad te verhoeden, een Merrie blijft doorgaans twee a drie weken hengſtig welke tijd dient in acht genomen te worden zo men dezelve wil laten dekken, echter vindt men Merries dewelke bijna altoos hengſtig zijn vooral dezulke die nooit

gedekt geweest zijn, de beste dektijd is van *Maart* tot half *Juny*, naardien een Paard elf maanden, iets meerder of minder, draagt dus de Veulens in het beste jaargetij in de waereld komen, de moeders genoegzaam gras genietende de Veulens overvloedig kunnen voeden, dewelke alzo twee Zomers tegen eenen Winter voorhanden hebben. Doorgaans laat men de Merries al ras den 10 dag na het Veulenen weder dekken, echter is het beter zo lang de Veulens zuigen zulks uit te ſtellen om de Moeders niet te veel af te matten en in goeden ſtaat te houden, de Merrie en het Veulen moeten voorders zo lang op ſtal gehouden worden tot de Merrie volkomen herſtelt is, en het Veulen genoegzaam kragten heeft om haare Moeder, in de Weide te kunnen volgen en de warme en koude lucht te wederſtaan.

§. 4.

Van het Veulenen.

Naardien de tijd hoe lang de Merries dragen onzeker is, zo dient men de laatſte dagen veel oplettenheid te gebruiken en des nachts te waken, ten dien einden behoort een ervaren perſoon geſtadig het oog daar over te hebben

ben om de nodige behulpzaamheid te verleenen; het Veulen nu voldragen zijnde zoekt uit te breken om voor zich de nodige lugt te genieten, ten welken einden de natuur kragt en geweld aanwend om het Veulen uit 's Moeders ligchaam uit te ſtooten, als dan breeken de vlieſen door de overvloet van het water; de Lijfmoeder en de ſpieren van den onderbuik worden ſterk toegetrokken, het middelrift, de hoornen, en 't ligchaam van de Lijfmoeder geſpannen, en de overvloet van het bloed, met grote ſnelheid, naar die deelen gevoert wordende, vermeerderen hunne kragten en doen het Veulen te voorſchijn komen bij een gemakkelijke en natuurlijke geboorte komen de kop, en voorbeenen het eerst te voorſchijn, ſomtijds moet het Veulen afgetrokken worden, doch indien de natuur genoegzaame werking heeft is het beter dezelve te laten geworden, en maar zorg te dragen om het Veulen te vangen en voor het vallen te bewaren als de Merrie ſtaande, en niet volgens de natuur leggende haar Veulen voortbrengt, waar na de vuiligheid, de nageboorte (of ham) een quartier, half, of geheel uur na de verloſſing volgen moet, doch bij mangel van dien moet men door behulp van olijfolie of andere gepaste middelen dezelve zoe-

ken uit te drijven, en indien de nageboorte al te lang bij blijft moet dezelve afgehaald worden, voor het overige is het beter de natuur te laten werken; het gebeurt ook niet zelden dat het Veulen dwars of verkeert legt in welk geval men handen moet gebruiken en na dezelve wel met olie vet gemaakt te hebben de kop van 't Veulen vooruit zoeken te brengen, of wordt het Veulen dood in 's Moeders lighaam bevonden, het welke men gewaar kan worden indien men in de laatste dagen na eenige voorafgaande beweging de hand in de zijde van de Merrie leggende geen de minste beweging van de vrugt meer voelen kan, dan is het hoognodig, middelen, het Veulen na buiten kunnende drijven, aan te wenden of het Veulen geheel of bij delen, zo voorzigtig mogelijk, af te halen, en de Merrie zoeken te behouden.

§. 5.

Het speenen der Veulens.

Men laat de Veulens 6 a 7 Maanden zuigen, en, dan neemt men de Veulens van de Merries af, zet dezelve op stal in afgeschotene vakken dik met stroo belegt, los en ongebonden,

den, deze vakken dienen zuiver gehouden en dagelijks versch beſtrooit te worden; in deze geſteldheid houd men de Veulens tot op haar tweede jaar zonder hun te rosſen of te havenen, waarna zij op ſtal tusſchen ſchotten of bomen kunnen geplaatst worden, de kribben en ruiven moeten niet te hoog of te laag, maar naar hunne grootte of taille ingericht wezen; men geeft de Veulens in het begin der ſpeentijd 's morgens en 's avonds gemale Garst of gemale Haver en Zemelen, rijkelijk met water nat gemaakt, en ook best fijn droog en ligt hooi, en driemaal daags ſchoon en zuiver water, in het voorjaar indien het gematigt en gunſtig weder is laat men de Veulens in de Weide gaan tot *October* of het begin van *November* doch langer is nadelig en ſchadelijk, vooral indien het koud en vogtig is, met hun derde jaar moeten zij als Paarden behandelt gehavend en gevoedert worden, en alsdan is het tijd om hun langzaam en zagtzinnig te dresſeren en dagelijks korte tourtjes te laten doen, om dezelve allengskens op den aſem te brengen en aan den arbeid te gewennen; want indien men dezelve in haar jeugt overdrijft, en boven maten laat arbeiden zal men geen nut en goed gebruik, in verder gevorderde jaaren, van hun kunnen genieten; de Hengst en

Merrie Veulens moeten in tijds afzonderlijk geſtalt en geweid worden, de verdere voorzorgen omtrent het behandelen en opkweeken der Veulens is het beste aan des kundige toevertrouwt, en aan die genen welke zich aanhoudend daar mede bezig houden, en daar hun werk van maken.

§. 6.

Het ſnijden der Hengſten.

De Hengst Veulens welke ſchoon, welgemaakt en zo veel mogelijk zonder fouten zijn, laat men Hengſten blijven, de overige laat men Ruinen of ſnijden om tot allerlij gebruik even als de Merriën te kunnen dienen, en dewijl deze konst bewerking met groot gevaar, ja zelfs met verlies van het Paard gepaard gaan kan, is het van aanbelang hier omtrent met alle voorzigtigheid te werk gaan, en aan een kundig handwerker toe te betrouwen om deze gevaarlijke operatie uit te voeren; deze konst bewerking kan tweezinds geſchieden: de handwerker voorziet zig van twee Emmers ſchoon koud Water, een potje met Olie, twee vuur Mesſen, vierkant en ſtomp aan de ſpits en tot dien einde vervaardigt, een Comfoir met vuur

om

om dezelve gloeijende te maken, een doosje met Suiker tot poeder gewreven, een dito met Harst, een ſnijmesje, twee paar houtjes een goeden vinger dik vijf a zes duim lang, aan de zijde eenigzints uitgeholt aan het einde met een koord te ſamen gebonden, en aan het ander einde van een dito koord voorzien, zo lang dat men voorſz. houtjes digt aan elkander binden de zaadſtreng toe drukken, en vast zetten kan; deze gereedſchappen bij de hand en in goede ordre zijnde, brengt men den Hengst naar eene geſchikte plaats dik met ſtro verzorgdt of op een droge Mesthoop, doet hem vervolgens touwe ſtroppen met ringen aan de beenen, en ttekt hem voorzigtig en langzaam op den grond, bind de voorbeenen en het onderleggende been vast aan elkanderen, vervolgens doet men een touw aan den hals brengt het zelve door den ring van den ſtrop van het bovenleggende agterbeen, en trekt zeer langzaam en voorzigtig dit been naar den hals en maakt het alzo wel vast; eenige karels houden den ſtaart ſtrak, en eenige zetten zig op den hals, dus is het dier genoodzakt ſtil te leggen, en buiten ſtaat den Werkmeester te beſchadigen, hij neemt vervolgens een Emmer kout Water wascht en zuiverd de Schagt en Balſak, vat een Bal met zijn linker hand en

 ſnijdt

ſnijdt met de regterhand in het lang den Balzak open, drukt den Bal daaruit en klemt de zaadvaten of zaadſtreng door de twee vervaardigde houtjes wel vast, bindt dezelve met het koort aan het einde vast toe, brand met een van de gloeijende ijzers de zaadſtreng af, en de opene vaatjes wel toe, ſtrooit eenig toetrekkend Poeder op de wonden, maakt vervolgens de houtjes los en verrigt het zelfde aan de andere Bal, giet daarna een genoegzame hoeveelheid boomolie in de Balzak en laat het aan den hals vastgemaakte been even zo voorzigtig langzaam en bedagtzaam los, als het zelve aangehaald is, wilde men dit been ſchielijk en onbedagtzaam loslaten konde het Paard kreupel en vooral zijn leven onbruikbaar worden, hij doet verder de touwen voorzigtig los en laat het Paard uit eigene beweging opſtaan, daarna giet hij den anderen Emmer met fris water op de rug en onder de buik van het Paard en dus is deze konstbewerking volbragt, een quartier of half uur laat men het zelve wandelen en zet het op de ſtal; des anderen daags en eenige volgende dagen laat men het Paard diep in het Water gaan en zwemmen; indien deze operatie voorzigtig verricht is, en de vaten behoorlijk toegebrand zijn, heeft men zelden gevaar te

duch-

duchten en geneest volmaakt zonder eenig letfel; de tweede handelwijs gefchied zonder branden, de zaadvaten worden in de houtjes vast geklemt zijnde ter dikte van twee 3 Guldens afgefneden, in de holtens daartoe in de houtjes vervaardigd wordt een week deeg met beitend, invreetend en inbrandend middel als fijne gepulvifeerde arfenicum enz. geftrooit deze houtjes blijven in die gefteltheid, zitten en vallen na negen dagen van zelfs af, doch fommige fnijden des anderen daags de touwtjes af, zo dat de houtjes daar af vallen en de zwelling in dit laatfte geval vermindert wordt, voor het overige is de eene wijs niet gevaarlijker dan de andere, doch de eerfte wijs wel zo veilig, echter is het niet raadfaam deze operatie in grote koude of overmatige warmte te ondernemen.

§. 7.

Het eerfte berijden der Veulens.

De Veulens of jonge Paarden op de ftal handfaam en met de menfchen gemeenzaam geworden zijnde, moeten nu ook tot het werken afgericht worden, men kan beginnen de Veulens met een halter dikke waterfnaffel of

Capperſon aan de hand te leiden, en vervolgens dezelve naast de Paarden voor Ploeg of Egge geſpannen op en neder te leiden eerst zonder, daarna met een tuig op het lijf, vervolgens bindt men het naast de Paarden vast, en laat het alzo alleen mede gaan zo lang tot het zulks gewent is en van zelfs doet, daarna moet men beproeven om hem nevens een mak en bedaard Paard in de Ploeg te ſpannen het geen niet ſelden zeer ongemakkelijk in zijn werk gaat, doch door aanhoudende arbeid en gedult wordt men het eindelijk meester, edoch ſlaagt men niet wel met de Ploeg, beproeft men het met de Egge of voor een Wagen op een breden Zandweg, men moet zich wel wagten jonge Paarden de eerſte reize bij de hand, maar altoos van de hand te zetten, om zig zo veel mogelijk voor het agteruitſlaan te beveiligen, daarenboven worden de Boeren Wagens, van korte disſelboomen voorzien zijnde, door het bij de handze Paard met de voet van den rijder beſtiert, en uit dien hoofden dient men geen jonge Paarden zonder van hun makheid en trouwheid verzekert te zijn bij de hand te zetten althans voor geen korte disſels, hier van daan bevindt men dat de meeste jonge Paarden beter van de hand gaan, en het is een goed en

geen

geen onzeker teken als een Boer of Koopman bij het kopen van jonge Paarden dezelve laat bij de hand ſpannen; gaan nu de jonge Paarden wel van de hand voor de Wagen, moet men dezelve ook bij de hand leren en hun verders na en na africhten, naar de regels van de konst van 't rijden, zo als reeds opgegeven is bij de afdeeling over het africhten der Paarden.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Namen, Couleuren, en kentekenen der Paarden.

§. 1.

Namen voor de Paarden.

Het is niet ondienſtig de Paarden namen te geven, zo om dezelve van den andere te onderſcheiden, als ook om voor te komen dat hun bijnamen volgens hunne gebreken toe gevoegt worden, waardoor de fouten aan den dag komen,

men, en derzelver waarde merkelijk vermindert wordt, bij meer dan een Schrijver vindt men gehelen reekſen of lijsten met namen voor de Paarden waarvan ik eenige weinige tot een voorbeeld zal opnoemen, deze volgende of dergelijke namen:

Voor Hengsten of Ruinen.	Voor Merrien.
Jupiter.	*Venus.*
Mars.	*Diana.*
Hercules.	*Juno.*
Mercurius.	*Cloë.*
Saturnus.	*Calisto.*
Apollo.	*Cicilia.*
Hannibal.	*Cleopatra.*
Nero.	*Ceres.*
Caeſar.	*Minerva.*
Sultan.	*Roſette.*
De Keizer.	*Liſette.*
De Monarch.	*Modeste.*
Den Turk.	*De Keizerin.*
De Profesſor.	*De Koningin.*
De Generaal.	*De Princes.*
De Capitein.	*De Parel.*
Nobel.	*De Favorite.*
De Juweel,	*De Morin.*

De Soldaat.	*Deliane.*
Cupido.	*Beth.*
De Moor.	*Sophie.*
De Vlieger.	*Agatha.*
Den Haas.	*Maria.*
Het Spook.	*Geertrui.*
De Witvoet.	*Angelique.*
De Vos.	*Lucie.*
De Tyger.	*Jet.*
De Bles enz.	*Stans enz.*

Eenige namen naar hunne gesteltheid, humeur, schoonheid, kragten, couleur, of andere hoedanigheden worden doorgaans uitgekozen welke eigenaardig en op de geaartheid der Paarden toepasselijk zijn.

§. 2.

Van de verscheidene Couleuren.

De Couleuren der Paarden worden doorgaans met den naam van hairen bestempelt, bij voorbeelt zwart, bruin of vos hair, enz. dat is zwart, bruin en vos couleur, en naar dien de zwarte couleur de talrijkste en de gemeenste is, kan men daar mede een begin maken, 'er wordt gemeenlijk maar eenerlij zwart er-

erkent niet tegenſtaande verſchillende ſoorten van zwart hair bekent zijn engevonden worden; zijnde zeer onderſcheiden van den anderen, bij voorbeeld gitzwart, moorzwart, glanzig, geäppeldt, vuilzwart, ros, of ſtekelhairig, dat is met witte hairen doormengt, daarom ook ſpreeuw zwart genaamt.

De *bruine Couleur* wordt onderſcheiden, in Castanje bruin, donker Castanje met kopere neuzen, licht bruin, goud geel bruin, licht bruin met een aalſtreep, geſpiegeld of geappeld bruin; de meeste bruine Paarden hebben zwarte manen, kuiven, en ſtaarten en halve zwarte beenen, uitgezondert licht bruinen met grijze en ezels kouleurige manen kuiven en ſtaarten, doch deze Couleur is mistandig niet fraai en weinig geacht.

De *grijze* of *grauwe Couleur* is in den grond wit doch met verſcheidene Couleuren doormengt: bruin grijs wit geſpikkelt als de jonge ſpreuwen, donker grijs zijn jonge Paarden, ouder wordende zijn dezelve geäppelt, en zeer oud geworden, zijn dezelve wit; grijs met zwarte blaauwagtige of roodachtige vlakken; geäppelt of geſpiegeld, zilver grijs, heeft weinig zwart hair op een helderen witte grond gezaait; rood grijs of rood ſchimmel; blauw grijs of blauw ſchimmel; vuil grijs met

alle

alle Coleuren doormengt dikwils met tijger vlakken op het kruis of elders deze zijn eigentlijk de ware Schimmels.

Teigers, zijn witte Paarden met zwarte bruine vaale of blauwe vlakken; Bonten zijn witte, zwarte, Rode bruine blauwe of vaale gevlakte Paarden; en worden zwart, rood, bruin, blauw of vaal bond genaamd; blauw en rood Porcelijn, wanneer kleine en grotere blauwe of rode vlakken zig aan de zijde, liesen, of elders vertonen.

Wit geboren zijn en blijven geheel wit, en hebben meestal rode of blauwe oogen, rode neuzen, flanken en billen; Moor-koppen zijn Paarden met vos of bruinachtig hair waarvan de punten zwart zijn, of blauw met witte punten, deze hebben zwarte of ook wel rode koppen staarten top en manen; Persik bloesem welke de Couleur van die bloesem hebben, wolfs hair (of Couleur) muisvaal, Isabelle licht of donker geel, met zwarte of witte staarten top en manen, deze hebben alle doorgaans een zwarte streep, over de rug en het kruis en wel eens een grooten zwarten vlak, over het kruis en aan het hangen van de billen.

Vos Couleur, deze Couleur is zo veelvuldig en verscheiden dat dezelve niet gemakke-

lijk

lijk bepaald en onderſcheiden kan worden, de Paarden welke witte of rosſe manen top en ſtaarten hebben worden in 't gemeen Vosſen genaamt, evenwel hebben eenige verſcheidentheden beſtendig plaats waardoor dezelve onderſcheiden kunnen worden, bij voorbeelt zweet Vosſen deze moeten donker van Couleur met witte manen top en ſtaarten wezen, kool Vosſen ook wel donker van Coleur doch met rosſe manen top en ſtaarten; brand vos is vurig ros met dezelve Couleur van manen top en ſtaarten, rood of koei vos met rode of witte manen top en ſtaarten enz., de zweet Vosſen zuiver zijnde zijn de ſchoonſte en meest geachte, in geſpannen, en maken een grote parade, doch voor rijpaarden worden dezelve niet zo veel gezogt dan de brand of kool Vosſen, veele zijn van gevoelen dat de Paarden met zwarte manen en ſtaarten ſterker zoude wezen dan die welke witte manen en ſtaarten hebben, zulks ſchijnt echter ongegrond te wezen, dewijl de kragt en ſterkte niet aan de hairen en tekens, maar aan andere oorzaken toegeſchreven moeten worden.

§. 3.

§. 3.

Van de verschillende tekenen.

Dezelve vooroordeelen hebben niet minder plaats omtrent verschillende tekens aan de Paarden, dewelke door eenige voor goede, door andere voor kwaade gehouden worden; onder de menigvuldige tekenen welke aan de Paarden gevonden worden dient inzonderheid opgemerkt te worden een hairwervel, zijnde een verkeerde in het rond lopende kring van hairen aan het voorhoofd, hals, borst, zijden, of op andere plaatsen van het ligchaam; een Kol is een witte vlak aan het voorhoofd van verschillende grootte; een Bles is een smalle witte streep van het voorhoofd tot aan de neus of bovenlip lopende, is dezelve van boven breder en van onderen smal toelopende wordt deze voor zeer fraai gehouden en een Druipbles genaamd; een Blaarkop is, wanneer deze streep zo breed is dat dezelve dikwils het geheele voorhooft beslaat, of ook wel naar onderen aan de neus breed wordt, doch zulks wordt niet voor schoon gehouden, maar integendeel als een fout erkent en aangemerkt; Witvoet wanneer een Paard een,

twe, drie, of vier witte voeten heeft het zij even boven de koot of wel tot de kniën of waden, welk laatst genoemde doorgaans aan ſtekelhaire Blesſen gevonden wordt, ook mede aan alle andere Couleuren als aan zwarte, bruine, vosſen enz. zelfs kan men aan grauwe Paarden witte Blesſen en voeten beſpeuren, welke men wil dat laat of in het geheel niet wit worden; een ſmalle Druipbles en een kleine linker agter witvoet worden bij veele voor zeer ſchoon erkent, en een linker agter witvoet door bijgelovige menſchen als een bijna zeker teken van een goed en deugzaam Paard gehouden; Paarden welke knevels aan de bovenlip als mede witte hairen aan de zijden of over het geheele ligchaam hebben worden mede goede hoedanigheden toegeſchreven enz. wat hier ook van zij, men vindt zeer veele Paarden die witte linker agter voeten tot even boven de koot hebben, welke uitmuntend goed zijn, en veele deugden bezitten.

§. 4.

Het veranderen der Couleuren.

De Couleuren zijn niet altoos beſtendig, maar aan eenige veranderingen onderworpen ge-

gedeeltelijk van de natuur der Paarden, gedeeltelijk van de gesteltheid des luchts of landstreeks afhangende; de Veulens zijn lichter en ruiger van hairen, bekomen met het toeneemen der jaaren meer glans en gladheid en worden donker; grauwe of grijze Paarden zijn, jong zijnde, bijna zwart, met het klimmen hunner jaren worden zij grauwer en geäppeldt, oud geworden zijnde, krijgen dezelve een gansch witte couleur; de onderscheidene gronden droge of vogtige Weiden, de hitte der zon, ook het verhairen, (als zijnde met wijsheid geschikt om de Paarden tegens de koude en vogtige lucht te beveiligen) hebben alle zeer veel invloed op de Couleur en en hairen der Paarden.

§. 5.

Van de Hartdraverijen.

De oorsprong der Hartdraverij schijnt afkomstig te wezen van de Paardemarkten, op dewelke tot uitlokking van de kooplieden aan hun, die de meeste Paarden, in eigendom behorende en ter Markt bragt, een zilveren Roskam; die de meeste Paarden voor eigene rekening ter Markt bragt of kogt, een zil-

veren Manekam; aan die het ſchoonſte Rijpaart ter Markt bragt een paar zilvere Spooren; en eindelijk wiens Paard het hardſte draven konde een zilveren Zweep geſchonken zoude worden; mits de Kooplieden onder eeden verklaren konden dat de Paarden hun in eigendom toebehoorden. Doch naderhand en vooral tegenwoordig is het met de zilvere en gouden Zweepen geheel anders ingericht: op verſcheide plaatzen daar zelfs geen gepriviligeerden Markten zijn, worden de Zweepen door de Kasteleins of Stalhouders aangeboden ten kosten van de Rijders en 't gelach, die doorgaans wel weten wie de Zweep halen zal, de een of anderen Heer heeft wel eens zin in een harddravers Paard, en koopt het zelve op voorwaarde dat het een Zweep moet halen, of gehaald heeft, waaromtrent niet weinig listigheid plaats heeft, de bereiders na genotene foijen beramen onderlings om dat Paard, het welk te Verkopen is, ſchoon anders de minſte draver zijnde, de Zweep te laten winnen, doch hier uit ontſtaan niet zelden grote krakeelen, als 'er een draver op komt die wat af kan doen en wiens berijder zich onzijdig houden wil, dan gebruikt men alle ſlegte handgrepen; als bij voorbeeld het Paard in 't ſpoor te drin-

gen,

gen, te doen ſchrikken, dikwils te verrijden enz. hier van daan hoe fraai en konſtig dit vermaak anders zij, worden veele liefhebbers van aanzien afgeſchrikt om van de partij te zijn; doch daar worden wel Zweepen verreden waarbij het integendeel zuiver toegaat en de beöordeelers, der wetten van het draven kundig en onpartijdig zijn, en dan worden de volgende bijzonderheden in acht genomen.

Vooraf wordt 'er bekend gemaakt dat op eenen beſtemden tijd en ter bepaalder plaatze om een zilveren of ook wel gouden Zweep zal gedraaft worden, mits dat die Paarden van zesſen klaar zijn, de liefhebbers komen als dan met hunne Paarden, verſiert met fraaije hoofdſtellen, manekappen, friesſche dekken dubbelt gevouwen, met gordſingels vastgemaakt, de ſtaarten gevlogten met kwasten bloemen of linten verſiert, en doen dezelve op de ſtal van den Hospes brengen alwaar zich de Keurmeesters bevinden om de Paarden te bezien en dezelve goed, of aftekeuren, men vindt ook in de Herberg de voorwaarden naar welke men rijden zal, die op verſcheidene wijzen bepaalt worden of men naar de Frieſche of Hollandſche wijze rijden zal; vervolgens ondertekend men dezelve voor-

waarden, indien het getal der dravers voldoende is; op Friesch rijd men uit en t'huis of heen en weder, op Hollandsch van het begin van het loop perk naar boven toe, de loopbaan heeft gemeenlijk de lengte van 150 roeden en de breedte naar gelegenheid van den weg, welke echter zo breed moet zijn dat ieder Paard een behoorlijk vrijſpoor hebbe, men verkiest een harden gelijken weg zonder bruggen of holtens en men effent de baan bevorens en maakt dezelve bij grote droogte wel nat, om 't ſtuiven te belletten; aan het begin en einde van de loopbaan wordt een merkpaal gezet, aan beide deze plaatzen voegen zich twee Commisſarisſen op een daartoe vervaardigde ſtellagie, om de rijders in het *af* en *aanrijden* naar de wet, des aangaande, te beoordeelen, veelal hebben zij eenen witten neusdoek aan een langen ſtok gebonden dien zij bij het afrijden der dravers uitſteeken en ſwaijen, het welk door de andere bij de aankomst, beäntwoord wordt, ter aanduidinge dat zij klaar zijn, in het midden der loopbane zijn nog twee Commisſarisſen om toe te zien dat alles recht voor de vuist gaat dat zij elkander niet uit het ſpoor dringen, geen ongeoorloofde kneepen gebruiken, de Paarden zuiver draven, niet doorſlaan of in

de

de galop vallen, en die zulks doet heeft het naar de rechten van het hardraven ontegenzeggelijk verloren, de Commisſarisſen alzo geplaatst zijnde begint den draf, na dat geloot is welke Paarden bij een zullen lopen, zo het getal der Paarden even is, draaft men twee aan twee, zo dat er telkens een afvalt en de laatſte twee om de Zweep draven, dat is als er van de twee eerſte Paarden een agter blijft is die draver glad van de kans af en de winner blijft ſtaan en op ſtal gezet, tot dat de overige ritten afgedraaft zijn, vervolgens loopt hij op dezelve wijze weder tegen de andere winners en bij winst van de rit wagt hij wederom zijn tweede tegenſtrever, tot dat hij het eindelijk van den laatſten wint of verliest: wanneer het getal der Paarden oneven is dan rijd men met drie en de winner van de twee blijft aan de kans, dat ook wel plaats kan hebben bij even getallen, wanneer er bij voorbeeld 10 Paarden zijn twee aan twee draven, dan blijven er vijf over en dus is er een oneven rit, ſomtijds rijden de laatſte met hun drieën en die dan voor is wint de Zweep, of ook wel twee aan twee, en de twee winners lopen dan met de overige vijfde en die dan voor is wint de Zweep, dan heeft men aftewagten de uitwijzing van

Commisſarisſen aan de plaatze van hun aankomst zig bevindende, dewelke nauwkeurig moeten gadeſlaan, wie vóór zij, en al was het ſlechts een paardenkops breette hem de prijs toe te wijzen, doch wanneer de dravers gelijk aan den merkpaal zijn, dan gebieden zij de rit te verrijden, ondertusſchen wagt men eer de zweep afgehaaldt en geſchonken wordt de andere Commisſarisſen om te vernemen of alles wel toegegaan zij, en of de dravers gelijk van het ſtuk afgedraaft hebben, waar aan veel gelegen legt want zo 'er wat oogluiking in gebruikt wordt kan de een of ander daar merkelijk bij winnen, de berijders weten dikwils hun Paarden in het begin van den draf zekere ſprongen te doen maken, of ook wel onder het rijden als de partij op zij de ſchiet, of ook wel aan het einde van de baan, die dezelve ſterk vooruit zetten waardoor zij de Zweep zoude kunnen winnen, of als de ſterkſte draver in het afrijden veel vooruit ſchiet houd de zwakſte zijn Paard in en keert ſluks om, voorgevende dat men niet gelijk heeft afgereden, doch zulks wordt bij rechtſchape liefhebbers voor een onwettige kunstgreep gehouden waaruit ſlegte gevolgen kunnen ontſtaan, de Paarden worden moedeloos, en hun het vuur en drift benomen,

daar-

daarenboven veroorzaken dezen en dergelijke kunstgrepen twisten en oneenigheid, bij voorbeeld onder de aanſchouwers zijn er gemeenlijk die partij kiezen en tegen elkander wedden dewelke ook wel huurlingen hebben, om het Paard door eenige middelen door 't ſchitteren van ſpiegeltjes, blaffen van honden, als anderſints te doen ſchrikken, doch indien het draven voor de vuist geſchied en alles in ordre afgelopen is wordt eindelijk de Zweep den winner toegewezen, deze moedig op zijn overwinning rijd onder 't zwaijen en klappen van de Zweep door het volk en rijd nog een rit om zich als meester van de baan te vertonen, keert naar den eigenaar van het Paard ſtapt er af en geeft hem de Zweep over, die hem dan rijkelijk beloont; het gezelſchap nemen als dan 't gelach op en vermaken zich lustig, de dravers worden wel beſorgt, op ſtal gezet en na wat rustens naar huis geleid, en de liefhebber die de Zweep gewonnen heeft neemt dezelve mede in zijn rijtuig, of de rijder op de draver gezeten neemt dezelve in de hand en rijd alzo in triumph naar huis; hebben de liefhebbers meer gewonnen Zweepen, bewaren zij dezelve zorgvuldig en geven dezelve de naam van de Paarden welke dezelve gewonnen hebben, bij voorbeeld,

de Wijker Griet, *de Valkenburger Hans*, *het Haagſche Spook*, *de malle Jan*, *de Ruin van de Hoogelinde*, *de Sneker*, *de Bles*, *de Witvoet*, enz. deze Zweepen zijn bekleed, met rood, groen of blauw fluweel, geborduurt met zilver of goud, ook met een handvat twee palmen lang met een zwaren knop van zilver, zilver verguld, of goud, met een ringetje waar aan een zilver of goud lint met een breeden ſtrik hangt.

Den draf is een tred, die de Paarden met de beenen over 't kruis doen door het oplichten van het regter *voor* en linker *agterbeen*, welke beurtelings en genoegzaam gelijktijdig twee aan twee worden opgeligt en nedergezet, het welk men duidelijk en eens luident moet horen bij elke ſtap die het Paard doet als het zuiver draaft, ſommige en wel de meeste hardvravers zetten den agtervoet over den ſtap van de voorvoet, zo dat het voorbeen reeds geheel opgeligt is eer het agterbeen of deszelfs voet zig nederzet, *de Malle Jan* liep in zijn besten tijd zes voeten over, als ook *de Ruin van de Hoogelind* welke beide de vermaardſte hartdravers zijn geweest die in lang in Holland gevonden zijn, zij liepen 200 Roeden binnen eene minute af, als dezelve vierkant van onderen op gereden wierden, begonnen

nen zij met een vierkanten ſtap van de agter-voeten in den tret van de voervoeten en liepen eindelijk tot ſes voeten over, echter vindt men dravers die beſtendig met de agtervoet in de ſtap van de voorvoet komen, en dus niet overlopen in het harddraven; tot den waren en zwierigen loop van den hartdraver wordt vereischt dat het Paard een ſtaanden kop en nek hebbe, los en vierkant in de ſchouders en kniën en gerekt in het lijf zij, dat het de hakken opgehaald en geſlote hebbe, zo dat de beenen elkander als molenwieken volgen; in een zuiveren draf moeten maar twee klanken gehoord worden, daar men in den natuurlijken ſtap of langzamen gang de hoefſlag van elken voet hoord; Er is niet weinig aangelegen hoe en op wat wijze de dravers gereden worden, en ook de liefhebbers zijn in allen deelen het ſtuk niet eens, de Frieſche wijze wordt gemeenlijk voor het beste gekeurt en aangenomen; men verkiest gemeenlijk den rijder die het Paard geleert heeft, of het zelve dagelijks handteerd en berijd, en uit dien hoofden kunnen de liefhebbers 't vermaak niet hebben hunne eigene Paarden te rijden en zich in die konst te volmaken, dan alleen met Chaizen of andere rijtuigen afzonderlijk en op zich zelve,

voorts

voorts wordt in den rijder vereischt een wel gefchikte houding hij moet recht op de lendenen of het voorrif van 't Paard zitten met het lijf een weinigje agter over, zijn knieën gefloten tegen de zijden van den voorfchoft tegen over de fchouder bladeren, de beenen vrij, en los, doch echter zo, dat zij altoos zonder veel beweging of een fpoorflag of een aanzet met de hielen in de zijden kunnen doen, de handen met de teugels vrij en los van den hals van het Paard, de armen niet ftijf maar levendig en fpelende, het hoofd recht op, altoos door de oren van het Paard heen ziende, niet veel omzien, altoos recht door rijden, 't Paard in den draf houden, niet in de mond rukken, maar los en onbedwongen met een zagte handeling en tokkeling van het gebit leiden, hij moet los en vrij op het Paard zitten en 't gebit op 't zagtfte gevoel van een pink regeren, het is ook veel in gebruik een agtervolgend gefchreeuw te maken, zelfs fchijnt het Paard aan de ftem zijns rijders te verftaan dat het 'er op aankome en daar door aangefpoort te worden om alle kragten in het werk te ftellen, het is bijna een beftendig gebruik dat de ftaarten der hartdravers gekort zijn, of daar gegronde redenen voor zijn weet ik niet,

en

en zoude liever geloven dat dezelve hun tot nut verſtrekt bizonder in het wenden en ſchielijk draaijen, althans heeft zulks plaats bij de Windhonden den ſtaart afgeſneden zijnde zeer belemmert kunnen draaijen of zwenken, en onbekwaam zijn hun ligchaam in het hart lopen naar hun welgevallen te beſtieren, men kan uit den buiten gewonen gang en geforceerden loop zeer wel beſluiten, dat alle Paarden zulks niet kunnen leeren en dat dezelve buitengewone hoedanigheden moeten bezitten zullen zij hier in ſlagen, vooral is het nodig dat de harddravers ſterk, vlug van een goeden adem en ſterk van ſpieren en peezen zijn, vierkant op de beenen, zonder gebrek van ſpatten, gallen, of andere fouten die de beenen verzwakken of verlammen; los en ſterk van ſchouderen en beenen; goed van hoefſlag; een ſtaanden goeden hals en ſterken rug hebben, vooral ſterk in het kruis, zo dat Paarden die deze hoedanigheden niet hebben geheel ongeſchikt tot den hartdraf zijn, men zoude vergeefs moeite aanwenden de zodanige zulks te willen leeren of vergen, de nadelige en ſchadelijke gevolgen welke voor de Paarden hier uit ontſtaan zijn menigvuldig, naar dien door dusdanige geweldigen en buitengewonen ſnel vorderende

vaart

vaart de ſpieren geweldig leiden, verzwakken en verſtijven, de longen buitengewoon uitgezet worden waardoor kort ademheid en dampigheid ontſtaat, ſpatten en gallen uitgerukt, de monden door het rukken en plukken verdooft en bedorven worden, dus zijn die dieren reeds op hun beste tijd verſleten en buiten ſtaat om gewonen en behoorlijken arbeid te kunnen uitſtaan en volbrengen, en zulks is voor een Paarden-Vriend, en alle die geenen, welke het nut dier dieren bekent zijn, een akelig gezigt, en moeten het verlies van Paarden met ſchone leden en buitengewone begaafdheden beſchonken, met weedom betreuren.

TIENDE HOOFDSTUK.

Over het beslaan der Paarden en 't geen daarbij in acht te nemen valt.

§. I.

Van het beslaan.

Breedvoerig over het beslaan te handelen gedoogd de kortheid van de voorgaande Verhandelingen, in dit gebrekkige Werkje geensints, en dewijl zulks voornamentlijk Smitswerk is, en 'er zeer veel des aangaande geschreven is, zal het genoegzaam wezen zo veel op te geven, als de Koetsiers tot welzijn en behoud hunner Paarden nodig hebben, en dienstig is.

Een Koetsier moet dagelijks nauwkeurig de voeten der Paarden gadeslaan, en wel toezien of de hoefijzers behoorlijk vast leggen, gebroken zijn, of spijkers ontbeeren, moet ook nauwkeurig boekhouden wanneer de Paarden moeten beslagen worden, en ter behoorlij-

lijker tijd nieuwe ijzers laten onderleggen; Paarden welke goede voeten hebben kunnen gevoeglijk zes a zeven weken met dezelve ijzers lopen, doch in geval van kwade voeten, veel lopen of zo zij zeer fleets zijn, dienen zij eerder beflagen te worden, integendeel zullen andere niet veel lopende of minder fleets zijnde langer op dezelve ijzers lopen, nogthans is zulks niet voordelig maar zeer fchadelijk, dus wordt de groei van het hoorn geftremt, of genoodzaakt verkeerde en mismaakte gedaante aan te nemen, hij moet ook de Paarden niet laten beflaan die dag, als zij lopen moeten; om de ijzers niet wel, of te vast leggende, of fpijkers te diep in het leven geflagen zijnde, de voeten niet te bederven of te befchadigen, maar gelegentheid te hebben met den eerften het ongemak te laten helpen en verbeteren, het is voordelig 's morgens vroeg te laten beflaan, alzo heeft men den gehelen dag voor handen om de fouten te verhelpen en fchade voor te komen, ten dien einde moet men de Paarden eenige uuren na het beflag van de ftal lijden, hun laten ftappen en draven om te vernemen of de ijzers goed en gemakkelijk leggen of dezelve niet drukken en de Paarden doen kreupel gaan; men moet des 's avonds te voren de voor voe-

ten

ten met koe mesſe , vet, of andere zagtmakende middelen inſlaan om de voeten zagt en handelbaar te maken, zulks is echter onnodig voor de agter voeten naar dien dezelve door de mest der Paarden zelfs zacht en handelbaar zijn, de Koetſier moet de Paarden zagt en bedaart naar de Noodſtal lijden en is het kout of zeer vogtig dezelve met goede dekens dekken, voorzichtigheids halve moet men waterſnaffels en geen bitten in de noodſtallen gebruiken , wegens de ruuwheid der Smitsknegts welke de Paarden lomp aantasten en in de monden rukken ; luije en al te gemakkelijke Koetſiers ſtellen de Paarden wel eens met de tuigen op het lijf als zij warm gereden zijn in de Noodſtal , zulks is zeer nadeelig voor de Paarden, en niet zelden ſchadelijk voor de eigenaars; een goed en getrouw Koetſier moet zig nooit van de Noodſtal verwijderen zo lang zijne Paarden in dezelve ſtaan, nog dezelve aan de brutale ongeſchikte handelwijze van den Smit of zijne knegts overgeven nog toe vertrouwen, zo als ſommige likkebroeders wel voor een gewoonte hebben in de Smits-huizen een borrel te drinken of een pijp tabak te roken, zich met hunne Paarden niet bemoejen en dezelve in handen van de Smits knegts overgeven, doch dezulke zijn de rechte broeders

 niet,

niet, en ongeschikt om Koetsiers te zijn: een recht geaart Koetsier zal niet gedogen dat de Smits de Paarden hart handelen, nog mishandelen, of dezelve door hunne onredelijke brutale of onmenschelijke handelwijze forceren of door schadelijke werktuigen verminken of verlammen, en voor het gebruik onbekwaam maken, het is wel waar, dat 'er ongemakkelijke en kwaadaardige Paarden gevonden worden die niet dan met groot gevaar en grote moeite kunnen beslagen worden, waarbij wel eens eene force behandeling vereischt wordt, in welk geval het oog en behulp van de Koetsier volstrekt nodig en ontbeerlijk is!, hij zal dikwils door goedheid en gedult meer te weeg brengen dan alle aangewende sterke middelen, vloeken, rasen, schreeuwen enz. kunnen uitwerken; het is mede van groot aanbelang dat een Koetsier eenige kundigheid tragte te bekomen van de gesteltheid der voeten, als ook hoedanig de hoefijzers moeten gevormt en ondergeslagen worden ten einde hij des noods op de langen weg, en plaatzen daar geen Smit te krijgen is, een ijzer kan vast maken en zelfs een oud of ander behulp ijzer onder leggen; en dus een hoefijzer, hoefspijkers, hamer, nijptang, raps op de rijze

moet

moet mede nemen, om zig in nood daarvan te kunnen bedienen.

Tot dus verre van het geen de Koetſier betreft aangaande het beſlaan der Paarden: nu verder van het beſlaan zelve. Schoon dit het werk der hoeffmeden is die zulks in den grond behoren te verſtaan, en niet tegenſtaande men genoodzaakt is zich aan hun over te geven, en in hun werk te berusten, zijn er nogthans zeer veel leerzame werken van kundige liefhebbers in het licht gegeven, welke men kan raadplegen, en verders door eigene oplettentheid en ondervinding zo veel kundigheid verkrijgen, dat men niet geheel en al van de zinnelijkheid der Hoeffmeden behoeft af te hangen, waarvan de meeste, wel kundigheid hebben Paarden die goede voeten hebben te beſlaan, maar Paarden die kwade voeten hebben kunnen zeer weinige wel beſlaan, en is een handgreep die maar weinig Smits bezitten, veel meerder worden 'er daar en tegen gevonden die door onkunde en kwade behandeling de voeten bederven en kwaad maken.

§. 2.

Inſtrumenten tot het beſlaan behorende.

De voornaamſte Inſtrumenten, tot het beſlaan nodig, zijn, 1. den Hoefhamer, 2. het Veeg of Vaagmes, 3. de Nijptang, 4. de Raps, 5. de Houwling, 6. de Drever, of dikke Spijker om de oude ſpijkers uit het hoorn te drijven, en 7. de Noodſtal. Het Hoefijzer beſtaat uit de voorkant, de zij ſtukken, de Kalkoenen of Proppen, de holligheid of binnenſte gedeelte van de ronte van het ijzer.

§. 3.

Hoëdanigheden der Voeten.

Een wel gemaakte Voet moet niet te groot, te breed, of te klein, zagt, glad, gelijk, hoog, dik en taai van hoorn wezen; niet brokkelig, de kwartieren volmaakt gelijk, de hielen niet te hoog of te laag, maar gelijk; breed, en open, een vasten en ſterken zool hebbende, welke onder in den voet een behoorlijke holte heeft, eindelijk de ſtraal of

vork niet te vet of te mager, en een afgesnede eironde gedaante hebbende; dusdanig een voet kan door alle Hoefsmeden de minste kundigheid bezittende, behandelt, worden, daar en tegen zijn wanschape en gebrekkige voeten ongemakkelijk te beslaan, en moeten alleen aan kundige en ervarene Hoefsmeden worden toevertrouwt.

§. 4.

Grondregels bij het beslaan.

Algemeene grondregels bij het beslaan in acht te nemen.

De ijzers ligt, de spijkers dun en taai, nooit geen gloeijende ijzers op de voeten brengen, alleen maar zo warm zijnde dat het zelve even op de voet gehouden de ongelijkheden van het hoorn weggenomen, en de neus of stol van het ijzer in het hoorn ingelaten kan worden, men moet wel zorgen dat het gebrande hoorn met 't veegmes weg genomen en het ijzer op het zuivere hoorn vast gemaakt wordt om bederf van het hoorn te vermijden; om het overtollig branden te beletten is het beste middel de voeten zagt en handelbaar te maken door vet, koemest, of zagt-

maken de middelen 's avonds te voren daar aan te leggen, en alzo eenigermate de luiheid van de Smits te gemoet komen, men dient zorge te dragen dat het ijzer niet op de fool maar gelijk en regt op 't hoorn draagt, de voorijzers moeten van de voorfte fpijker tot de kalkoenen zo veel lugt hebben dat 'er een dun mes kan tusfchen geftoken worden; opent nooit de verfenen, makende alzo een fdort van een geut, de fool tusfchen de vork en kwartieren weg nemende, waar door het hoorn verzwakt en zijn fteun weg genomen wordt; fla de fpijkers van de voorvoet voor aan de teën, van de agtervoeten agter naar de hak, doch alle alzo dat dezelven een gelijken cirkel boven aan de voet maken, de eene niet hoger dan de andere, niet te hoog, te kort aan, of in het leven, het welke men vernagelen noemt; de kalkoenen niet te hoog of te laag, ook het hoorn niet te veel wegraspen om een fraijen voet te vertonen.

Het hoefijzer behoord, in zijn ronte tot de verzenen toe wel met den voet overeen te komen, de kalkoenen niet buiten de verzenen vooruit te komen, vooral niet aan de voorijzers, want dus zouden de agtervoeten in de voorijzers kunnende treden, de ijzers afrukken, en de Paarden doen vallen; bij het aanhalen der

der ijzers moeten de ſpijkers kort en wel afgenepen worden, waar na de voet afgeraspt moet worden in zo verre dat dezelve een ronde en wel gevormde gedaante verkrijgt: deze regelen hebben alleen plaats omtrent goede voeten; de behandeling van kwade en gebrekkige voeten dient aan de kundigheid en zorge van bekwame Hoetſmeden toevertrouwt worden, nogthans dient een Koetſier of oppasſer van Paarden hier omtrent eenige kundigheid te bezitten.

§. 5.

Van gebrekkige Voeten.

Als ten 1. van nauwe Voeten of nauwe Verzenen, wanneer de Verzenen te veel bij een trekken of zich ſluiten, waar door de voet een langwerpige gedaante bekomt, en als 't ware recht, en niet met een geregelde ſchuinte nederloopt; zulke Paarden treden meer op den Voorhoef dan op de Verzenen en krijgen eindelijk kromme beenen door het opkrimpen der Zenuwen, een beſlag hier mede het beste overeen komende is de vork plat uit te ſnijden zonder de kwartieren te veel uit te hollen, en een pantoffel-

ijzer te gebruiken; waardoor de Verzenen met den tijd ruimer worden.

2. Platvoeten als de kwartieren zich te veel buitenwaards zetten.

3. Volvoeten als de fool hoger is dan het hoorn.

4. Bevangen Voeten als de voeten wanfchapen en met kringen om het hoorn zijn, als het leven te veel in den voet zakt en de voeten op de kalkoenen merendeels worden nedergezet.

5. Beflag voor voeten die overkoot zijn.

6. Tegen 't ftrijken.

7. Tegen klappen van de ijzers der agtervoeten in die der voorvoeten.

8. Hoornkloof of kwartier voet.

9. Ongelijke verzenen, den een hoger dan de andere.

10. Osfen of kalfsvoeten.

11. Spitshoef wanneer de hoef in plaats van eene rondagtige rand onder aan de zool fpits en fcherp toeloopt.

12. Kwer of fchilverhoef, wanneer het hoorn afbreekt en affchilfert.

13. De Vijt agter aan den hoef 't welk een verderfelijk en ftinkent uitwasch is, 't welk bij toeneming kanker in de voet veroorzaakt enz.

Dit

Dit weinige zij genoeg tot naricht voor Koetſiers, en die zich verder met het behandelen der Paarden bezig houden.

§. 6.

Paarden ongemakkelijk om te beſlaan.

Men vindt Paarden die zeer ongemakkelijk beſlagen kunnen worden, in welk geval de zagtzinnigheid, bedaartheid en goed oordeel niet minder dan in alle andere behandelingen met Paarden ten hoogſten nodig zijn, ſommige willen los zonder dwang alleen aan den teugel vast gemaakt of gehouden worden, andere laten zich gewillig in de ſtal op hun plaats beſlaan, wederom andere indien daar iemand opzit, of wat van dergelijken aart iets anders is; en alzo vermag het menſchelijk vernuft ſomtijds meerder dan de grootſte dwang en ſterkſte werktuigen, nogthans vindt men Paarden dewelke zonder dwang of forſche middelen niet kunnen beſlagen worden, in welk geval men toevlugt moet nemen tot de brillen op de neus, of op de oren te ſtellen, een koort in de mond over de kop ſterk toe te trekken de ſtaart met een touw naar boven te halen waar aan als het ware het Paard

agter van de grond opgetrokken wordt, en meer andere geweldige middelen die de Hoefſmeeden maar al te veel bekend zijn.

In de legers of plaatzen alwaar geen noodſtallen voorhanden zijn, bedient men zig van een beter zekerder en alleszints vernuftig uitgedacht middel, men bindt een ijzeren ring met een ſterk touw boven aan den ſtaart wel vast, vervolgens doet men een lang touw met een ſtrik onder de koot zo als bij het beſlaan gebruikelijk is, ſteekt het zelve door den ring boven aan den ſtaart en haaldt alzo het been langzaam naar boven en laat het voornoemde touw door een of meer perſonen vast houden op deze wijze draagt het Paard zijn eige been en kan zig op generlij wijze bezeren, of forceeren, het zelve kan met de voorvoeten geſchieden met het touw over den rug te halen, of de knië gebogen zijnde een ſtrop van touw over de voorarm en de pijp te brengen, in die ſtaat is het Paard genoodzaakt zijn voet op te houden en kan dezelve niet op den grond brengen, het beſlaan uit de hand is in allen deelen te verkiezen, is niet zo ſchadelijk voor de Paarden, en zij zijn buite gevaar zich te forceeren of onbruikbaar te worden.

De vreemde Paarden zijn zulks van jongs op gewent, worden nooit in Noodſtallen beſlagen, en zijn uit dien hoofde doorgaans gemakkelijk te behandelen en te regeren; de Noodſtallen worden aldaar alleen maar gebruikt om operatiën te verrichten, en voor de Paarden die zich volſtrekt uit de hand niet willen laten beſlaan, doch met dit alles zijn dezelve, door kundige lieden gebruikt wordende; zeer noodzakelijk en van grote nuttigheid.

(a) *Laage Verzenen.*

Paarden die de Verzenen te laag en de vork te vet hebben moet men middelmatig lange en, ver onder de ijzers, hooge kalkoenen geven; om te beletten dat de vork en de verzenen op den grond raken; men moet bij het beſlaan alleen maar wat van den voorvoet afnemen, zonder van de verzenen iets weg te nemen en een pantoffel-ijzer onderleggen, de laage verzenen en al te vetten vork zijn van de ergſte ongemakken der voeten, en kunnen door het beſlag niet wel herſteld worden.

(b) *Platte voeten.*

Als de kwartieren zich te veel buitenwaards uitzetten, moeten de zijbladen van de ijzers wat regter gezet, de ſpijkers zeer dun zijn, en wat naar den buitenrand geſlagen worden, na het vast maken van het ijzer, dient het hoorn niet meer als hoognodig is weg geraspt te worden, men dient het Paard eenigen tijd ſtil te laten ſtaan om aan die ijzers te gewennen welke in den beginnen wel wat kunnen drukken en alzo pijn veroorzaken.

(c) *Volvoeten.*

Hebben gemeenlijk nauwe Verzenen dezulken hebben een pantoffel-ijzer nodig om het voedzel van den voorvoet meer na de verzenen te doen vloeijen, doch zo de zool zig op eene plaats te veel verheft dan is het nodig het ijzer hol te zetten, de voeten binnen en buiten vet te ſmeeren, en met goede hoornſalven te onderhouden, doch indien dit ongemak toeneemt, kunnen zulke Paarden maar alleen op zandige en zagte gronden gebruikt worden.

(d) *Nauwe Verzenen.*

In dit ongemak fluiten en trekken zig de verzenen te veel bij een, waardoor de voet eene langwerpige gedaante bekomt en om dat de Paarden als dan meer op den voorhoef, dan op de verzenen treeden krimpen de peezen en zij krijgen kromme beenen; in dit geval moet men de vork plat uitfnijden zonder de kwartieren te veel uit te hollen en een pantoffel ijzer onderleggen waardoor de verzenen met den tijd wat ruimer kunnen worden, want het ijzer geeft de gedaante van den voet als zijnde onbuigzaam, en het hoorn week, taai, en medegaande moet noodwendig het ijzer volgen, en groeijen naar de gedaante welke men het hoef-ijzer heeft doen geven; ook moet men de voeten wel onderhouden met fmeer en hoorn zalven, na eenigen tijd en verfcheidene beflagen vindt men wel eens beterfchap en genezing, doch anderzins moet men overgaan om den fool te laten uitnemen.

(e) *Steil beenen.*

Paarden die te recht op de beenen de koot naar voren, en kromme knieën hebben, moet men

men van tijd tot tijd de verzenen wat afnemen, doch zonder de kwartieren te veel uit ſnijden, het ijzer moet ook aan den voorhoef wat dikker wezen en een halve vinger dikte vooruit ſteken, de kalkoenen laag en lang; de pees moet dagelijks met zalven van Boter in Bier, of Wijn geſmolten geſmeert worden, de Voeten met Koemesſe, Zout en Azijn ingeſlagen en de Hoeven met hoorn-zalf geſmeert; men dient het Paard eenigen tijd rust te geven om de peezen tijd te geven zich te kunnen uitrekken, daar na wat laten wandelen op gelijke wegen tot dat de peezen zich traps gewijze uitzetten en de pijn verminderc.

(f) *Voeten na bevangentheid bedorven.*

Nadat de Paarden bevangen geweest zijn, en de ziekten ſtoffe reeds onder in de voet gezakt is, waardoor zich kringen om den hoorn vertonen met volvoetigheid doorgaans gepaart; zetten de Paarden de voeten op de hielen of kalkoenen neder zonder met den voorvoet de grond geheel of ten deelen te raken, deze ziekte wordt zelden in den grond genezen, en men mag zich wel te vreden houden wanneer de Paarden na een langdurigen tijd zo ver te recht komen dat zij

zij alleen in zandgronden bruikbaar zijn, men moet in dit geval de zool ſterk laten, de verzenen niet openen nog veel afnemen, de gaten van de ijzers van den voorvoet, als die van de agtervoet, inſlaan; zo als in de volvoetigheid gebruikelijk is, men dient ook zware of dikke ijzers onder te ſlaan, vervolgens warme pek met runder vet, of zuivere lauwrier olie heet in den voet te ſtorten met werk toegemaakt en doeken vast gebonden, ook is goed de voeten met varkensdrek en terpentijn-balſem eenige dagen agter den anderen in te ſlaan, en verders alle middelen de kragt, om het leven op te trekken, bezittende aan te wenden.

(g) *Tegen het ſtrijken.*

Zulks geſchied meer met de agter als met de voorvoeten, en wel ten eerſten door Paarden die niet gewend zijn op den langen weg te lopen, uit zwakheid van lendenen, vermoeitheid, kwalijk zetten der beenen, oud of onvernuftig beſlag enz. in dit geval moet men de buiten kwartieren zeer laag maken het ijzer van binnen hoog, de kalkoenen naar binnen eenigzints de ronte van de voet volgen, de ſpijkers zo plat en glad omklin-

ken

ken dat dezelve geheel in het hoorn verborgen leggen, ook kan men leere lappen binnen aan den koot vast maken, zulks belet wel eenigzints het kwetzen, doch geeft een mismaakt aanzien, verwekt door het vast aanhalen zwelling der beenen, en veroorzaakt pijn.

(h) *Kleppen in de ijzers.*

Dit is een onaangenaam ongemak het zelve wordt veroorzaakt door met de agter ijzers tegen de kalkoenen der voor ijzers aan te ſlaan, en deze kwaal kan ontſtaan of uit zwakheid der lendenen of door onkunde des berijders, men moet in zulk een geval de voor ijzers kort met lage, of zonder kalkoenen ſmeden, de agter ijzers wat naar agteren leggen en de teenen kort en ſtomp maken.

(i) *Tegen een hoorn kloof of kwartier voet.*

Om dit ongemak zo veel mogelijk te hulp te komen, moet men een ijzer onderleggen, aan de binnen kant hoger en dikker zijnde dan aan den buiten kant, om de ſcheur of kloof zo min mogelijk te drukken; ook de

zool

zool ſterk aan de verzenen laten; vervolgens giet men warme Teer of Laurier-olie in de voet, en ſmeert de kloof en hoorn van de voet met goede hoorn zalven, en laat het Paard eenigen tijd op natte koemesſe ſtaan, ook kan men de kalkoenen eenigzints naar voren plaatſen, om dus het drukken op den kloof zo veel mogelijk voor te komen, en men kan de ſcheur door twee of drie krammetjes van dun ijzer of ijzerdraat vast te nagelen, wel ſamen houden, echter is zulks gevaarlijk en tot bederf van het hoorn.

(k) *Steengallen.*

Dezelve zijn niet ongelijk aan lijkdoorens, om dezelve te ontdekken ſteekt men de voet zo veel zulks lijden kan af, neemt de gezonde hiel zo veel af tot dat dezelve met de andere gelijk is, vervolgens moet men zorgdragen dat het ijzer de ſteengal niet kan drukken, en trachten door bijtende middelen dezelve uit te roeijen.

TWEEDE DEEL

VAN DE ZIEKTENS

DER PAARDEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de oorzaken der Ziektens.

Het Paard beſtaat zo wel als de Mensch, en andere dieren, uit beenen, klieren, zenuwen, bloed- en- water-vaten, ſpieren, peezen, ingewanden kraakbeenderen, bindſels, enz. indien alle deze deelen hunne volkome werking zonder eenige belemmering genieten dan is het Paard gezond en tot zijn werk volkomen bekwaam.

Doch indien de minſte wanordre of verkeerde werking van deze deelen plaats heeft, dan is het Paard ongeſteld, lusteloos, kragteloos en ziek; eene akelige geſteldheid voor den eigenaar en een kommerlijk vooruitzicht om na veele onnutte onkosten, dikwils zonder nut of baat, door onkundige onwetende en brutale Hoeffmeeden aangewend, zijn Paard

te

te zien omkomen en van deszelfs gebruik verſtoken te zijn.

Evenwel zijn de wanordes en verkeerde werking van voornoemde deelen alleen geen oorzaak der ziektens van de Paarden maar veel meer de kwaade onredelijke en onverſtandige behandeling der Menſchen welke de Paarden berijden en behandelen.

De Mensch heeft wel eene bepaalde macht en heerſchappije over de Dieren om dezelve tot een redelijk gebruik te hebben, doch het is hem niet geoorlooft dezelve te mishandelen, of door onverſtand, onachtſaamheid, of onmenſchelijkheid te benadeelen, veel minder ziek of ongeſteld of tot hun voorgeſchikt gebruik onbekwaam te maken, en uit dien hoofden is men wel degelijk verpligt voor hunne gezondheid en hun welvaart te waken.

De middelen ter bewaring hunner gezondheid zijn in het algemeen, gezonde ſtallingen die niet duf, zonder verſche lugt, te heet, te koud, of te vogtig zijn; eene geregelde oppasſing en tijd om te voederen; zuiver en goed voeder; rein water; in den grond ſchoon houden en rosſen; niet overmatig hart of lang rijden, warm op ſtal komende niet ongedekt laten, nog ten eerſten laten eeten enz. echter kan men de oorzaken der menigvuldige ziek-

tens waar aan de Paarden boven veele andere Dieren onderworpen zijn gevoeglijk toefchrijven aan de bovenmatige fterke en langdurige bewegingen in grote hitte, of zware koude, des daags en des nagts te verrichten, bezweet zijnde ftil te moeten blijven ftaan wagten; te zwaar, overmatig, of zonder tusfchen pofen te werken, mitsgaders aan den aart en hoedanigheid van het voeder tot hun gebruik en voedzel gefchikt, zijnde meest al zwaar te verteeren, en tot verhitting of inflammatie geneigt, waarbij ook nog komt de gefteltheid der ingewanden.

De maag is in evenredigheid van andere Dieren zeer klein en door de fterke vliezen en vezelen tot het braken buiten ftaat en ongefchikt, dikwils met kleine wormen bezet en doorknaagt; de darmen zijn van een buitengewone lengte veeltijds met lange dunne wormen bezet, ook ontbreekt de galblaas bij de Paarden, nogthans wordt er gal afgefcheiden in zekere buis of Canaal aan de groote kwabbe der lever, welke in de twaalf vingerigen darm uitkomt, waardoor de gal gevoert wordt, welk Canaal ook wel eens met wormen bezet is.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Waaarom de kennis der Ziektens bij de Paarden zo ongemakkelijk is.

De kennis omtrent de Ziektens der Paarden is, uit verſcheidene oorzaken zeer ongemakkelijk en wel voornamelijk om dat die Dieren de ſpraak ontbeeren waardoor een Doctor verſtoken is de oorzaken van der ziekten, zitplaats van 't ongemak, der pijnen, en ongeſteltheid te kunnen beſpeuren en de zekerheid der kwalen te bepalen; en uit deze oorzaak is hij genoodzaakt veel te gisſen en te onderſtellen, waardoor hij zich zelve zeer kan bedrogen vinden, en bemerken een verkeerden weg ingeſlagen te hebben, daarbij mist hij ook een wegwijzer, om Geneesmiddelen aan te wenden en als het ware de natuur dus te volgen; het is wel waar dat er oneindig veel geſchreven is, waardoor veele kenmerken der ziektens uitgeduidt worden, die zeker niet onkundig beredeneert zijn nog onwaarſchijnlijk voorkomen, doch men kan

met zekerheid daar niet altoos op doorgaan, zij zijn dikwils niet voldoende aanwezig, nog voor het oog genoeg zigtbaar, vooral indien de kwalen of pijnen binnen in het ligchaam heerschen; niet tegenstaande de onzekerheid van veele kenmerken, vindt men echter eenige uitwendige tekenen, waaruit met veel waarschijnlijkheid nakende of aanwezende ziekten kunnen voorspeldt en waargenomen worden, bij voorbeeld uit de pols slagen, boven matige koude der ooren, het snotteren, zwellen der deelen, of bovennatuurlijken brand of hitte van eenige partijen, of ledematen, eene nauwkeurige beschouwing van den afgang, van het water, der oogen, ooren, tong, buite gewone kragteloosheid van den staart, het uitvallen van de manen en staart, indien Hengsten of Ruinen in den koker wateren zonder de schagt uit te brengen: deze opgegevene tekenen zijn nogthans niet onfeilbaar, en worden wel eens aan gezonde Paarden bespeurt, dezelve zijn ook niet beslissende en geven de aart der ongesteltheid der ziekte welke het Paard aangegrepen heeft, niet zeker genoeg te kennen; zonder welke grondige kennis en bewustheid geen geneesmiddelen met oordeel of gevolg van eenen goeden uitslag knnen aangewendt en toegedient worden:

eenige kwalen en ziektens uitwendig zig vertonende, en voor het oog zichtbaar, worden wel eens door kundige, en door de ondervinding geleert zijnde, Doctors of Hoeffmits genezen en dus de Paarden tot hun vorigen ſtaat van gezondheid gebragt, doch zulks is niet zelden meer aan het geval of mede werking der natuur, als aan grondige en geöeffende kennis toe te ſchrijven: de meeste Paarde-Doctors zijn Hoeffmeden, welke in kleine Steden of Dorpen alwaar geen bekwaam Paarden-Doctor zijn beſtaan kan hebben, hunne kunst exerceeren of uitoefenen, en wat de kwalen der voeten betreft hier omtrent heeft een Hoeffmit door de dagelijkſche behandeling derzelver het voorrecht de geſteltheid der voeten en de aart van het hoorn te leren kennen, en alzo de gebreken ligter te ontdekken, en dezelve door oordeelkundig beſlag en goede middelen te herſtellen, edoch wat de kennis der deelen waaruit een Paard is ſamengeſtelt betreft in dit ſtuk is hij doorgaans onwetende en onbedreven, en geen wonder hem ontbreekt kundigheid om die taalen waarin de beste boeken over deze ſtoffe geſchreven zijn te verſtaan, hij heeft daarenboven geen de minſte grond van eenige ſtudie, en nooit eenig onderwijs genoten dan mogelijk

door eenige overleveringen of recepten van Ouders of goede Vrienden, dewelke dit werk mede zo onkundig en zonder eenige gronden geëxerceert hebben; echter zouden dusdanige perſonen niet tegenſtaande dit alles zich zeer wel kundig kunnen maken in het onderzoeken der deelen van geſtorvene Paarden, en alzo een begrip en wetenſchap van beenderen, ſpieren, aderen, ſlagaderen, zenuwen, klieren, bekleedzels, pezen, banden en voor alles der ingewanden kunnen bekomen en verkrijgen, welk onderzoek hun veel licht in het oordelen der ziektens en derzelver genezing kan opleveren. Door de naarſtige beſchouwing van zieke, en aan ziekten geſtorvene Paarden hebben veele liefhebbers en zelfs voorname Heeren van groten rang en aanzien verwonderenswaardige kundigheid bekomen, en leerzame ontdekkingen gedaan, waarvan hunne nagelaten ſchriften volledig getuigenis geven: geheel anders denken eenige verwaande Hoefſmeden of Paarde Meesters over dit ſtuk, welke verkiezen onwetende te blijven, ongerijmde en gansch verkeerde oordelen te vellen, het eene ingewand voor het andere te noemen, en onbeſchaamt een oordeel te vellen dat een Paard aan deze of geene ziekte laboreert, of geſtorven is, Ik heb zelfs uit

den

den mond van dusdanigen Profesſor eens moeten hooren dat de lever en de long een en het zelve ingewand was. en dat indien de long aangeſtoken was, de lever mede aangeſtoken moest wezen, het zelve kan echter wel eens plaats hebben, doch het eene ongemak is geen gevolg van het andere, hun oordeel is verder vrij algemeen dat het Paard van binnen verbrand is, ik heb ook moeten aanhoren van een ziek Paard het welk ik dagelijks ging bezoeken en over de ziekte van het Dier des Hoefſmits oordeels willende weten dat het Paard gek was, en den Duivel in had, na de dood heb ik, bij het openen van het Paard tegenwoordig zijnde, bevonden dat die zogenaamde Duivel beſtond in een klomp verdikte droesſtof die zig in het hart geplaatst had, van welke ontdekking dezelve verſlag doende het antwoord ontvong, dat hij zulks wel geweten en voorſpelt had, willende aldus liever onbeſchaamt zijne onkundige koppigheid ſtaande houden, en zijne onvergeefelijke onwetendheid ten toon ſprijden, dan de minſte moeite aanwenden, om door onderzoek en naſpeuring kundig en geoefent te worden, doch niet tegenſtaande alle deze hinderpalen kan men nogthans dusdanige lieden niet ontberen, het ruwe en zware werk, de forſche

en geweldige hulpmiddelen welke men wel eens genoodzaakt is aan te wenden, moeten noodwendig door hun verricht en uitgevoert worden, als kunnende door geen Doctor of andere des kundigen uitgeoefent worden, en zulks is mede een van de grootste redenen waarom de geneeskundige-oefening der Paarden zo zwaar en ongemakkelijk te achten is, men kan in de Theorie, of bespiegelende beschouwing wel kundig wezen, en in het genezen van ziekten wel slagen, zonder nogthans in staat te zijn handen aan het werk te slaan, om ruwe oefeningen te volbrengen; waartoe men de hulp van hoeffmeden nevens hunne werktuigen volstrekt van noden heeft, en om deze redenen is het bijna onbegrijbelijk hoe dat zo veele grote Mannen in de Geneeskunde der Paardenziektens zulke onbegrijpelijke vorderingen gemaakt, en hunne werken tot zulk een volledigen trap van volmaaktheid gebragt hebben: om daar in wel te slagen dient men een voorwerp aan te treffen, handig, leergierig, niet eigen wijs, welke zig tot deze zaken als een handlanger wil laten gebruiken, met wiens behulpzaamheid men geneeskundige toebereidselen kan vervaardigen, benevens een kundig tekenaar en Plaatsnijder, dewelke de voorwerpen natuurlijk

lijk naar het leven kan tekenen, behoorlijk in plaaten brengen, en nauwkeurige afdrukken opleveren, alle welke vereischte perfonen zelden bij den anderen te vinden zijn, buiten welk geval nogthans onmogelijk goede en leerzame werken kunnen vervaardigt en in het licht gegeven worden, de geneeskundige-oefening der Paarden is al vorders zwaar en ongemakkelijk, om dat de eigenaars der Paarden niet bezeffen dat de Dieren hun nood, ziekte, en pijn niet kunnen aanwijzen nog door de fpraak bekend maken, en wegens hun onkunde al rasch te ontvreden zijn zo de genezing niet fpoedig voortgaat, of niet zelden geheel mangeld, ja zelfs de fchuld op de Hoeffmits of Paarden Doctors leggen, en zich wel onbedagtzaam en ongunftig durven uitlaten, dat dezelve om hun beurs te maken de ziektens verzwaren en de genezing vertragen; en komt een Paard te fterven ombewimpelt en zonder fchromen durven ftaande houden dat zulks de fchuld des Paarde-Meesters is, en zelfs dat hij het Paard vermoord heeft, zo dat deze zwarigheden en onaangenaamheeden gevoegt bij de voorgaande, noodwendig de Paarde Doctors en kundige liefhebbers huiverig en befchroomt maken om de genezing van ziektens te onderne-

men,

men, waarbij ook kan gevoegt worden de grote waarde van een goed en trouw Paard, door wiens verlies de eigenaars grote ſchade lijden en veel verdriet ondergaan, nogthans behoeft men den moed niet geheel te laten zinken daar is een aantal van zeer goede en leerzame werken door kundige Mannen geſchreven die veel licht kunnen bijzetten en door proef ondervinding of in Rijſcholen, ſtallen van Vorsten, groote Heeren, in Armeën, ſtallen van Paardekopers, van Voerlieden, of alwaar gelegentheid gevonden wordt een menigte van Paarden te behandelen vooral in zieke ſtallen gelegentheid gehad hebben nieuwe ontdekkingen en vreemde verſchijnzels waar te nemen, en aan anderen mede te deelen, ook dienen geſchriften van eenvouwdige door ondervinding geleerde en geöefende Menſchen niet veracht en voorbij gezien te worden, en alſchoon de uitwendige kwalen en gebreken volgens voorſchriften van voortreffelijke boeken wel eens genezen worden, zo treffen de inwendige ziektens een ongelukkiger noodlot, en vermits hun oorſprong, aard, en oorzaken veelmaal voor ons onbekend zijn, worden dezelve uit dien hoofden geheel of aan de natuur of aan onze onwetenheid overgegeven, het is aandoe-

ne-

nelijk wanneer men deze Dieren grote ſmerten en inwendige ongemakken ziet lijden, ons hunnen nood te kennen geven, en als om hulp ſchijnen te vragen, dat wij door beſchamende onkunde genoodzaakt zijn dezelve hulpeloos en radeloos te verlaten, en na langdurige en ſchrikbare worstelingen en folteringen ten proije van een geweldigen dood over te laten zonder hun eenige hulp of verlichting te kunnen toebrengen, veel minder van de kwaal te ontheffen, en dit is juist dat vak waarin als Paarden Vriend van harte wenschte kundig te wezen als zijnde het grootſte en voornaamſte deel der Paardenzorg en Paardenkunde en ſchoon ik tot mijn leedwezen het zo ver niet heb kunnen brengen om deze kundigheid te verkrijgen, zo heb ik nogthans zo veel ik konde toegebragt om voor het welzijn gedurende den gezonden loop hunnes levens te zorgen, en zal nu ook verder, zo veel in mij is, de uitwendige kwalen en gebreken en derzelver hulpmiddelen, zo van eige proefnemingen, als van andere door oefeninge geleerde Mannen trachten op te geven en kenbaar te maken; om nu eenige ordre en regelmatigheid in acht te nemen zal een aanvang maken met den kop, en eindigen met de voeten.

DERDE HOOFDSTUK.

Ziektens aan de kop der Paarden plaats hebbende.

§. 1.

De Varent.

De *varent* is een ongemak tusſchen of agter de ooren geplaatst; en wordt meestal veröorzaakt door ſterk aanrukken aan linne Halters, of door een zwaare ſlag op het hoofd; dezelve is in den beginnen hart, wordt vervolgens week en gaat tot etteren over, breekt ſomtijds van zelve door, doch moet ook wel geöpend worden, is dan vol etter of materie en blijft fistuls gewijs dragen en etteren. Om dezelve te genezen moet men het Paard aderlaten, purgeren en Bloedzuiverende dranken ingeven; ook de wond wasſen en zuiver houden en met 2 handen vol zout in een kan beste azijn opgelost, of met ſterke oude pekel, van Rund-vleesch, 's morgens en

en 's avonds nat maken en betten; daarna gebruikt men de volgende zalf.

Neemt *Beste Wasch* ¼ ℔
Harst . . . 3 *lood.*
Terebintin . . 1 *lood.*
Schaape vet . ¼ ℔

Smelt dit te famen op de kook: doopt wieken daarin en fteekt dezelve in de gaten alle dagen tot dezelve genezen is; men kan ook, na het zuiveren der wond, dezelve op de gewone wijze der wonden genezen, doch zo het gezwel verhardt blijft, en zig niet van zelf opend, moet het zelve in het lang geöpend worden, om aan de kwade ftoffen uitkomst te geven en de wond naar de gewoone wijze genezen, indien 'er geen ligamenten, bindfels of beenderen aangeftoken of befchadigt zijn.

§. 2.

De Vijver.

De Vijver, is eene ontfteking of zwelling der Oorklieren, bij de Paarden, *de Vijverklieren* genaamt; deze kwaal gaat doorgaans met koliek en opftopping van het water gepaart,

paart, door welke hevige pijnen worden veroorzaakt, het bloed in groote koking geraakt en die klieren zwellen; men heeft voor een gewoonte die klieren met een hout of op eene andere wijze te verbrijzelen, of dezelve te openen; dan zulks is allegevaarlijkst en kan ontftekingen en zelfs koud vuur te weeg brengen; het beste is dezelve niet te kwetsen, maar met famentrekkende middelen te wasfen, om de kwijl klieren toe te trekken en het uitftorten te verminderen; in de mond, of wel aan de hals ader te laten, voorts verzagtende en verwarmende geneesmiddelen in te geven en deugdelijke lavementen te zetten dewelke bij koliek gebruikelijk zijn, waarmede deze Ziekte doorgaans gepaart gaat; het ontbreekt echter aan geene geneesmiddelen, tegen deze Ziekte, opgegeven, nogthans, kan men het koliek wegnemen, dan zal men de vijver ook wel meester worden.

§. 3.

Ziektens der Oogen.

De Ziektens en gebreken der Oogen zijn menigvuldig en bijkans ontelbaar; van dezelve zijn veelvuldige befchrijvingen, in de voor-

naam-

naamſte Boeken, over de Paarden- genees of heelkonst handelende, te vinden; waarom ik ſlechts eenige van de voornaamſte en meest voorkomende zal opgeven: en een begin maken met: *De Inflammatie*, *Ontſteking* en *Zinking*. Als de Oogen traanen, rood, heet, of gezwollen zijn; is zulks een vast teken van ontſteking, door brand, ſlag of ſtoot veroorzaakt; als men van den beginne de Oogen met koud ſchoon en zuiver regen of putwater bet, of met een ſpons geduurig nat maakt, is deze kwaal zeer dikwils geholpen; doch bij verdere voortgang of verërgering wordt 'er een aderlating vereischt en alsdan dient men de Oogen dikwerf te wasſen met

Roozenwater.
Vlierwater.
Wege breewater, en
Brandewijn.
In gelijke deelen.

de Paarden de haver te onthouden, en ſlobbering van zemelen en verkoelende dranken te geven; ook wel drachten te zetten, vooral moet men het Paard op ſtal,

uit de wind en ſterke zonneſchijn houden; een pap van

Saffraan, en
Kruim van brood met een Compres

in Brandewijn nat gemaakt is zeer goed; alsmede fijn gemaakte *Tutia* met den duim in het oog gedaan, en zulks is beter dan een poeder met een ſchagt van een pen in de oogen te blazen, waardoor de Paarden kopſchuw en ongemakkelijk te behandelen kunnen worden.

Zie hier nog een beproeft middel, zelfs voor maan Oogen en vlak in de Oogen,

Neemt	*Witte Vitriool* . .	2	℔
	Berg Aluin . . .	3	℔
	Armeniſche bolus .	½	℔
	Goud of Zilver gelit	4	*lood.*

ſtamp dit alles zeer fijn tot Poeder, doet het in een nieuwe aarde verglaasde pot met 3 pinten regen water en laat het langſaam op een klijn vuur, zonder vlam, koken tot dat het water geëvaporeerd of uitgewaſemd is; dan vindt men op de bodem van de pot een drooge koek, eene ſteenagtige hardigheid hebben-

bende, neem de pot van het vuur en laat dezelve koud worden, hoe kouder die ſteen wordt hoe harder dezelve wordt; neemt van deze ſteen tot gebruik 1 lood of ½ ons in 8 lood of 4 oncen zuiver put of regen water geſmolten of ontbonden, zijgt het door een neteldoekſche lap en bet met dit vogt 2 of 3 maal daags de oogen, de fles wel geſchut zijnde zal het bevatte vogt wit worden en tot gebruik bekwaam zijn.

Maanoogen of *Maanblindheid*, is eene verdikking van het Bloed en wateragtig vogt in het oog, dezelve ontſtaat of door overërving, of als de Veulens te veel of al te vroeg haver of ander hard koren gegeten hebben of ook door een ſlag of ſtoot in 't oog; dezelve openbaart zig, aan 't gezigt, door het traanen der Oogen en dat dezelve bijna toe zijn en met moeiten geöpend kunnen worden: naar maate de Maan veranderd wordt het gezigt eeniger maten helder en eindelijk wederom geheel herſtelt; Evenwel kan men, in dit geval de Maan, niet met eenigen grond beſchuldigen, als dan moesten alle Maanöogige Paarden op dezelve tijd van deze Ziekte aangedaan worden; dan de ondervinding doet ons zien dat de uitwerking van deze zinkingen zig dan eens in het eerſte, dan in het

tweede, dan in het laatste kwartier der Maan openbaren en op ontelbaare wijzen, in onderscheide Paarden, verschillen.

De kenmerken dezer Ziekte zijn voornaamlijk: een klijnder oog, een troebel oog, het onderste ooglid, naar de kant van de groote hoek, gezwollen; dat lid, op de plaats van de traan stip, gespleten, door de scherpte der traanen, waardoor het zelve verzworen of doorknaagt is; en eindelijk een soort van verlegenheid, bij het onderzoek der Oogen, aan het Paard te ontdekken.

De genezing, van deze kwaal, is dikwils ondoenelijk, vooral als dezelve verouderd is, doch in het begin ontdekt zijnde is 'er wel eens hoop van genezing; een menigte van voorschriften ter genezing voor maanoogige Paarden vindt men in de Paarden- Medicijnsche Boeken, welke echter niet zonder gevaar, of wel vrugteloos aangewendt worden, in 't algemeen worden de aderlatingen afgekeurt; daar en tegen purgatiën, lavementen, dragten, hair-zeelen, een handbreed agter de Ooren aangeprezen; men kan de oogen betten met

Witte Vitriool.
Bergaluin, en
Salpeter.

van ieder evenveel, in regen water ontbonden, of met een weinig *Campher* in water gesmolten of men doet dagelijks drie à vier droppelen Olie van Loot, (*Oleum Saturni*), met een veder in 't oog, voor dat de maanzinkingen te voorschijn komen.

Vlak in de Oogen, *cataract*, ook *zwarte* of *graauwe staar*, genaamt; *de Nagel* Vleeschachtig uitwasch in de voorste ooghoek, enz. deze ziekten vereisschen konstbewerkingen, dewelke niet alleen ongemakkelijk en zwaar uit te voeren, maar ook dikwils wisselvallig en onzeker zijn, vooral in Dieren onrustig, ongeduldig en ontvatbaar voor reden; echter zijn deze Operatiën breedvoerig beschreven, welke Schrijvers, de nood zulks vereisschende, zoude kunnen geraadpleegd en hierop nagezien kunnen worden.

§. 4.

De Wurg of Zeerekeel.

De Wurg of Zeerekeel is eene ontsteking en gezwel in de spieren van het tongbeen en de klieren; het Paard houdt alsdan de kop in de hoogte; de slapen, kop en oogen zijn gezwollen, de tong komt uit de mond, het

Dier kan bij na niet eeten nog drinken: welk drinken de neus somtijds weder uit loopt; deze ziekte is verzelt van sterke koortsen, dezelve is gevaarlijk en vereischt spoedige hulpmiddelen, Aderlatingen en herhaalde lavementen moeten zonder uitstel aangewend worden; ook moet men de gezwolle plaats smeren met *Basilicum* of andere, in de Droes, gebruikelijke zalven ook met

Populeum Zalf.
Versche Boter en
Laurier Olie.
Te samen gesmolten.

men moet de hals en keel warm houden met een schapen vel of wolle lap, ook is het nodig een dragt aan de Borst te stellen en het Paard op een babbelbit te laten babbelen; tot versterkende drank, als het Paard niet eeten kan, neemt men 7 of 8 gestampte Beschuiten, in 3 mingelen best Bier gekookt, met een lood gestampte Caneel en 4 lood gemaale Zoet hout, geeft het Paard 3 of 4 maal 's daags hier van in; of van de navolgende poeder.

Neemt; *Caroline Wortel.*
Roode Gentiaan Wortel.

An-

Angelica Wortel.
Gebrande Oesterſchelpen.
Van ieder een Pond;
Laurier Olie.
Bloem van Zwavel.
Antimonium.
Foenum Graecum.
Van ieder 15 oncen.
Aſa foetida 1 *onc.*
Campher . . 4 *gryn.*
Maakt dit alles tot een poeder.

hiervan drie oncen in een pint *Carduus benedictus water* telkens ingegeven.

5.

De Kolder.

Van deze Ziekte zijn twee ſoorten kenbaar : de *ſtille* en de *dolle kolder*, in de *ſtille kolder* loopt het Paard, met de kop naar den grond, regt uit, zonder ergens voor te wijken, de oogen ſchijnen als verdraait, het Dier loopt tegen een muur, of ander voorwerp, hem voorkomende, zonder het te zien, of ſmijt zig dikwils onbeſuisd tegen den grond enz.

Deze Ziekte komt voort van zwaare ſcherpe en heete dampen, uit de ingewanden, naar het hoofd vloeijende en de herſenen bedwelmende, of van te groote gisting in het bloed of van te groote hoeveelheid van het zelve; veröorzaakt door te zwaar werken in groote hette; bedompte benaauwde of met kwade lugt vervulde ſtallingen enz.

De middelen, tegen deze Ziekte, aan te wenden zijn: dikwils herhaalde aderlatingen, lavementen, lappen, dragten, vrang wortels aan den ſtaart of elders; men geeft Muur of Glaskruit, des Somers groen, een hand vol: des Winters drie lepels, tot poeder gemaakt, over het voeder; en ſlobbering van Zemelen of Garstemeel

Of men moet zagt laten koken.
Wortelen van Pompe bladen.
Endivie bladen.
Porcelijn.
Latue of Latow.
Bernage.
Byglosſe.
Wit wolle kruit.
Muur.
Mercurialis.
Malve of (kaasjes bladeren,)

met

met Garstemeel, tot een drank gemaakt en, van dit kookſel, laat men het Paard drinken of men geeft hem het zelve in: dit kookſel kan tot een lavement gebruikt worden met 4 oncen *Casſia* in het zelve ontbonden: ook is een getemperde lucht, niet te heet of te koud, noodzakelijk en voordeelig.

De tweede ſoort de *dolle* of *razende Kolder* komt ſomwijlen voort door ſterke langdurende zonneſchijn op de kop van het Paard of door ſterke, korte en herhaalde draijingen enz.

De hier voor opgenoemde remediën, benevens onderſcheide andere, door kundige lieden opgegeven en voorgeſchreven, zouden wel van goede uitwerking kunnen zijn; doch de ondoenlijkheid om Paarden, de dolle of razende kolder hebbende, te naderen en te behandelen, verbied dezelve aan te wenden of toe te dienen, men moet het Paard zodanig tragten vast te maken, dat het zijn kop niet ſtoten of zig zo min mogelijk benadelen kan, het beste middel is, des Somers, het Paard in een Weiland aan een paal, gelijk gronds, met een ſterk touw, vast te maken en alzo aan zig zelve over te laten tot voorkoming van droevige ongelukken.

§. 6.

De Droes.

Zie hier eene vermaarde Ziekte waarover veel gegist en geſchreven wordt; het is, buiten alle tegenſpraak, een zeer gevaarlijke kwaal, die, volgens de meeste Schrijvers, alle Veulens of jonge Paarden moeten ondergaan, doch als dan zo gevaarlijk niet is, dan wanneer de Paarden tot meer gevorderde Ouderdom gekomen zijn; nogthans is dezelve niet hopeloos en kan wel genezen worden.

De Droes is niet altoos dezelve en wordt in verſchillende ſoorten onderſcheiden bij voorbeeld in *Goedaartige*, *verouderde*, of *verzuimde Droes*, *Steendroes* in *kwaadaartige* of *kwaden Droes* enz. Alle deze ſoorten zijn door kundige Schrijvers naauwkeurig beſchreven, en niet tegenſtaande dezelve veel verſchillen nog eenen lijn trekken, zo moet men dezelve, in nood zijnde, raadplegen en van hun onderwijs, naar tijdsomſtandigheid en bevindt van zaken, gebruik maken, om nu maar alleen, van den Goedaartigen en *Geneeslijken Droes*, te handelen en wel in zo verre als derzelver kennis, een Paarden Vriend,

Koet-

Koetsier of oppasser en behandelaar van Paarden, onontbeerlijk is; zal ik alleen maar eenige beproefde en, door de ondervinding, goed gekeurde middelen opgeven.

Zo dra men bemerkt dat eenige snottige stoffen uit de neusgaten vloeijen en 'er bulten aan den Gorgel en tusschen de kaaken vernomen worden, moet men ten eersten tot hulpmiddelen zijn toevlugt nemen, die bulten of knobbels worden wel eens aan eenige deelen van het ligchaam bespeurt, welke van zelve doorbreken of, naar bevindt van zaken, moeten geöpend worden; sterk verkoelende dranken, aderlatingen, Groenvoeder, en purgeer middelen kunnen deze Ziekte, in den beginne goedaartig zijnde, zodanig veranderen, dat de Droes-stoffe eene verkeerden weg neemt, zig op eenige edele deelen nederzet en nadelige gevolgen, ja de dood zelfs veroorzaakt.

Het is noodzakelijk de Paarden bij nat en koud weder op stal te houden, warm toe te dekken en den gezwollen gorgel met een Schaapen vagt of wollen lap te bedekken en de knobbels en gorgel met warme Traan, reuzel, of Basilicum-zalf te smeeren, ook wel, als de nood zulks vordert de knobbels open te maken; voor drinken geeft men lauw water

ter met een handvol garste-meel en twee lepels honig, voor voedsel zemelen met Garste-meel even nat gemaakt, doch het Paard niets kunnende door krijgen zet men eens daags een voedend lavement.

Van kaasjes-bladeren.
Camille-bloemen.
Van ieder een hand vol in een maat melk, tot een derde verkookt en doorgezegen; roert vervolgens 6 doijers van Eijeren daar door en geeft het op eens tot gebruik.

Deze navolgende middelen zijn, meestal, tegen de Droes beproeft gevonden.

Behoedmiddel, Præservatif, tegen de Droes.

neemt, *Althæa Wortel.*
Alans Wortel.
Rhabarbar.
Bakelaar.
Hool Wortel. } *van ieder gelijke deelen.*
Osterlucy.
Foenum Graecum.
Beste Peper.
Agrimonie.
Bijvoet een hand vol.

al-

alles redelijk klijn gesloten en tot een Poeder 3 maal 's daags, zo veel men tusschen drie vingers grijpen kan, over het voeder gegeven.

of

Een greepje Peperwortel met wat versche mout, van tijd tot tijd over het voeder, als een behoed middel toegedient.

Tegen de Droes

neemt; *Boontjes Hool Wortel.*
Peper Wortel.
Foenum Græcum.
Zevenboom.
Boontjes Bakelaar.
of
(Bacca Lauri.)
Zoet hout.
} *van ieder drie lood.*

driemaal 's daags een lepel vol, in Poeder over het voeder

of

Antimonium.
Commijn.
Zoet hout.
Foenum Græcum.
} *van ieder* ¼ ℔

telkens een greepje, in Poeder over 't voeder.

of

of

Laurier besſen 12 lood.
Foenum Græcum 1 —
Zevenboom. . . . 4 —
Duivelsdrek. . . . 1 —
Beste Zwavel. . . 4 —
Gemeene Bolus. . 4 —
te ſamen tot een Poeder gemaakt.

3 maal 's daags, zo veel men tusſchen 3 vingers grijpen kan over 't voeder geven.

of

Foenum Græcum. }
Zoethout. }
Bakelaar. } *van ieder* ¼ ℔
Mostert Zaad. }
Bloem van Zwavel. }
Antimonium 2 lood.
tot een Poeder.

3 maal 's daags een vingerhoed over 't voeder en als het hoesten vermindert, 2 maal, vervolgens eens 's daags tot de beterſchap toe

of eindelijk

Anys Zaad. }
Nigilla of Nardus Zaad. }
Mosttert Zaad. }
Alands Wortel. } *van ieder een lood.*
Zevenboom. }
Laurier besſen }
Boontjes Hoolwortel. }
Zoethout. }
tot Poeder gemaakt.

3 maal

3 maal 's daags een vinger hoed over het voeder geven.

§. 7.

De Klem.

De klem wordt veroorzaakt door zware verkoudheid, met koortſen en ſtuiptrekkingen verzelt, ook door zwaare pijnen ſcheuten of wonden; zware ſchrikken, door hollen, afhakken der ſtaart, ſnijden van Hengſten enz. ſomwijlen worden alle de ledematen en het geheele ligchaam zo ſtram en verſtijft dat de Paarden wel naar houte Paarden gelijken; doch merendeels worden de hals-ſpieren en voor al de kaak en Tanden zo verſtijft en als aan elkander vast geklemt dat het Paard gevaar loopt zo wel aan honger en gemis van voedſel, als aan de kwaal zelve te ſterven; in welk geval de genezing ondoenelijk of ten minſten zeer zwaar te bevorderen is, dewijl men buiten ſtaat is, door ingeven eenige hulp toe te brengen; dus is men genoodzaakt, tot uitwendige middelen zijn toevlugt te nemen, als: herhaalde aderlatingen, om de twee uuren een Bierglas vol; aan beide de zijden van de hals, de ſpooraders te openen enz.

Drag-

Dragten, Vrangwortels, verzagtende en aftrekkende lavementen toe te dienen; maakt voorts een zalve van

Gedistilleerde Barnſteen-Olie. } *van ieder*
Olie van Pieren of Aardwormen. } *een lood.*
Geest van Campher 40 droppels.
Bevervet 2 Dragma.

Smeert hier mede de gantſche Ruggraad van boven af tot tot de ſtaart toe, met een warme hand, wel in; de gelederen der kinnebakken en de hals ſmeert men met

Brandewijn. }
Laurier Olie. } *in gelijke deelen.*
Altheca Zalf. }
of met
Olie van Camille
en
— *van Lelien.*

Is men zo verre gevordert dat het Paard de kaken eenigſins bewegen kan en de tanden van den anderen krijgen, zo kan men met vrucht en hoop van goeden uitſlag de navolgende middelen ingeven.

℞. *Crem. tart. dr. ii.*
Sp. Vitr. ant. epil. gutt XL.
Laud. Cydon. liq. — iii.
aq. Flor. Tiliæ ℥ iii.
m. d. u.

dat is

neemt *Bloem van Wijnsteen* 2 *dragma.*
Vitriool geest, tegen vallende Ziekte. . . 40 *Droppels*
met Queën sap bevogtigde Opium. . . . 3 *Droppels.*
Linde bloeisem water. 3 *Oncen.*

te samen gemengt en op eenmaal ingegeven.

of

neemt *Kramp (of Stuip) tinctuur* 1 *dragma.*
Vlugge Vitriool geest 36 *droppels.*
Gezuiverde Cinaber ½ *dragma.*
Zwarte Karsen water 3 *Oncen.*

mengt dit tot gebruik op eenmaal.

meer andere inwendige middelen zoude mogelijk van goede uitwerking kunnen zijn, doch het is onmogelijk als de tanden reeds vast op elkander gesloten zijn iets te kunnen ingeven, als alleen door de neus, dan zulks is aan groote gevaaren onderworpen en niet dan in de dringenste nood, om het leven te behou-

den aan te wenden; zo dat uitwendige middelen maar alleen toe gedient kunnen worden als zweet verwekkende, ſtovingen en andere reeds te voren opgegeven, het is altoos eéne gevaarlijkte Ziekte waar aan de Paarden meest ſterven: als de ziekte ſchijnt te wijken, door aangewende geneesmiddelen zoude een goede purgatie van veel nut kunnen wezen; doch om dat de Paarden ongemakkelijk purgeren is het beter lavementen aan te wenden, van een afkookſel van verzagtende planten met 4 Oncen *Casſia pulpa* en 3 grijn *Tartarus ſtibiatus* of merg van *Casſia* met ſpies-glas geprepareerde wijnſteen.

§. 8.

Kribbe bijten.

Het *Kribbe bijten* is eene tegenwillige beweging in eenige ſpieren, van de Oogen, Kakebeenen en Hals, enz. welke beweging het Dier niet meester is te beletten of voor te komen volgens anderen een Ziekte of gebrek aan den Gorgel of derzelver deelen; anderen daar en tegen denken dat de Veulens, of jonge Paarden, bij het bekomen hunner tanden, pijn, aan dezelve, gevoelen en deze

pijn zoeken te verzagten door, met de tanden, op de kribben, tusschen hangende boomen, of wat anders onder hun bereik is, te bijten of te knagen; zommige eindelijk stellen dat zulks alleen, uit kwade gewoonten, of te lang zonder voeder of hooi voor zig te hebben, voortkomt; hoe zulks ook zij het is nadelig voor de Paarden; boven en behalven het onaangenaame gezigt en gehoor dat zulks opleverd, verliezen de Paarden daardoor veel van hun voeder en ook de Chyl noodzakelijk tot de spijs vertering en koking der maag, waardoor het Dier vermagert en, door de wind, die het zelve, in deze knaging, opzuigt aan buikpijn onderhevig wordt.

De genezing dezer kwaal is niet gemaklijk; een breede keelriem, agter aan den halter tamelijk vast toegetrokken, doet wel eens eenige nuttigheid tot vermindering of genezing van deze kwaal; alsmede het hooi, in een bos gebonden, aan een touw van de zolder afhangende, het Paard voorgehangen, zodanig dat het zelve geen steun kan hebben; ook is het goed het voeder, in een mondzak, aan het hoofd te hangen, en het Paard dusdanig vast te maken dat het zig genoegzaam roeren, eten drinken leggen en opstaan kan, zonder ergens tegen te kunnen leunen

of ſteun te vinden; ſpruit het ongemak, uit kwade gewoonte voort, moet men, door herhaalde kastijdingen, het zelve trachten te boven te komen en te overwinnen.

VIERDE HOOFTSTUK.

Ziektens aan de borst of ſchouders der Paarden plaats vindende.

§. I.

Kreupel in de Borst- of Schouders ook *Bouchlam* genoemt.

K*reupel in de borst of ſchouders*, dit ongemak kan ontſtaan door vallen, ſtooten, ſchielijke en onbezonne omwendingen, opſtaan, zwaar gevatte koude, of indien de ſchouder beſchadigt is. enz.

Men kan deze kwaal gemakkelijk ontdekken, door de aangedaane deelen ruw en fors aan te tasten en te knijpen, het been op te ligten en de voorarm ſterk voor en agterwaards te bewegen; ook kan men zulks merken, als het Paard genoodzaakt is, in het

gaan,

gaan, het been van het lijf aftebrengen en als in een halve Cirkel te bewegen, niet minder als men het zelve kort laat draijen of agter uit doet gaan en voorts als de schouder en borst gevoelig en heet zijn.

De genezing van dit ongemak is niet gemaklijk, vooral indien het zelve veroudert is, of reeds scherpe middelen aangewend zijn; het volgende hulpmiddel is wel eens met een' goeden uitslag gebruikt, Men moet het Paard aan bijde de zijden van de borst doen aderlaten, het bloed opvangen, gestadig roeren en een pintje Brandewijn daarbij doen; wascht de geheele borst en schouders daarmede, waarna men het Paard aanstonds doet wandelen en een half uur in beweging blijven, vervolgens zet men het Paard, warm toe gedekt, vooral aan de borst en schouders, op stal; ook is het niet af te keuren de borst en schouders, met Brandewijn en Spaansche Zeep te wasschen en in te vrijven; hebben deze middelen geen goede uitwerking kan men dragten en hairzelen, binnen aan de arm of voor aan de borst, zetten; een lap tusschen de voorbeenen steeken; en wel zorg dragen dat het Paard zo kort gebonden is dat het de wond zelve niet kan raken; in deze houding kan men het Paard veilig, eenige nagten na

elkander, laten blijven, vermits Paarden met deze kwaal, zelden of geheel niet, gaan leggen: Verdrijvende of versterkende Oliën doen ook veel nut, vooral de wel bekende Olie van Timmerman, aldus naar den uitvinder genoemt en onder dien naam zeer bekent of men neemt

Tigchel of *Steen* } *Olie*
Olie van Aarde.
Speek-Olie.
Sint Jans-Olie.
Terebinthyn-Olie.
Dasse of Paarde vet. } *van ieder even veel.*

mengt dit alles onder elkander en smeer met deze zalf de pijnelijke deelen, in de zon of voor het vuur, wel in; zo dat dezelve wel door de huit kan indringen waarna men het Paard zagtkens moet laten wandelen.

Een ander middel tegen het zelve
Neem; *Oudbier.*
Honig.
Groene Zeep.
Fijn gestoten Lijnkoek.

dit

dit alles met kokend water zo heet gemaakt als men het om te behandelen, lijden kan; met deze pap moet men de geheele borst en de ſchouders ſterk beſmeeren en voor het vuur of in de zon laten intrekken; zulks herhaalt men om de twee uuren en laat het Paard telkens wandelen en zig bewegen tot dat het in 't zweet is; waarna men het zelve, wel toegedekt, aan de borst en ſchouders, op ſtal zet.

Tegen Bevangenheid.

De bevangenheid komt doorgaans voort door onmatig of ſterk werken, in het zweet gereden zijnde, ſchielijk koud te worden, of met den eerſten koud water te drinken, ook van overmatig voedſel, indien het zelve losbreekt gulzig en bovenmaaten, tarwe, haver of ander koren eet, waardoor het geheele ligchaam ontſtelt, het bloed aan het gisten raakt en brand in de beenen en vooral in de voeten gejaagt wordt; een bevange Paard is onderhevig aan dikke beenen bizonder aan ontſteking aan de hiel, waaruit een etteragtig gezwel kan voortkomen, het welk het hoorn van de voet doet afſcheiden en niet zelden volvoetigheid en nederzakking van het leven ver-

veroorzaakt; door deze kwaal worden de Paarden onbekwaam om op ſteenen of harden weg te gaan, en zetten de voeten op de kalkoenen der ijzers het eerst neder om de pijn, eenigſinds voor te komen; Paarden indien toeſtand worden zelden weder in ſtaat om harde en hobbelige wegen te betreden en kunnen alleen in zware zandwege gebruikt worden.

De bevangenheid, door koude veroorzaakt, vereischt vuijvingen met

Honig.
Campher. } *in gelijke deelen.*
Brandewijn.

of met

Saly in melk gekookt.

ook

roet uit de ſchoorſteen in Wijn-Azijn ontbonden, tot het waſſchen der hielen.

Vervolgens neemt men

Poeder van Mieren 2 lood.
Campher . . . . . 1½ Dragma.
Honig. . . . . . . 6 lood.

Zorgvuldig onder elkander gemengt en in 1½ ℔ honig water ontbonden: van dezen drank geeft men 3 maal daags in.

Dit

Dit middel niet helpende zet men twee dragten van Vrangwortelen, in de borst en aan de bil; het aderlaten en purgeren zijn in dit soort van bevangenheid altijd nadelig en af te keuren.

De bevangenheid, door overmatig gebruik van voedsel, ontstaan, vereischt onthouding van voedsel, salpeter water en stroo, geen hooi of haver; indien het Paard bloedrijk is mag men het zelve doen aderlaten, en 's avonds en 's mogens, zo veel de kragten toelaten, laaten bewegen.

Een ander Middel.

Neemt *Vratten van een Paard* ter grootte van een Okkernoot en even zo veel *vuiligheid uit de koker*, zo het een Ruin is, of *tusschen de tepels* indien het een Merrie is, gepulverizeert en met een weinig Brandewijn ingegeeven, waarna men het Paard aanstonds sterk in 't zweet moet rijden, wel toe gedekt op stroo zetten en dus zes uuren laten staan, waarna men de dekens de een na den ander wegneemt, helpt zulks de eerste keer niet, moet dit 24 Uuren daarna herhaalt worden; het beste is de vratten van het Paard zelve te nemen, doch heeft het niet genoeg, vervul

dan het te kort komende, van een Ruin, zo het een Ruin is, of is het een Merrie van een Merrie, intusschen geeft men het Paard overvloedig laauw water te drinken.

Een ander Middel.

Na dat het Paard adergelaten is, geeft dan een portie *Menschen drek* of *album Græcum*, dat is, *witte honde drek*, of ook wel, indien men het bekomen kan, van de *maandelijksche Bloedvloejingen der Vrouwen*, met een vles rode Wijn, tamelijk warm gemaakt, in en laat het Paard aanstonds daarna wel in 't zweet rijden, op stal zetten en toedekken.

Een ander Middel.

Een kwart pond *Ganzen vet* met warm Bier ingegeeven, gereden en gedekt als voren

of

Bakelaar, en } *van ieder*
Duivelsdrek. } 2 *lood.*

met een pint warme Wijn ingegeven na eene gedane aderlating.

of

of

Gestampte Peper 1 *lood.*
Gesmolte Boter 1 ℔

met een kan warme Wijn ingegeeven.

Voorts zijn tegen deze Ziekte een aantal goede remediën in onderscheide boeken te vinden, welke, als de nood het vorderd geraadpleegt kunnen worden.

Eindelijk kan men als een onfeilbaar middel tegen deze Ziekte niet genoeg aangeprezen worden een genoegsaam deel *voorzigtigheid*, *beleid* en *voorzorg* aan Koetsiers en allen die Paarden berijden en behandelen zo in het matig rijden, als wel bezorgen der Paarden als dezelve warm gereden zijn en t' huis komen; alsmede de haver kisten en andere, tot het koren geschikte, bewaarplaatsen wel toe te sluiten en nimmer open te laten.

Evenwel kan men genoodzaakt zijn om boven maaten te moeten rijden en de Paarden te forceren, in dat geval is het, als men op stal komt, het best, bij voorzorg de Paarden, een vles warme Wijn of warm Bier waarin een noote muscaat geraspt is, in te geeven, wel toe te dekken, op stroo te zetten wel te bezorgen en warm drinken te geeven,

VYFDE HOOFDSTUK.

Ziekten aan de Beenen.

§. 1.

Leggers, Stolswam of kreupeltas.

Dit ongemak ontſtaat als de Paarden, met de voorvoeten onder de elleboog gebogen leggen en, door zware drukking der ijzers of kalkoenen, de vogten verdikt en verandert worden, waardoor een groot gezwel ontſtaat; het welk los, week, en beweegbaar zijnde gemakkelijker tot verdwijnen is te brengen als wanneer het hard en aanhangelijk is.

De genezing, indien dezelve in tijds aangewendt wordt, is dikwils gemakkelijk en alleen door wasſingen met koud water en groene Zeep, herhaalde rijzen, tegen het hair op, te vrijven en nat te maken te bevorderen; nimmer moet men de dikke hakken of leggers door ruwe en harde behandelingen trachten te genezen.

Het

Het volgend middel kan met vrugt gebruikt worden:

neemt: Pek
Brandewijn, en
Groene Zeep.
of
Campher geest.
Barnsteen geest.
Spaansche Peper, en
Eenige blaaadjes Saffraan.

laat dit te samen trekken en wasch zagt, zo als gezegt is tegen het hair op, twee a drie keeren 'sdaags, daarmede; zo zal de legger allengskens zo verdwijnen dat 'er geen teken meer van te vinden zijn zal; men kan ook Elzen bladen in half wijn en half water laten koken en daarmede, warm, het gezwel baden 5 à 6 maal 'sdaags; als het zelve niet verdwijnt neemt men gecampherde wijngeest en strijkt met het zelve, en met het even genoemde kookſel, beurteling de legger om het verharde gezwel te doen verdwijnen.

of

neem *Groene Zeep.*
Een hand vol Zout.
Fijn gestoten, Roode steen.

mengt dit wel onder een en smeer dit twee a driemaal 's daags op het gezwel.

of

of

Neemt *Auripigmenti.* }
Euphorbii. } *van ieder een half lood.*
Spaansche Vliegen. }

te samen fijn gestooten en met *Laurier-Olie* een Once tot een zalf gemaakt.

Men moet midden op de legger, ter groote van een zestehalf, het hair wegscheeren en dan eens daags dat plekje smeeren, tot dat 'er een stuk uit valt; dan de wond schoon uitdrukken en dezelve met ongebluschte-kalk instrooijen, waardoor dezelve samen trekt en geneest.

Indien de leggers verouderd zijn, en door voorgenoemde middelen niet verdwijnen, gebruikt men sterke olie of wel

men neemt *Spaansche Vliegen.* } *van ieder*
—— —— *Groen.* } *een lood.*
Campher. . . . . . ½ *lood.*

dit alles te samen fijn gestoten en met ongezoute Boter 2½ lood tot een zalf gemaakt.

Hiermede smeert men het gezwel alle 8 dagen 3 maal 's daags, doch men moet vooral zorg dragen het Paard zo kort te binden dat het de zalf niet kan aflikken.

In-

Indien men echter bij dit alles geen baat vindt dan is het noodzakelijk de kreupeltasch, met een ſcherp pennemes of lancet, van onderen te openen, indien 'er zwam ingevonden wordt, uitkomst te verſchaffen naar bevindt van zaaken en met een rond heet ijzer te branden, waarna de wond met goede zalven of helende oliën moet genezen worden.

§. 2.

De Raps.

De Raps vertoond zig binnen aan de buiging der knie van de voorbeenen of aan de waijen van de agter beenen, door een ſcherp vogt dat geſtadig langs de beenen lekt het hair borstelig maakt ook wel harde korſten veroorzaakt die de Paarden pijn doen en kreupel maken.

Dezelve wordt veroorzaakt door een kwaade geſteltheid der vogten welke als daauw uit de gevrigten, zo wel aan de voor als agterbeenen te voorſchijn komen; tegen dezelve zijn dus inwendige bloedzuiverende middelen zeer dienſtig, ook worden 'er wel eens aderlatingen in het werk geſtelt; uitwendig kan

kan men dezelve ſmeeren met de volgende zalf

neemt: *Olijf-Olie* 2 *lood.*
Blom van Zwavel 1 *lood.*
om de 2 dagen eens aangewendt.

of

neemt; *Oud Spek.* . . 1 ℔
Buskruit. . . . ½ ℔
Spaans groen 2 *lood.*

fijn, en tot een zalf gemaakt om de 4 à 5 dagen te gebruiken tot de Rooven geheel afvallen en de beenen zuiver worden.

Ook is het volgende zeer goed bevonden.

neemt *Populeum Zalf.*
Groene Zeep.
Verſche Boter. } *in gelijke deelen.*

hiermede 's morgens en 's avonds geſmeert.

Het volgend middel is mede met geen minderen goeden uitſlag aangewendt geworden.

Neemt: *Olijf Olie.*
Aluin.
Wit van Ei. } *in gelijke deelen.*

als het voorgaande middel gebruikt.

of

Neemt *Lijn, of Nooten-Olie*
en
Brandewijn.

ſmeer

ſmeer *de Raps* hiermede, na alvorens de wond, met *Groene Zeep* of *Spekvet*, dat wel gewasſen en gezuivert is, gevreven te hebben.

Men moet echter dit ongemak niet te ras trachten te genezen of op te drogen om grootere en ergere ongemakken voor te komen en te verhoeden.

§. 3.

Overkooting of verſtuitte koot.

De Overkooting is eene geweldige uitrekking van de peezen en bindſelen die de beentjes van de koot ſamen houden; dezelve komt voort door buite gewone kragten die het Paard met de beenen doet; door ſtruikelen, vallen, loopen, ſpringen enz. Dit ongemak heeft plaats zo wel aan de voor als agter beenen en kan dikwils eene langduurige, ja zelfs ongeneeslijke, kreupelheid veroorzaken; men kan, bij deze kwaal, de koot wel zijde waards, maar niet naar voren of agteren buigen, en dezelve ſtaat onregelmatig voorwaards.

Indien deze kwaal niet verouderd of de verſtuiting niet te geweldig is, kan men dezelve wel eens genezen, door de voet eeni-

ge rijzen daags in koud water te laten ſtaan, en het gelit om de 2 of 3 Uuren ſterk met Brandewijn te wasſen en te vrijven, en als het gezwel niet ſlinkt neem dan

Terebinthyn Olie.
Laurier Olie, en
Olyf Olie.

ſmeer dit heet in de buiging van de voet of laat een korst brood, zo groot dat dezelve de geheele buiging der voet beſlaan kan, heel bruin braden legt dezelve warm om de verſtuitte koot en ſtrooi voor 2 ſtuivers fijn geſtoten blauwe Vitriool daarop laat zulks 8 dagen, zonder 'er af te neemen, zitten.

of

Men zet het Paard in de Noodſtal, neemt het gezonde been op, en men treed met groote force boven op het verſtuitte been, herhaalde keeren na den anderen, heeft men het geluk dus het gevrigt in te brengen en te herſtellen ſmeer dan de koot met goede zalven of oliën daar toe dienſtig; ook wordt het volgende middel zeer aangeprezen

Neem, in het voorjaar, de uitſpruitſels van Genever - besſen - boomen 2 à 3 pond ſtamp die in eenen ſteenen mortier, tot pap, mengt die met 2 pond verſche Boter,

ter, en laat het, in een pan, een kwartier-nurs, zeer ſnel kooken; koud geworden zijnde wring het door een doek; zet deze groen geworden Boter wederom op het vuur en doet 'er andermaal 2 pond, van gemelde uitſpruitſels bij, en wring het, ten tweede maalen door. Strijk de koot, ſterk, met een brokje van dezen Balſem tot dezelve warm wordt 2 à 3 maal 's daags, 12 à 14 dagen naar bevindt van zaaken of vordering in de genezing.

§. 4.

Overhoeven.

Overhoeven zijn harde en eeltachtige diktens aan de voet, boven de kroon, ſomtijds tusſchen de kogel en de kroon, aan een of beide de zijden zo wel van de voor als agter voet, hebbende haar zitplaats in de banden der geleding van de voet, of van de kroon met de koot; door ſpringen, ſtooten, trappen, door bruggen opgaan enz. veroorzaakt, of ook wel van natuure, dezelve zijn ſomtijds, in het begin, ongevoelig, doch kunnen in het vervolg pijnlijk worden en het Paard kreupel doen gaan, zij leggen ook wel zeer laag

als onder de rand van het hoorn verborgen, het welk de genezing ongemaklijk en niet minder onzeker maakt; nochthans ontbreken 'er geene hulpmiddelen waarvan echter maar eenige wijnige zal opgeven.

Smeer de Overhoef met Brandewijn en Olijf-Olie tot een zalf geklopt, eenige keeren daags.

of

Neem *Olien van Bayen* 2 *Onc.*
Wasch, *Honig*, *Harst*, *van ieder* 1 *lood.*

smelt dit onder elkanderen, gesmolten zijnde, roerd 'er onder

Spaansche Vliegen en *Euphorbii.* *van ieder* 2 *lood.*

smeer dit, na het affcheren van 't haar dik op de Overhoef, en laat het door middel van een heet ijzer daar in trekken, 5 a 6 dagen lang, wagt dan tot de rooven afgevallen zijn, en smeer wederom als voren, of

Neem *Lijn-Zaad-meel* en *Boonen meel.* *van ieder* 2 *pond.*
Sterke Wijngeeest 1 *pond.*

kook

kook dit, op een zagt vuur, onder gestadig omroeren, tot een pap doet daarbij

Beste Honig 1 *pond.*

roert dit mengsel tot het weder dik wordt neemt het van 't vuur en doet daarbij

Paardevet ½ *Pond.*

wascht eerst de Overhoef met sterke wijngeest, en legt voornoemde pap, zo dik gij kunt, daarop, maakt dezelve, met zwagtels, onbeweeglijk vast; laat dit verband 2 dagen ongeöpent leggen, dan wederom met Wijngeest ingevreven en een nieuwe pap aangelegt.

§. 5.

Hoornkloof of kwartier voet.

Een Hoornkloof of kwartier voet: is een barst of scheur, welke, dikwils van de kroon zich tot aan het hoef-ijzer uitstrekt; doorgaans komen dezelve aan de voorvoeten, aan de binne zijden, als zijnde de zwakste; zij doen de Paarden kreupel gaan, vooral wanneer de barst zo diep is dat zij het vleezig deel raakt of het vleesch doet opzwellen zo dat het tusschen de zijden van de barst uitkomt. Droogte van het hoorn, kwaad be-

ſlaan, onmatig branden van het hoorn, lange reizen in drooge zandige wegen, verzuim van behoorlijk onderhouden en ſmeeren van de voeten eindelijk ook blaaren, welke door een ſterke etter eenige klijne vaatjes doorknagen kunnen hier van de oorzaak zijn; aan de agter voeten komen dezelve voor op de voet van de kroon tot aan de teenen toe, en worden alsdan osſe voeten genaamt.

Het gevaar des kwartier voet is, in de diepte van de wond en de ſtaat van het vleesch-vlies der voet, gelegen; want een borst die niet tot aan het vleesch-vlies komt geneest ſchielijk; indien men de kanten van de borst maar een weinig afſteekt, en de voet, met honig en reuzel ſmeert; doch hoedanig de barst van het hoorn ook zij, moet men echter altijd zorge dragen dat dezelve door een verband en door heide of werk voor de lucht bewaart wordt.

De barsten, tot aan het vleesch doordringende, zijn zwaarder te genezen: men moet de kanten der barsten wegſteken tot op het leven, een plukſel in Terebintijn nat gemaakt, door Werk vast gedrukt en met windſel omwonden daar opleggen; wanneer het vleesch zich verheft zal men het afſnijden, en zo als reeds gezegt is, verbinden; doch het verband

moet

moet wat vaster gemaakt worden; dit laat men 3 a 4 dagen zitten, dagelijks met Brandewijn nat houdende, men moet het hoorn met een zalf van Honig en reuzel ſmeren en het Paard ſtil laten ſtaan.

Anderen doen brandende geneesmiddelen in de barsten, zo 'er reeds bederf aan 't been van die voet is, of branden met een heet ijzer, aan het einde de gedaante van een dwarſche es ∽ of halve maan ⌒ hebbende, 2 à 3 groeven, een duim van elkander in het hoorn van boven tot beneden, over de barst of ſcheure, om dezelve aan de kroon te doen ſluiten en bij elkander te brengen.

Andere wederom doen katoen, in ſterk water nat gemaakt in de kloof en leggen een plijster van *Wasch* en *Populeum zalve*, onder een geſmolten, daarop: het ſterk water zal het hoorn ſamen voegen en de plijster de inflammatie wegnemen, vernieuw die plijster alle 24 uuren tot de genezing volbragt is; wanneer nu de kloof van boven de kroon tot aan het ijzer nederwaards gaat en op elke trede, die het Paard doet, bloed opgeeft, moet men een of anderhalf duim beneden de kroon het hoorn, tot op het nieuwe vleesch, wegnemen, te weten midden op de kloof, aan het hair van de kroon anderhalf duim in

't vierkant; en het hoorn uitgenomen zijnde, moet men Gebrande Aluin tot poeder gestampt in de wond ſtrooijen en een Compres van Werk en een plaatje lood, daarop binden, om aan het vleesch het welig groeijen te beletten. met het beſtroijen van de Aluin kan men 5 a 6 dagen aanhouden tot dat de wond droog is; de ſcheur, die nog nederwaards gebleven is, moet telkens, als men boven verbindt, met een kookſel van koperrood en Azijn, nat gemaakt worden, om van binnen op te drogen; de hoef-ijzers moeten wel vlak leggen en overal gelijk dragen, anders zou de ſcheur weder op nieuws barsten; levendige kalk tot poeder gemaakt en wit van een Ei te ſamen geſmolten, en eer die Compoſitie geſtolt of te hard geworden is, in of op de kloof van het hoorn gelegt is mede zeer goed en droogt zeer ſterk.

Wanneer men met deze genezing bezig is, moet het Paard ligt en zagt voedſel gebruiken, als: Stroo Zemelen enz. en zo men inflammatie gewaar wordt moet men het Paard aan den hals doen aderlaten.

§. 6.

§. 6.

Het vernagelen.

Het vernagelen dit ongemak gebeurt wanneer een nagel of ander ſtuk ijzer in het vleezig deel van de voet komt, en aldaar blijft zitten, alsdan zal het Paard kreupel gaan en zo men de voet, na het afnemen van het ijzer, met een nijptang knijpt gevoelt het pijn op de plaats daar het vernagelt is; of als men met een hamer op de koppen van de nagels ſlaat, ontdekt men rasch de nagel welke de pijn veroorzaakt en het onheil aanbrengt, door het intrekken der ſpieren en de geweldige beweging van den voet en den geheelen voorarm.

Men moet aanſtonds de voet uitſteken en een opening maken om de punt van de nagel, of de kwalijk geſlagen nagel uit te kunnen trekken; ſlaagt men hier is dan kan zulks gemakkelijk genezen worden, door eenige droppels *Spaansch - Lak*, *Terebintijn - Olie* of *Kaarsſmeer* in het gat te gieten; *Terebinthijn - Olie*, *Brandewijn* en *Wijn* zullen ook geen minder nut toebrengen: indien men deze middelen als een Zalf in de wond ſtort, wel zorgende

dat geen zand of vuiligheid in de wond kan indringen, door Werk, Linnen of een ſtuk van een Hoed, onder het ijzer vast te maken en het Paard op ſtal te houden, ten waren men genoodzaakt is, op den langen weg, zijne reize voort te zetten, indien het Paard maar ligt kreupel gaat en de reis kan goed maken; maar zo de ſpijker, een ſcherp ijzer of ſtuk glas lang in het vlezig deel van de voet gezeten heeft en ontſteking en zwering heeft veroorzaakt alsdan moet men een wijde opening maken om de etter te kunnen ontlasten, de wond te zuiveren en de ſluiting te bevorderen; ſomtijds is de verettering zo overvloedig dat de etter boven de hoef uitbarst in zulk een geval moet men den zool er uitnemen en op de gewoone wijze genezen. Het volgende middel is van nut bevonden

Neem *Terebinthijn Balſem*
Harst.
Pek.
Wasch van ieder een Ons.

ſmelt dit onder elkander en bewaart het tot gebruik als volgt:

Als de nagel uit de wond getogen en het gat van vuiligheid gezuivert is giet men een weinig

nig van deze Zalf in de wond en fluit dezelve zorgvuldig toe door een verband van wieken met linnen omwonden.

§. 7.

Rotſtraal of de Vijt.

Rotſtaal of *de Vijt* is niet anders als een bederf van de vork door eene kwaadaardige ſtof, die dezelve bij ſtukken doet uitvallen, vergezelt van een ondraaglijke ſtank: Dezelve komt doorgaans aan de agter voeten en gaat gepaart met zwaare jeukte, welke de Paarden noodzaken onophoudelijk te ſtampen en met de voet tegen den grond te ſtoten.

Deze kwaal is dikwils zeer pijnelijk en doet de Paarden kreupel gaan: ter genezing van dezelve moet men de vork behoorlijk wegnemen, *met Brandewijn* of *warme Azijn waarin een ſtuk levendige kalk uitgebluscht is*, wasſchen en met *wit van een Ei roet en Azijn* de voet wel baden of

Neem *Aluin* en *Witte Vitriool.* } *van ieder* 1½ ℔

doet dit met 2 mingelen water tot op een mingelen verkoken:

Wascht,

Wascht, alle dagen de ſtraal daar mede, en als 't jeuken ophoudt giet dan, *warme Teer*, of *Pek* in de voet, men moet vooral de voeten zuiver houden en van ſtof en drek rijnigen; wanneer nu de kwaal heviger wordt of dieper invreet moet de zool uitgenomen en de wond naar de gewone wijze genezen worden.

§. 8.

Gallen.

De Gallen zijn gezwellen de grootte hebbende van een Hazelnoot, in den beginne zagt en zonder pijn, opgevult met een ſlijmerig en naar honig gelijkent, vogt; waarom dezelve met honig-gezwellen kunnen vergeleken worden; in den beginne doet deze kwaal niet altoos kreupel gaan doch veroudert zijnde nemen de Gallen in grootte toe worden hinderlijk en eenigſins pijnelijk; zij zijn meest zigtbaar wanneer de voeten in hunne kragt ſtaan en het Paard op zijn agter beenen rust; dezelve ontſtaan door ſterk of te jong arbeiden, zwaar trekken, kneuzingen, verrekkingen op al te ſterk afhellende ſtallen; wanneer de Gallen zig van binnen en buiten vertonen worden het *Doorgaande Gallen* genoemt; dezelve kunnen in den beginnen ſom-

wijlen alleen door rust, of ligtte remediën geholpen worden, ja het wasſchen met Brandewijn kan ſoms alleen genoegſaam zijn om ze te verdrijven; doch grooter geworden en veroudert zijnde dient men pappen, van *fijngeſtoote Wijnruit-bladen met Azijn en Pekel gemengt en door nat gemaakt*, daarop te leggen, dezelve alle 12 Uuren vervarſchende; helpt zulks niet wascht en vrijft dan dezelve met *Salammoniac* of *Galbanum*, *in Wijn ontbonden* telkens na het wasſchen de voorgaande pap daar weder opleggende; laten de Gallen zig door deze middelen niet verdrijven: ſmeer dan, drie dagen agter den anderen *Spaanſche Vliegen Zalf* op dezelve; zijn ze groot en veroudert dan agt dagen lang en als dezelve dubbelt of doorgaande zijn

neemt men *twee Sponſen*
nat gemaakt in
Wijn-Azijn, en
Pis, waarin ¼ ℔
Ammoniac Zout
ontbonden is, *van*
Ieder 1 *Mingelen.*

bindt dezelve, met zwagtels, tamelijk vast op de Gallen, verbindt dit verband 12 of 14 dagen agter een het zelve 7 of 8 maal daags met gemelde middel nat makende.

Nog wordt, tegen verouderde Gallen, het volgende hulpmiddel zeer geprezen: wascht dezelve dikwils met *gecampherde Brandewijn* of

Neemt *Spaanſche Vliegen.*
Euporbium.
Zwarte Nieswortel. } *van ieder* 4 *lood.*

Stampt dit alles fijn en doet daarbij
Terpentijn Olie, en
Laurier Olie.

in genoegzame hoeveelheid, tot het een Zalf wordt.

Scheer al vorens het hair af, ſmeer van deze Zalf op de Gallen en laat ze 24 Uuren leggen, neemt dan de Oude Zalf met een Spatul weg ſmeert er wederom nieuwe Zalf op en vervolg dit 8 of 10 dagen na den ander, het vel gaat daar door wel geheel af doch groeit met het hair daar weder over

Ook wordt dit midel zeer geprezen.

ſmeer de Gallen na het afſcheren van het hair met ſterke Olien bij voorbeeld

Neemt *Schorpioen Olie*, en
Spyk-Olie van ieder 2 *lood.*
Peter *Olie.*
Terpentijn —
Hennip Zaad —
Camillen —
Wittelelien — } *van ieder* 1 *lood.*

vrijſt

vrijft deze Olien met een warme hand wel in tot dezelve geheel ingetrokken zijn

Of gebruik het volgend middel
na het hair wel afgeſchoren te hebben

Neemt *Quikziver*, en
Zwavel van ieder 4 *lood.*
te ſamen in een ſteene mortier gevreven
doet daarbij
Oude Boter 8 *lood.*
Geſtampte Euphorbium 2 *lood.*
Spaanſche Vliegen ¼ *lood.*
Laurier Olie 4 *lood.*
mengt dit koud onder elkander tot gebruik.

De volgende behandeling is ook van nut bevonden. Scheer het hair kaal af, ſnijdt de huit voorzigtig open, dan vertoont zig een blaasje, ſteek het zelve behoedſaam met een Lancet door, dan zal het vogt wegloopen en het gezwel ſlinken; neemt dan *geſtampte gezegelde Aarde* (Terra Sigillata) met Wijn-Azijn en het wit van één Ei wel door elkander vermengt en geklost, vervul daar mede de wonden beſcherm dezelve tegen het indringen der lugt.

§. 9.

§. 9

Steengallen.

Steengallen zijn niets anders dan uitgeſtort bloed, of ſcherpe ſtof die het vlezig deel der hielen aandoet; zij openbaren zig alleen door eene kleine roodagtigheid welke men niet gewaar kan worden of men moet de voet wasſchen en afſteeken; daar zijn drie ſoorten van Steengallen *Drooge*, *Hoornagtige* en *Gedrukte*; zij komen voort van uitgeſtort bloed, ſcherpe ſtoffen of van kwaad beſlag.

De *Natuurlijke Steengal* kan genezen worden door dezelve nu en dan wat af te ſteken en niet al te lang te wagten met beſlaan; de andere moeten geholpen worden door de ijzers aan die kant daar de Steengal is zo kort te maken en de proppen of kalkoenen zo laag, dat ze op de Steengal niet kunnen drukken; de ergſte zijn die zich bij het ſpitſe van de vork tegen den voorhoef bevinden; en deze doen de Paarden meesten tijds kreupel gaan: dezelve moeten tot den grond toe uitgeſneden worden voorts bruine Suiker daarop gelegt en met een heet ijzer 2 à 3 maal ingebrand; dan weder verzagt met wat *Tere-*

bin-

binthijn en *Raap-Olie* en zodanig beſlagen dat ze ruimte behouden.

Geſmolte groene Wasch wordt mede, als een goed middel tegen de Steengallen, aangeprezen.

Als de Steengal zich tot zweeren zet moet men de zool uit nemen, een opening maken van boven en *Aegiptiacum Zalve* met Werk daarop leggen; en is dit niet genoeg opdroogende een weinig *gebrande Aluin* daarbij; of ſnijdt de Steengal, zo diep het kan weg, neemt dan *de vuiligheid uit de koker* van een Hengst (of beter van een Muil-Ezel) maakt daarvan 50 of 60 Bolletjes ter grootte van een Hazelnoot, legt de een na den ander, op de Steengal brand dezelve met een heet ijzer, in diervoegen als men het zegel op een brief zet, wel zorgende het hoorn, door het heette ijzer, niet te kwetſen, daarna zal het Paard wel geweldig kreupel worden: maar dan

Neemt men	*Koedrek.*	
	Reuzel.	
	Terebinthijn.	*van ieder*
	Harst.	*½ Pond.*
	Olie.	
	Olijf Olie.	
	Lijnzaad. . . . . ¼ ℔	

ſmelt dit alles te ſamen in een pot

legt een gedeelte hiervan met Werk op de wond en maakt het met zwagtels vast, alle 24 Uuren dit verband verbindende, tot het Paard niet meer kreupel gaat, het welk 12 à 15 dagen kan duuren, doch dan is de Steengal geheel verdweenen.

De volgende middelen zijn ook tegen de Steengallen van nut bevonden.

Neemt *Levendige Kalk* ter grootte van een Hoender Ei bluscht dezelve in *Azijn*; doet ze in een linnen doekje koken en legt dit popje heel warm op de vork van de voet, verwisfel dit verband door een mengfel van *Roet*, *Azijn*, en *wit van een Ei* op dezelfde plaats te leggen.

Als dit niet helpt,

fnijdt dan voorzigtig met het Veegmes het hoorn zo diep weg tot dat gij de Steengal of de wortel derzelve kunt gewaar worden bedien U dan van de volgende zalf

Neemt *Zilverfchuim* (Lithargyrium)
Witte gefloote Vitriool van ieder 4 oncen.
Gefloote Rottekruid . . . 2 grijn.
Koper Rood . . . . 6 oncen.
Honig . . . . 2 pond.
met een mingelen Brandewijn gemengt,

fmeer

ſmeer deze Zalf, dik met wieken vastgemaakt op de wond.

§. 10.

Spatten.

Deze kwaal is van zeer groote aangelegenheid, maakt een Paard, van groote waarde, ſomtijds kreupel en tot eenig werk onbekwaam; de waare kunde, om over alle ſoorten van Spatten te oordeelen, bezitten maar weinig Menſchen en echter verbeelden zich veele waanwijzen, deze wetenſchap grondig te verſtaan; welke de zaak, reeds duister zijnde, nog moeijelijker maken; de meeste Paarden hebben, min of meer Spatten de welke zo nadeelig niet zijn als men dezelve wel beſchouwt, want indien een Paard, aan beide de beenen Spatten heeft, welke, zo als zulks genoemt wordt, vast zitten en het aan dezelve niet kreupel gaat, of eenige zwakheid of hindernis bij het buigen der beenen vertoont dan is wel eens de gang van zulk een Paard bevallig en aangenaam; en zulke Paarden lopen geen gevaar, zo als wel andere geheel gaaf zijnde, om door een bekomen Spat, hoe klein en gering ook, kreupel te

gaan; men onderſcheid de Spatten doorgaans in 4 ſoorten als ten 1. *de Droogeſpat*, 2 *de Koeſpat*, 3. *de Bol-ſpat* en 4 *de Haane-ſpat* dezelve ontſtaan alle door geweldige kragt welke de Paarden genoodzaakt worden met de agter beenen te verrigten, of ook wel door overërving, waarvan de Veulens, met dezelve ter waereld komende een ontegenzeggelijk bewijs opleveren. De *Koe-* en *Bol-ſpatten* zijn zigtbaar voor 't oog, doch de *Droog* en *Haane ſpatten* zijn niet, dan voor de grootſte kenners zigtbaar; des niet tegenſtaande zijn dezelve zeer gemakkelijk te ontdekken aan den gang van het Paard, het zelve zal de agter beenen, vooral van ſtal komende of lang ſtil geſtaan hebbende, ſterk naar boven trekken en ſchielijk weder naar den grond ploffen, het is van deze wonderlijke beweging dat men aan deze Spatten de naam van Haane-Spatten gegeven heeft. De Spatten beſtaan volgens ſommige Schrijvers in een kwaal of ongemak zijn zitplaats hebbende aan het been zelve, of aan de ader langs het been binnewaards over den Spat heen lopende, aan de Spieren, aan de Peezen of trekkers der Spieren, enz. welke laatſte gisſing mij niet onaannemelijk voorkomt; hoe het ook zij het is een hinderlijke kwaal waartegen weinig of geen hulpmiddelen bekent

kent zijn, welke met een gewenschtte uitslag kunnen aangewend worden: des niet tegenstaande zal ik hier eenige remedien, uit de voornaamste en beste Schrijvers getrokken mededeelen en wel voor eerst tegen

Harde Spatten of Koe-Spatten.

Neemt *Euphorbium.* } *van ieder*
Spaansche Vliegen. } 1 *Ons.*
Laurier-Olie. }
Harst. } *van ieder*
Wasch } ½ *Ons.*
smelt dit onder elkander.

Het hair afgeschoren zijnde smeert deze zalf dik op de Spat en brandt dezelve, door een heet ijzer daar tegen te houden, wel in, herhaalt zulks 4 à 5 dagen en wascht de wond dagelijks met *Brandewijn*, tot het brandmerk van buiten genezen is; smeer vervolgens de wond nog 8 dagen lang met *warme Traan* om te verzagten.

Tegen *zagte Spatten.*

Neemt *Peter-Olie.* } *van ieder*
Tigchel — } *een Ons.*
Nardus — } *van ieder*
Speik — } ½ *Ons.*

Laat dit mengsel alle dagen eens heet ingevreven worden.

of

Neemt *Scorpioen Olie.* } *van ieder*
Speik Olie. } *2 lood.*

Peter Olie.
Hennipzaad Olie.
Camille. } *van ieder een lood.*
Terebinthijn.
Witte Lelien Olie.

dit alles moet warm ingevreven doch niet vet gesmeert worden.

Anders kan men

Walvisch Traan vet smeeren, hart invrijven, met een heet ijzer daar tegen te houden, heet laten intrekken en als laten inbranden.

dit is eenvouwdig, maar veelmaal van gewenshte uitwerking; of dat mede zeer goed is: *Spaansche Vliegen* zeer fijn gestoten met ½ Vierde Pond *Boter* gekookt

daar mede eenige tijd agter den anderen gesmeert; of smeert de Spatten met

Terebinthijn Olie.
en } *van ieder evenveel.*
Oude Reusel.

of ook

Terebinthijn Olie 2 *Oncen.*
Fransche Brandewijn 1 *Ons.*

met een veder van een pen aan de Spatten gestreken.

Voorts

Voorts is een groot aantal hulpmiddelen tegen deze kwaal bekent; doch dewijl maar weinige volkomen genezing aanbrengen, vooral indien de Spatten veroudert zijn, is het van geen groot aanbelang dezelve uit veele Schrijvers te verzamelen en op te geven.

§. 11.

Dikke hakken.

Dikke hakken komen gemeenlijk voort van stooten, slaan, sterk schuuren met de beenen over elkander, leggen op de steenen als anderzins. Dit gezwel is in den beginne beweeglijk en ongevoelig, doch met der tijd kan het zelve de vrije beweging der beenen benemen; deze dikke hakken hebben veel overeenkomst met *Leggers* of *Kreupeltassen* en worden dikwils door dezelfde middelen genezen: bij voorbeeld:

Gerectificeerde Wijngeest 2 ℔
Gestoote Amber 2 *lood.*
Venetiaansche Zeep, klein gesneden 2 dragma.
laat dit op wat vuur ontbinden.

Smeert hier mede twee à driemaal 's daags; in den beginne kan men dezelve wel verdrijven

met geſtadige waſchingen met koud Pomp-Water en met groene Zeep, zagt tegens het hair in te vrijven; ook met *Campher* in *Brandewijn* ontbonden, of met zalven tegen de leggers in gebruik; doch zijn dezelve bezet met een ſtoffe naar kuit van hairing gelijkende, dan is men wel gewoon de hakken te openen en dezelve met een rond heet-ijzer uit te branden, welke handbewerking echter niet geheel van gevaar ontbloot is, na het branden wordt de wond eenige dagen toegeſtopt met Boter; als de brand uitgevallen is geneest men de wond, door *Ægyptiacum Zalve* en *Sap van Nachtſchade* in dezelve te ſpuiten: het is vooral niet ondienſtig een kleine opening onder aan den hak te maken, om de uitlozing der vogten te bevorderen, en op gezegde wijze te genezen.

§. 12.

Gezwolle Beenen.

Om *gezwolle beenen* te genezen neemt men
Menſchen, *Paarden* of *Koeje Pis.*
en mengt onder dezelve
½ Ons *Blom van Zwavel*, en
1 *Dragma Aluin.*
Laat dit te ſamen koken en tamelijk verkoken.

Waſcht

Wascht daar mede 's morgens en 's avonds de beenen; ſla ook doeken in dit vogt nat gemaakt om de beenen, dezelve geſtadig vogtig houdende

of

Baad de beenen met *Poeder van Aluin*, in *Witte* of *Roode Wijn*, ontbonden

of

Neemt *Koemest*, *Zout*, *Azijn* en *Wijnmoer* legt deze pap in een doek, als een plijster om de beenen en bevogtig telkens het verband.

§. 13.

Pijnelijke Voeten.

Tegen *pijnelijke voeten* neemt men

Een Mingel Brandewijn.

$\frac{1}{3}$ ——— *Wijn-Azijn.*

1 ℔ *Laurier-Olie.*

mengt daar onder een genoegſaam gedeelte

Boonen Meel.

maakt dit alles warm legt het in de voet en om de kroon van de voet, vernieuwt het verband 3 maal in de 24 Uuren, met Werk of Linnen vast gemaakt zijnde.

§. 14.

De Mok.

De Mok is een ongemak aan, of op, het agterfte gedeelte van den kogel, wanneer die, in het Celagtig weeffel der bekleedfelen zit, als wanneer het hair het welk de hiel bedekt met een ftinkend vogt befproeid wordt; dit wordt *eenvoudige Mok* genaamt; als dat hooger opklimt en geplaatst is aan de koker van de pees verkrijgt het de naam van *Mok aan de Zenuw*; en dan gaat het Paard bezwaarlijk; wanneer de kroon van de voet, aan het begin van de hoef, aangedaan wordt, het ongemak in het Celagtig weeffel verplaatst is en het kraakbeen aangedaan is wordt het *Hoornagtige Mok* geheten.

Deze kwaal geneest niet gemakkelijk vermits de koot, als het Paard gaat, geduurig in beweging is; en dus onophoudelijk de barften wederom openfcheuren; de oorzaken van dit ongemak zijn kneuzingen, fcherpe bedorve humeuren die zig aan de beenen zoeken te ontlasten, verzamelde vuiligheid die aan de voeten droogt en de zweetgaten verftopt, voornamentlijk indien de beenen al te overvloe-

vloedig met hair bezet zijn; of ook wel inwendige oorzaaken als: bedorve bloed door overmatig voederen zonder genoegzame beweging enz. Weshalven de genezing ook verschillende moet ingerigt worden; somtijds worden verzagtende dan eens bijtende en scherpe middelen vereischt; verzagtende zijn pappen van *Roggemeel*, *Reuzel* en *Bier*, gestote *Lijnkoek*, of *Basilicum Zalve* enz. als de kwaal erger wordt en een scherp en stinkent vogt als schuim en water begint uit te syperen of ook als karbonkels aan de beenen komen, moet men dezelve met een *roode Tichel-steen* of *een hard in een gevlogte Stroowisch* trachten glad te maken en van Rooven te zuiveren, het hair afscheeren en dagelijks smeeren met Zalf van

Koper Rood.
Gebrande Aluin, en } *van ieder een Ons.*
Spaansch Groen.

onder elkander fijn gestampt of met

Arsenicum 2 *loood.*
Kwikzilver ½ —
Reuzel ½ ℔

laat dit te samen smelten, en al roerende koud worden.

of Neemt *Koper Rood* ¼ ℔
Aluin . . . 1 *lood.*
Zwavel, en } *van ieder*
Galnooten. } 2 *lood.*
ſtampt dit alles fijn en laat het in een pint Wijn-Azijn op kooken.
Smeer alle dagen eens daar mede.
Of dat ook zeer goed is.
Witte Vitriool 4 *oncen.*
Wijn-Azijn 1 *pint.*
te ſamen gekookt, alsmede
Groene Zeep met
Ongebluschte Kalk.
tot een Zalf gemaakt.

dit droogt insgelijks zeer ſterk; ook is het zeer goed menigmaal daags met *Menſchen Pis* te wasſchen, zulks geneest en belet het indrijven van 't kwaad naar binnen.

Bloedzuiverende, Pis afzettende, verkoelende en Purgeer-middelen worden niet zelden, met eenige vrucht en goede uitwerking aangewent.

§. 15.

De Kanker aan de Voet.

De Kanker aan de Voet is een boosaardig langduurig ongemak, komende veeltijds aan de

de verzenen, doch merendeels aan de ſtraal onder in de binnen voet: zijnde een *ſpons* en *vezelagtig uitwas* zweemende naar verrot hoorn, en zeer ſtinkend de grootte van een Walnoot of Hoender-Ei hebbende, eerst ongevoelig, daarna pijnelijk; dezelve geeft ſomwijlen den voet eene mismaakte gedaante, en komt voort uit eene ſcheuring der Bloedvaten of ook wel watervaten welke zig al te veel opgekropt bevonden hebben; veeltijds zijn deze kanker-voeten het gevolg eener mislukte genezing, tegen de klooven of ſcheuren aan de beenen, ondernomen, vooral als men verzuimt heeft inwendige geneesmiddelen te gebruiken om de doorſtraaling der vogten te bevorderen. Dat overvloed van bedorve vogten de voornaamſte oorzaak der kanker-voeten is, bewijzen Paarden welker voeten vogtrijk, ruim, hol, en de verzenen breed zijn; of bij welke een ſtinkſtraal heeft plaats gehad; of Paarden die door bevangenheid, of ſchurft zijn aangetast geweest; deze zijn meer als andere aan kanker onderworpen, ook zijn de agter, meer dan de voor-voeten aan deze kwaal bloodgeſtelt.

De genezing dezer kwaal is niet gemaklijk, vooreerst moet men aan de voeten het

oude hooren, tot het leven toe, geheel uitsnijden, de kankeragtige stoffen, geheel en al tragten weg te nemen, daarna strijkt men *Olie van Vitriool* met een weinig *Steenkalk* daaronder gemengt, dunnetjes daarover, legt voorts *Werk* daarop en een ledere lap, onder het ijzer en dus gaat men aanhoudend voort tot de genezing der kwaal; doch 'er is voorzigtigheid van nooden om meer of minder kalk te gebruiken naar maate het ongemak hevig is, men wil dat dit hulpmiddel zelden mist en doorgaans eene goede genezing ten gevolge heeft.

Tegen *Koud-vuur* of *Kanker* is het volgend middel ook van nut bevonden.

Neemt *Kalkwater.*
Aluin. } *van ieder één Pond.*
Vitriool.
Koperrood. 3 *Oncen.*

dit alles fijn gestoten doet dit, met *Wijn-Azijn* 2 Mingelen, tot op de helft verkoken en bewaar het, koud geworden, in een fles.

met dit middel stooft men de wonde, de fles omgeschud hebbende; bevindt men dit niet sterk genoeg dan voegt men er nog 2 oncen *Sterk water* bij.

ZES-

ZESDE HOOFDSTUK.

Ziektens aan het kruis.

Kreupel aan het kruis of de Bil.

Deze kwaal ontſtaat uit zwaare aangewende kragten, als ſchielijk opſtaan, vallen, rukken in de noodſtal of zwaar trekken in diepe natte wegen enz. waardoor de ſpieren verlamt worden en hunne veerkragt verliezen; is deze verrukking niet zeer geweldig dan kan het Paard nog, met veel moeite, agter uit gaan, doch met hevige pijnen verzelt, het kruis waggelt en ſchudt heen en weder wanneer het draaft; doch is de verrukking hevig en zeer zwaar, dan kan het gansch niet agter uit gaan, maar alleen eenige ſtappen op eene gebrekkige wijze voorwaards doen, en als men het daar toe dwingen of forceren wil kan het Paard, als geen kragt, in zijn na ſlepent agter geſtel, hebbende ligtelijk van de been

been geraken en op den grond vallen; heeft de kreupelheid zijn zitplaats in de bil of in de dei, dan zijn de heupen ongelijk en het eene been is langer als het andere, het Paard gaat nu zwaarder dan ligter kreupel, het laat de heup hangen en het geheele aangedaane deel fleept na als het gaat.

Deze kwaal vereischt rust, inwendige geestrijke middelen, als *Sal Ammoniac*, *zweetdrijvende Antimonie*, *Vlug Harts-hoorn-Zout* of dergelijken, voor fmeeringen kan men gebruiken.

Geftote Lijnzaad-Olie.	van ieder 3 *oncen.*
Harst.	
Pek.	
Terebinthijn. . . .	
Olijf-Olie.	
Honig.	

Wijn-Meer Een Pintje.

laat dit alles ½ uur koken, neemt het dan van het vuur en roer het zo lang tot dat het op het aangedaane deel kan gelegt worden.

Verbindt zulks tweemaal daags met een *nat papier*, *blaas* of *pergament*, daarop te leggen, geduurende het gebruik van dit middel moet het

het Paard gebonden worden zo dat het niet kan leggen ; warme omflagen van door wekende en verdeelende kruiden zijn mede zeer dienftig of gebruik een zalf van

Harst.	*van ieder 4 oncen.*
Pek.	
Terebinthijn.	
Honig.	
Reuzel.	
Laurier - Olie.	

Wijn - Moer 8 *oncen.*

dit alles wel gekookt zijnde neemt het van 't vuur, doet daarbij

Geest van Terebinthijn.	*van ieder* 2 *oncen.*
Peter - Olie.	

Brandewijn 8 *oncen.*

Men gebruikt ook wel dragten of hair - zeelen op de bil en fmeringen van fterke Olien of diergelijke middelen.

ZEVENDE HOOFTSTUK.

Bevattende voorſchriften van eenige Genees-middelen tegen onderſcheiden kwaalen en ongemakken, door een voornaam Schrijver opgegeven.

1.

Als een Paard niet ſtallen of wateren kan.

Brengt het zelve in een Schaaps-ſtal, en wel daar ter plaatſe alwaar de mest het dikſte gevonden wordt; of ſtrijkt de *Ballen* en *Koker* van een Hengst; of *de klink* van een Merrie met *Olie Hypericum*, en laat het Paard dekken en wat wandelen

of

Men geeft een lepel vol *geele Ambar-Olie* in een mingele *Witte Wijn.*

of

Een pint *Wijn-Azijn* in een pint *Water.* Voorts dekken en wandelen als gezegt is.

2.

2°.

Tegen jeukte aan Staart of Manen.

Wascht dagelijks de Manen of Staart, wel tot op de wortel van de hairen, met *bladen van Tabak* in *Brandewijn* geweekt, tot de genezing bevordert is.

3°.

Om Vliegen te keeren.

Neemt *ſap van Wilde Manna* beſmeer het Paard daar mede overal, en de Vliegen zullen het zelve niet plagen.

of

Sap van wilde Manna of ook *geſtoote Laurier-beſſen* en *Witte Elleboris* (Nies Wortel) met *Melk* of *Honig* gemengt of *geſtoote Caſſia* en *Honig* ſmeert het Paard overal hier mede

of

Neemt, een goede hoeveelheid *Berg-polei* perst dezelve wel uit doet den droesſem of het grondſap weg en wascht het Paard, met het overgebleven vogt, overal.

4°.

Tegen het ſteeken van Vliegen of Daazen.

Laurier-beſſen geſtoten en afgekookt beſproeit daar mede de plaatſen, en zet ook van dit kookſel in potjes, alwaar de Vliegen verkeren; om de beeten te genezen neemt men

Lootwit in *Water* gemengt en wascht dezelve dikwe.f daar mede.

5°.

Tegen Dampigheid.

Snijdt *bladen van de Hazelnooten-boom* klein en geeft dezelve over het voeder.

of

Twee lood *Bloem van Zwalvel*, en *knoppen van wit Wolle-Kruit met breede bladen* van ieder evenveel geeft dezelve gedurende 3 weeken onder het voeder en in het drinkwater,

of

Neemt *Kruid-Nagelen.*	}	*van ieder* 1 *Ons.*
Noote-Muscaat.		
Gember.		
Galanga.		
Commijn.	}	*van ieder* 2 *Oncen.*
Foenum Graæcum.		

doet dit in

Witte Wijn 2 Mingelen

doet daarbij

Doijers van Eiren.

Zo veel als deze Middelen te ſamen wegen.

Geeft dit met een Hoorn in, laat het Paard daarna wandelen, een geruimen tijd vasten, waarna men *Gras*, *lies*, of andere groentens, als

als het Jaargetij zulks gedoogt, kan voederen; dit middel kan van grootten dienst zijn, als de kwaal niet al te veel verondert is.

6°.

Zalf om Koud vuur van Wonden te keeren.

Neemt *levendige kalk* ter grootte van een vuist, bluscht dezelve in 2 kannen *ſchoon Rivier-water*, doet het in een houtenbak en laat het een Nagt ſtilſtaan en bezinken, neem daarna het daarop drijvende blaauw vliesje, er voorzigtig met een Spatul af, zonder het nat te roeren; giet daarna het nat behoedſaam af in een ander vat; doet daarbij eene genoegſaame hoeveelheid *Raap-Olie* om dit tot een Zalf te maaken; ſmeer met deze Zalf de wonden en er zal geen gevaar voor koudvuur te duchten zijn.

7°.

Poeder tegen allerlei kwaalen bizonder tegen de Koorts.

Neemt Poeder van *Ariſtolochia Rotunda.* (Ronde *Osterlucie*) *Laurier-Besſen.* *Geraspt Yvoor.* } *van ieder 2 Oncen.*

mengt dit, in een Glazen fles, wel onder-een.

Geeft hier van eén lepel vol in een Mingele *witte Wijn* of in *Natte Zemelen* en laat het Paard tamelijk in 't zweet rijden en warm dekken.

8.

Tegen wonden op de Tong.

Neemt *Honig*,
Gezoute Reuzel.
Levendige-Kalk en
Peper.

laat dit alles tot een zalf koken en ſmeer eenige keeren 's daags de tong daarmede.

9.

Tegen het Bloeden uit de Neus.

Neemt *Gedroogde Grenaat-ſchillen.*
Roomſche Aluin van ieder 4 oncen.

blaas dit Poeder voorzigtig, door een pijpje of buisje in de Neus-gaten, of Neemt *Mest van een Hengst Ezel* laat dezelve ſterk droogen en tot een Poeder maken en blaas dit, als voren, in de neusgaten. Dit middel kan ook voor Menſchen als ſnuif gebruikt worden, of een Spons in *Azijn* en *Poeder van Wierook* nat gemaakt en in de neus gebragt,

10.

Om de Mond zuiver ſchuimend te maken.

Neemt *Bertram Wortel* } *van ieder*
Caneel. . . . . } *een lood.*
Noot-Muſchaaten 3 ſtuks.
Laurier-beſſen fijn geſtooten.
onder een gemengt.

hiervan een greepje, boven het bit, in de mond gedaan, of in een linnen popje op het bit gebonden

of

Neemt *Peper.*
Bertram Wortel.
te ſamen fijn geſtooten en wel gedroogt
met
Honig van Roozen.
onder een gemengt als boven gebruikt.

Noch voor hetzelve alsmede om Eetlust te verwekken.

Neemt *Een Korstbrood ſterk* geroostert.
ſtampt dezelve
Honig van Roozen.
Wijn Azijn.
Onder een gemengt en als boven gebruikt.

11.

Tegen ontſtoken Oogen en Bloedige vlekjes derzelve enz.

Smeer het Oog met *Wit van een Ei* en een weinig *Olie* of *Honig van Roozen*, 'en doet een aderlating aan de *Tempel-* of *Hoofd-Slaaps-aderen.*

Tegen een vlak in de Oogen.

Welriekende Polei in de ſchaduwe, niet in de Son, gedroogt, fijn geſtooten en door de ſchagt van een pen in het oog geblazen.

12.

Om het Gezigt te verſterken.

Uitgeparst *ſap van ſtinkende Gauwe* of *Schilkruit*, 2 maal 's daags, 4 à 5 dagen agter den anderen in de Oogen geſpoten.

13.

Tegen Wonden van drukken op de Schoft.

Wascht de Wonden of bulten met *Brandewijn* ſtrooit 'er voorts *fijne Suiker* op; laat dan een goed gedeelte *Petercelie* in een mingele *Brandewijn*, in een digte Pot, 24 Uuren ſto-

ſtoven, als de Petercelie wel geſtooft is legt dan dezelve, warm, op de wonden

of

Neemt een mingele *Menſche-pis* met een hand vol *Zout*, laat dit op de helft verkoken, baad de wond daar dagelijks mede en al is 'er een opening nodig gaat nogthans daarmede voort tot de genezing volbragt is.

14.

Tegen Wonden aan de koot onder de Vetlok door de halter-ketting als anderszins veroorzaakt.

Neemt *Vetſpek*, met het zwoord ½ ℔
Knoflook. . . . . 2 *oncen*
Geſtoote-Peper. . . . . 1 *lood.*

kneus dit wel onder een, het zwoord van 't ſpek afgeſneden hebbende, doet bij dit mengſel

Een Mingele *Wijn-Azijn.*

laat het zo heet worden dat het ſpek geſmolten is ſmeer dit warm op de wond, legt het afgeſneden zwoord daarop en omzwagtelt het verband met linnen doeken of zwagtels.

of

Neemt *Lijn-Olie* } *in gelijke deelen.*
of *Groene-Zeep* en
Brandewijn.

ſchudt dit wel onder een, in een fles.
ſcheer het hair kaal af en ſmeer 's morgens en 's avonds de wond daarmede

of

Olie en *Wijn* heet gemaakt, in dier voegen dat de Wijn eenigſins uitgewaſemt is, hiermede, als voren geſmeert.

15.

Tegen Schurft.

Neemt *Varkens-bloed* en
Kwikzilver.

ſmeer de wonden 5 of 6 maal, agter den anderen daarmede; of wasch de wonden met *warme Azijn*, men moet alvorens de wonden, met *warm gemaakte groene Zeep*, beſtrijken.

of

Neemt *Alſem-kruid*, verbrandt tot asſche. } *in gelijke deelen.*
Levendige Kalk en
Roet uit een Schoonſteen.

mengt dit met eene genoegzame hoeveelheid water.

wasch

wasch daar de manen ſtaart en andere deelen, waar de ſchurft zich bevindt mede; zulks geneest niet alleen maar doet ook het hair groeijen.

16.

Om het Hoorn te doen groeijen.

Neemt, *Olie van Hennip-Zaad.*
Pek.
Reuzel.
Schaapen-vet.
} *van ieder evenveel.*

ſmelt dit te ſamen en bewaart deze zalve tot gebruik.

Hiermede moet de hoef geſmeert worden zo lang zulks nodig is.

17.

Tegen bulten doordrukken van Zadels veroorzaakt.

Stamp *Brandnetelen* laat dezelve in *Menſchen-pis* wel weken en uittrekken, leg, van het dikke vogt of droesſem op de bulten, en maakt, dit, met een gord-cingel, vast.

18.

Indien het Hair borstelig wordt of als overeind ſtaat.

Men moet *het Hooi* en *de Haver* welke het Paard eet met *Pekel* beſproeijen en nat maken, een

een aderlating aan de hals doen, en met het bloed het geheele ligchaam wasſchen en dus gekleeft 3 dagen laten blijven, waarna men het Paard kan rosſen en poetſen.

19.

Om lijk-doorns op de rug, of andere plaatſen, te doen afvallen.

Neemt, *Oude Reuzel*, of
Wagenſmeer, of
Uitgeperſte *Nooten-Olie* en
Kalkwater in gelijke deelen.

Wasch de wond daarmede en als de Lijk-doorn afgevallen is beſtrooi dan de wond met *gebrande-ſchoen-Zool-Leêr* en laat heete *Kaars-ſmeer* 'er op druipen.

20.

Zalf tegen verſche Wonden.

Neemt, *Zwavel* en } *van ieder*
Reuzel. } 3 *oncen*
mengt dit met *Wijn-Azijn.*

Laat zulks eenigſins, of een walletje, koken en ſmeer de wonden met deze laauw gemaakte zalf.

21.

Tegen gezwellen.

Neemt *verſche Porcelein*, ſtamp dezelve mengt daar *geſtoote Harst* onder maakt dit tot een

een plijster welke, tegen alle gezwellen, zeer dienſtig is.

22.

Tegen de gezwollen Ballen der Hengſten.

Neemt *Wit-Krijt*, en
Een Handvol *Zout.*
fijn geſtoten en met *Wijn-Azijn* tot een deeg gemaakt.

ſmeer met dit deeg, 2 à 3 maal daags de Ballen.

of

Azijn.
Verſche Boter.
Olijf-Olie, en
Geſchraapt Krijt
gekookt.

met het dunne afgegoten vogt gewasſchen.

23.

Tegen Wormen.

Een pond *Vijlſel van Staal*, in 16 deelen gedeelt, met nat gemaakte *Zemelen* of *Meel* alle dagen eendeel, zijnde een ons, ingegeven.

of

Neem *Reuzel* met 3 maal zo veel gehakte *Hysſop* laat het Paard dit inſlikken.

of

of

Geeft het *nat van Marubium* of van *preijen*.

24.

Wanneer een Paard, door aan slooten te drinken, bloedzuigers aan het verhemelte gekregen, of dezelve ingezwolgen heeft.

Vindt men deze Dieren aan het verhemelte of op plaatsen die men bereiken kan, moet men dezelve met vijge-bladen of ruw-linnen vatten en aftrekken; maar als zij de maag bereikt hebben, dient men het Paard eene groote hoeveelheid *Olijf-* of andere *Olie* in te geven, om door de vettigheid van de Olie en de samentrekkende beweging der Maag, was het mogelijk die Insecten los te maken en te dooden.

25.

Wanneer een Paard veeren, hoendermest of iets anders nadeligs ingekregen heeft.

Men moet het dikwils een aftreksel van *wilde vijgen bladen* laten drinken, en, uit voorzorg, gevaarshalve geen hoender of andere vogel-hokken of kooijen in of nabij de stallen gedogen.

26.

Tegen keenen of klooven.

Neemt *Kalfs-vet* 1 ℔
Rozen-honig ½ ℔
te famen gefmolten.
daarbij
Een weinig *Loodwit.*
fmeer de keenen of klooven daarmede.

27.

Pillen tegen wonden, Schurft of Wurmen in de Maag.

Neemt *Afa Foetida.* } van ieder
Bacca Lauri. } ½ Pond.
Synaber. }
ftoot dit, ieder bizonder, in een Mortier
mengt het vervolgens onder elkander
doet daarbij
eene genoegfaame hoeveelheid Brandewijn om 'er Pillen van te kunnen maken ieder van 14 Grein of ¼ lood en laat dezelve droogen.
geeft 8 dagen agter den anderen ieder dag een Pil met een pintje Wijn.

Deze Pillen kunnen jaaren lang goed blijven.

28.

28.

Tegen Buikpijn.

Een handvol *gedroogde Wijnruit - knoppen* met een mingele *Wijn* warm ingegeven; laat het Paard vervolgens warm rijden en, indien het zelve niet kan wateren, doet het dan op een Schaapen ſtal zetten, warm toe dekken en laat het warm drinken geven.

of

Neemt	*Maluwe - kruit.* *Gemeene Manna* *Bingel of Glas kruit.* en *Vuurkruit.*	*van ieder een hand vol.*
	Wilde Viooltjes en *Camille,*	*een halve hand vol.*

Laat deze kruiden met een genoegſaam deel water koken, en tot op 1 à 2 mingelen verkoken, zeig dit door een Linnen Lap, ontbindt vervolgens in dit vogt.

Catholicum ½ ℔	
Honig en *Olijf - Olie.*	*van ieder 4 oncen.*

gebruik dit warm *als een lavement.*

29.

Tegen de Koorts.

Neemt *Comcommer-Zaad* 6 *lood.*
Maluwe (Keesjes-kruid) 4 lood.
Stroop van Roozen en } *van ieder*
Roozen-water . . . . } 10 *Lood.*
mengt dit dit te famen met
Casſia. . . . . ½ *lood.*
Suiker. . . . . 6 *lood.*
Honig. . . . . ½ ℔
geeft dit 's morgens vroeg in, en laat het Paard 12 Uuren vasten.

30.

Tegen een ſtijven hals.

Neemt *Maluwe*, *Keesjes-kruid* laat dit, in een genoegſaam deel water koken, tot het bijna gaar is; doet 'er vervolgens bij 1 Pond *verſche Boter* en laat dit wederom, tot een zekere Conſiſtentie, koken.

Smeer daar, 4 à 5 dagen agter den anderen, 's morgens en 's avonds, de hals mede; waarna men dezelve met *warme Rooden Wijn* moet wasſchen.

31.
Wanneer het vet in 't Lijf gesmolten is.

Neemt *een afkookſel van Garst* giet het door een doek doet daarbij

Bruine Suiker 4 oncen.
Doijers van Eiren 4 ſtuks.
Roozenſtroop of
Roozenhonig. 4 oncen.

gebruikt dit warm als een lavement.

32.
Hoorn zalf.

Neemt *Honig.*	}	*van ieder een Pond.*
Wijnſteen, en		
Reuzel.		

onder elkander geſmolten.
ſmeer dagelijks het hoorn en de kroon daarmede

of

Geele Wasch 1 ℔
Olijf-Olie ½ ℔
Terebinthijn-balſem 4 oncen.

te ſamen geſmolten.
ſmeer de voet daarmede, doet voorts *Koemest* binnen in de voet en laat het Paart ſtil, op ſtroo, ſtaan, hierdoor word de pijn verzagt en het hoorn genezen.

33.

Tegen, uitwendig, vuil en ſtinkend, vogt aan de beenen.

Scheer het hair kaal af en wasch de beenen, aan die plaatſen, met

Koper-rood. *Galnooten.* *Groene Vitriool.*	*van ieder* 4 *oncen.*

of

Rots-Aluin 1 *once.*
Lijen tot Poeder 2 *oncen.*

laat dit alles 24 Uuren, in Wijn-Azijn af-trekken en bewaar het tot gebruik

of

neemt *Krank-water* (bij Goudſmids te bekomen) een mingele, doed daarbij

Koper-rood. *Mostaard.* *Buskruit*, en *Zwavel.*	*in gelijke deelen.*

doet daarbij *Wijn-Azijn* een mingele mengt dit wel onder een

Wasch 3 maal daags, na het hair afgeſchoren te hebben, de *Wouden daar mede.*

34.

Tegen een gewonden of gezwollen Schoft.

Laat een mingele *Menſchen Pis* met een hand vol *Zout* koken en wasch de Schoft daarmede, al is 'er een opening nodig gaat nogthans voort met dit middel te wasſchen.

35.

Tegen over- of- ſchuiffel- beentjes.

Scheer het hair wel af, neemt dan een weinig *witte Zeep*, *roet* en *levendige Kalk* ter grootte van een *Hazel-* of *Okkernoot* mengt dit met *nugtere ſpog* maakt het tot een Plijster ſteek de overbeenen met een lancet, tot bloedens toe, en legt voornoemde Plijster op de wonden dezelve 2 Uuren daarop latende, neemt dan de Plijster weg en laat het Paard wat wandelen.

36.

Wanneer een Paard Doornen in de voeten of aan de beenen bekomen heeft.

Scheer het hair voorzigtig af, en tracht de Doorn uit te trekken, ſtoof de wond met warme

me Wijn of Brandewijn; maar kunt gij de Doorn niet gewaar worden smeer dan *Osse-gal* op de plaats daar gij vermoedt de Doorn te zitten.

37.

Tegen de Hoest.

Neemt *vet Spek*, zuiver en schraap het wel af, maakt 'er Pillen van en geeft dezelve in; geeft daarna een mingele *witte Wijn* met een greepje *Safraan* en laat het Paard vier uuren vasten, waarna men *Gras* of andere groenten kan voederen, wagt tot den avond met drinken en geeft dan *laauw Water* met *Garste-meel*, wanneer men 's anderen daags 's morgens voedert, als naar gewoonte; maar zo de Hoest mogt ontstaan door eenige vuiligheid of vederen gegeten te hebben, neemt dan *Weit* laat dezelve weken en gedroogt zijnde bestrijkt dezelve wel met *Honig* en geeft dit eenige reizen te eeten.

38.

Tegen 't uitvallen van 't Hair van staart of manen.

Wascht telkens de wortels der Hairen met *Menschen Pis*, *Aluin* en *Olie*, of met *Honden* of *Vossen Vet*.

39.

Tegen ſteekels in de Staarten.

Boven aan de wortel van de Staarten vindt men meermaalen harde hairen, als ſteekels of doornen, waardoor de Paarden, genoodzaakt worden, tegen boomen, ſchotten of andere harde ligchaamen zich te ſchuuren, waardoor wel eens, zweeren of diepe wonden ontſtaan; om dit, zo veel mogelijk, te genezen dient men die ſteekels uit te trekken, het hair af te ſcheren en de wonden eerst te wasſchen met *Salpeter - Water* daarna met *Azijn* waarin *Maanbollen* ontbonden zijn, dikke vuile Olie uit de lampen is mede niet ondienſtig om te ſmeeren.

40.

Tegen beeten van vergiftige Dieren.

Indien het aan een been is, bindt dan het gedeelte van het been, dat boven de beet is, met een band, een goede duim breet wel vast, geſelt dan het gezwelle deel met eenige ſtruiken van witte Besſen, tot bloeden toe, vrijſt dan de wonden met *Driakel* of eenig ander tegengift en geeft daarvan in met Wijn, na dat men

zulks

zulks, herhaalde keeren gedaan heeft, doet men de band af en legt een doek met *Brandewijn* om het been en bevogtigt dezelve, van tijd tot tijd met voornoemde Brandewijn.

of

Neemt 4 à 5 *Oester Schelpen* laat dezelve branden (calcineren) en tot poeder ſtampen, doet deze poeder, in *Olijf-Olie* gemengt, het Paard innemen, 2 dagen agter den anderen, en 6 Uuren, voor en na vasten.

Aanmerkingen over het groot nut en voordeel welke de Paarden ons aanbrengen, zo in hun leven als ook zelfs na hun dood.

Onder alle de ligchaams-oefeningen, zo tot onderhoud der gezondheid als tot genezing en verligting van verſcheidene langdurige en ſleepende Ziektens is door de Geneesheeren het Paard rijden het meeste aangepreezen: als veroorzaakende een algemeene-werking van alle de deelen onzes ligchaams, door deze algemeene beweging der ſpieren en des ganſche ligchaams worden de ingewanden geſchudt, alzo moet dan ieder omloop, ieder afſchijding, ieder invloed en ieder beweging uit-

 voe-

voeriger, fneller en vaardiger volgen; de fpieren worden door de heilzame zenuw-zappen als gedrenkt en verfterkt, en de geheele natuur verkrijgt, door een doorgaande werkzaamheid, als nieuwe kragten, dus is het matig Paard-rijden een der beste ligchaamsbewegingen voor zwakke Menfchen of die genoodzaakt zijn een zittend leven te leiden; voor het overige zijn de Geneesheeren te raadplegen in wat Clasfen van Ziektens het Paard rijden voordeelig en nuttig bevonden is.

Hun vleesch wordt door de Tarters wel gegeten, en is ook in aller droevigfte tijden van zwaaren en nijpenden hogersnoods meermalen zonder nadeel gebruikt geworden.

Het hoorn der hoeven wordt in de Medicijnen tegen zodanige ongemakken, daar men met een goeden uitflag van het *bevergeil*, *hartshoorn*, of derzelver vlugge deelen gebruik maakt zeer beroemd en met vrugt gebezigt.

De melk der Merriën is in de teering zeer dienftig bevonden; van dezelve, zuiver en helder gemaakt, wordt ook een geestrijken drank, *Kumisz* bij de Mogollen genaamt, gemaakt en bij hun zeer in achting gehouden.

De mest uitwendig als een ftooving in keelziektens en zijde pijnen wordt wel eens

met

met een goeden uitſlag gebruik, niet minder in het pijnelijk wateren, of in opſtijgingen, onder aan het lijf gelegt zijnde.

De nuttigheid van de mest tot het uitbroeijen van Vruchten, Planten en Bloemen is aan alle Hoveniers, gelijk ook aan die bezitters van Buitenplaatſen zijn ten volle bekend.

De Pis kan door hare bijzondere ſcherpte in de mond gehouden de kiespijn verdrijven enz.

En alſchoon de nuttigheid na den dood der Paarden niet zijn te vergelijken met de ſchadens en groote nadeelen welke de eigenaars door hun gemis lijden, zo kan men echter nog eenige voordeelen na hun dood genieten: want de huiden, bereid zijnde, worden door Zadelmakers en Schoenmakers gebruikt; het vet wordt tot het emalieren gebezigt, ook is het vet van de manen-ſtreng zeer goed in zalven, alsmede om het leeder van rijtuigen en tuigen zacht en lenig te maken; het hair van den ſtaart, top, en manen gebruiken de Zadelmakers, Stoelemakers, Matrasmakers, Boekdrukkers, Touwſlagers, Zevemakers enz.; van het vleesch, door macerering in *Walſchot* verandert zijnde, worden Kaarsſen gemaakt, het bloed dient tot het vervaardigen van *Berleins Blaauw*;

de ingewanden en peeſen leveren lijm uit; van de groote beenderen worden *hegten van Meſſen* en andere tot gebruik dienende materialen gemaakt, van de kleindere wordt zwartzel gebrandt en wat dies meer is; en mogelijk waare van doode Paarden meerder winſten en voordeelen te trekken, indien men zich met nauwkeurig onderzoek en proefnemingen dien aangaande wilde bezig houden en de nodige moeite daartoe aanwenden.

E I N D E.

DE

PAARDEN-

VRIEND.